

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

**Verslagen van archeologische
toevalsvondsten uit 2019 waar geen
verder onderzoek nodig of mogelijk was**

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITFI

Verslagen van archeologische toevalsvondsten uit 2019 waar geen verder onderzoek nodig of mogelijk was

REFKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 221

AUTEUR

Jansen Isabelle (ed.)

JAAR VAN UITGAVE

2022

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed

Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving

Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Gonda Callaert

OMSLAGILLUSTRATIE

Collage van toevalsvondsten:

Kader: Louis Nutenstraat 22 - Puurs (ID 2978)

In de kader boven: Terlindenhofstraat 204 – Merksem (ID 410) en onder:
Maritiem Plein – Oostende (ID 429).

Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Geert Vynckier & Ine Demerre

agentschap Onroerend Erfgoed

Havenlaan 88 bus 5

1000 Brussel

T +32 2 553 16 50

info@onroenderfgoed.be

www.onroenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.

This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding

4.0 Internationaal-licentie. Bezoek

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution

4.0 International License. To view a copy of this license, visit

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

<https://doi.org/10.55465/XPEE2247>

ISSN 1371-4678

D/2022/3241/165

INHOUD

INLEIDING	9
1 STEENTIJD EN NIEUWE TIJD	11
1.1 TOEVALSVONDST ID 834: KASTEELSTRAAT 40 - GAASBEEK (PROV. VLAAMS-BRABANT)	11
1.1.1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	11
1.1.2 SITUERING	12
1.1.3 HISTORISCHE GEGEVENS	13
1.1.4 VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN	14
1.1.5 AFSPRAKEN EN CONCLUSIES	17
1.1.6 BIBLIOGRAFIE	18
2 LATE MIDDELEEUWEN	19
2.1 TOEVALSVONDST ID 2102: NIEUWSTRAAT 31-35 - ASSE (PROV. VLAAMS-BRABANT)	19
2.1.1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	19
2.1.2 SITUERING	20
2.1.3 HISTORISCHE GEGEVENS	21
2.1.4 VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN	22
2.1.5 AFSPRAKEN EN CONCLUSIES	31
2.1.6 BIBLIOGRAFIE	32
3 16DE – 17DE EEUW	33
3.1 TOEVALSVONDST ID 1072: DISTELSTRAAT 70 - TIENEN (PROV. VLAAMS-BRABANT)	33
3.1.1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	33
3.1.2 SITUERING	34
3.1.3 HISTORISCHE GEGEVENS	35
3.1.4 VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN	38
3.1.5 AFSPRAKEN EN CONCLUSIES	40
3.1.6 BIBLIOGRAFIE	40
4 17DE-18DE EEUW	41
4.1 TOEVALSVONDST ID 417: WATERMOLEN 7 – MEERHOUT (PROV. ANTWERPEN)	41
4.1.1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	41
4.1.2 SITUERING	42
4.1.3 HISTORISCHE GEGEVENS	43
4.1.4 VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN	45
4.1.5 AFSPRAKEN EN CONCLUSIES	49
4.1.6 BIBLIOGRAFIE	50
5 18DE EEUW	51

INLEIDING

Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 stelt dat het agentschap Onroerend Erfgoed verantwoordelijk is voor het onderzoek na een melding van een toevalsvondst (Hoofdstuk 5. Archeologie – Onderafdeling 4. Toevalsvondsten).

In 2019 ontving het agentschap 97 meldingen van een toevallsvondst via het digitaal meldingsformulier¹. Dit is een daling van 19 meldingen ten opzichte van 2018.

17 van deze meldingen leidden tot een archeologische opgraving. De resultaten van dit onderzoek verschijnen in een archeologierapport en een eindverslag.

In verschillende situaties is een onderzoek met ingreep in de bodem echter niet nodig. Het archeologisch onderzoek beperkt zich in deze gevallen tot een terreinbezoek voor het documenteren van de toevalsvondst. Dit beperkt onderzoek komt voor bij toevalsvondsten die

- Niet bedreigd zijn en *in situ* bewaard blijven;
- Niet meer aanwezig zijn op het moment van de interventie;
- Niet toegankelijk zijn voor verder archeologisch onderzoek (bijvoorbeeld bij bodemverontreiniging, bij de onmogelijkheid om het terrein te betreden);
- Omwille van een selectievere benadering enkel gedocumenteerd worden alvorens ze afgebroken of verwijderd worden.

De archeoloog registreert de gegevens van de toevalsvondst en geeft na de registratie het sein dat de werken mogen verder gaan. De bekomen informatie wordt ingevoerd als waarnemingen in de Inventaris Onroerend Erfgoed².

Dit rapport bevat een selectie van archeologisch relevante toevalsvondsten zonder bodemingreep uit 2019. Deze willekeurige selectie toont aan dat deze beperkte onderzoeken interessante archeologische kenniswinst opleveren.

De verslagen zijn chronologisch geordend. De oudste toevalsvondst dateert uit de prehistorie, de jongste uit de 20ste eeuw³.

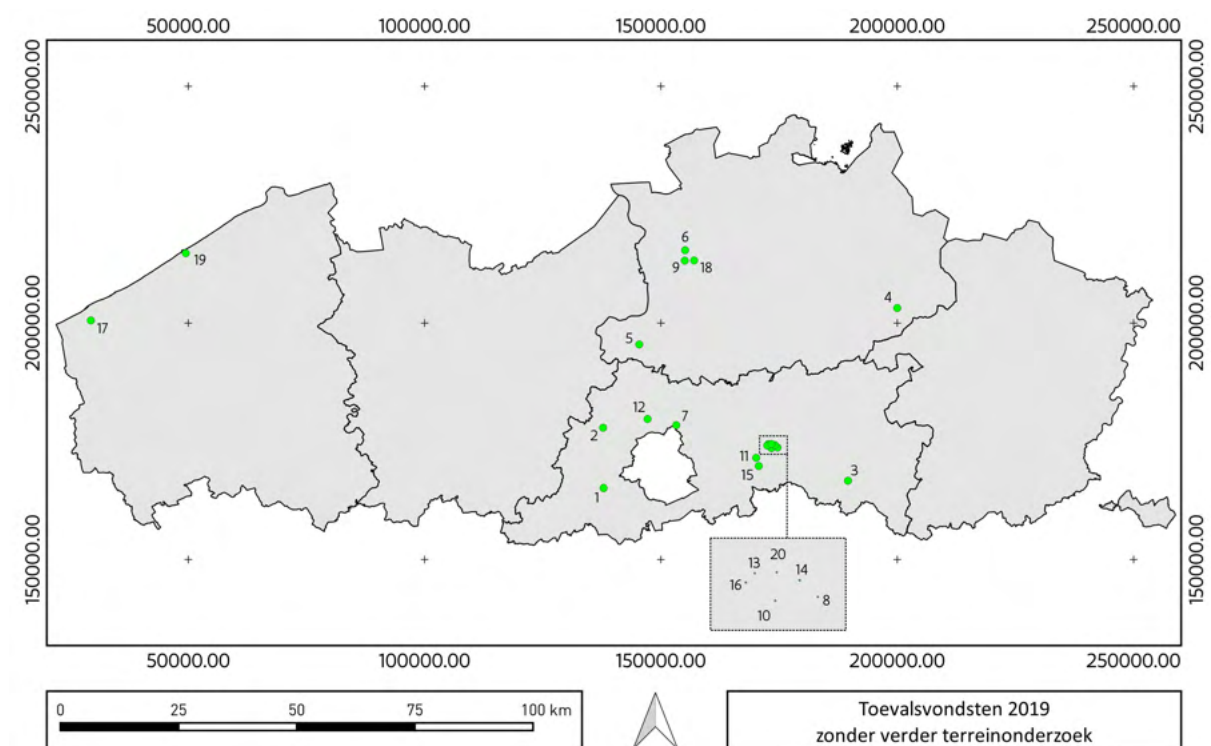
	Datering	ID	Onderwerp	Beschrijving
1	Steentijd en nieuwe tijd	834	Kasteelstraat 40, Gaasbeek	Plaatsbezoek met documentatie
2	Late middeleeuwen	2102	Nieuwstraat 31-35, Asse	Plaatsbezoek met documentatie
3	16de-17de eeuw	1072	Distelstraat 70, Tienen	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
4	17de-18de eeuw	417	Watermolen 7, Meerhout	Toevalsvondst is niet meer aanwezig
5	18de eeuw	3139	Louis Nutenstraat 22, Puurs	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
6	18de-19de eeuw	431	Terlindenhofstraat 204, Merksem	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
7	1ste helft 19de eeuw	2074	Lenterik 82, Vilvoorde	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
8	2de helft 19de eeuw	425	Martelarenlaan 325, Kessel-Lo	Toevalsvondst is niet meer aanwezig
9	19de eeuw	1382	Schijnpoortweg 53, Antwerpen	Toevalsvondst is niet toegankelijk voor onderzoek
10	19de eeuw	433	Hendrik Consciencestraat 31, Leuven	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
11	19de eeuw	2007	Sint-Jansbergsesteenweg 415, Heverlee	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
12	19de eeuw	2028	Nieuwelaan 38, Meise	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard

¹ Ribbens R. & De Groot K. 2019: *Evaluatie archeologie 2019. Evaluatie van het Onroerenderfgoeddecreet - hoofdstuk Archeologie voor het werkjaar 2019*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 148 [online] <https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/OAOE/205/OAOE205-001.pdf> (geraadpleegd op 12 mei 2022).

² Inventaris Onroerend Erfgoed.

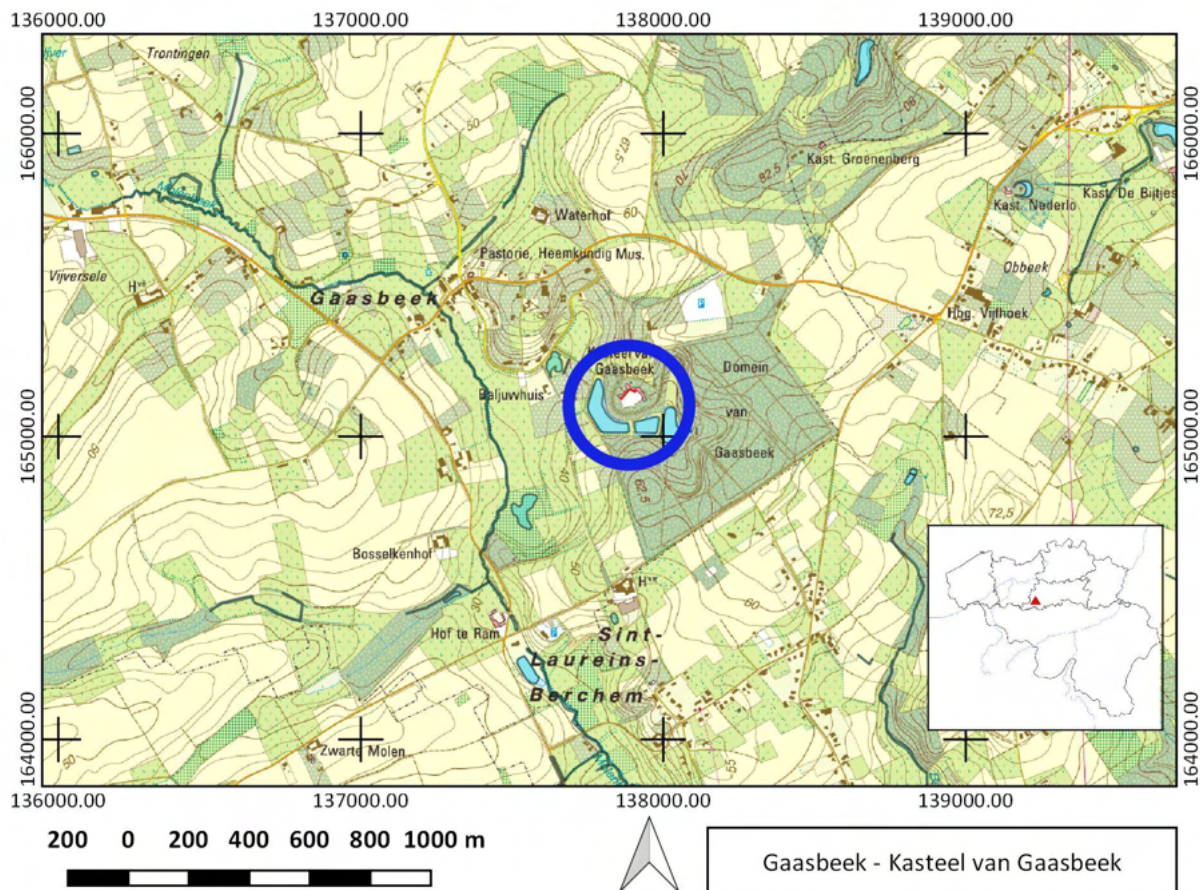
³ Met dank aan Sylvia Mazereel (agentschap Onroerend Erfgoed) voor het lay-outen van dit rapport.

Datering	ID	Onderwerp	Beschrijving
13	19de eeuw	2571 Biezenstraat, Leuven	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
14	19de eeuw	2967 Bogaardenstraat 101, Leuven	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
15	19de eeuw	416 Dorpsstraat 60, Oud-Heverlee	Plaatsbezoek met documentatie
16	19de eeuw	2201 Voorzorgstraat, Leuven	Plaatsbezoek met documentatie
17	WO I	533 Fluithoekweg, Koksijde	Toevalsvondst is niet meer aanwezig
18	WO I	2109 Alfons Schneiderlaan, Antwerpen	Toevalsvondst is niet meer aanwezig
19	WO II	429 Maritiem Plein, Oostende	Plaatsbezoek met documentatie
20	20ste eeuw	1795 Grote Markt, Leuven	Toevalsvondst is niet meer aanwezig

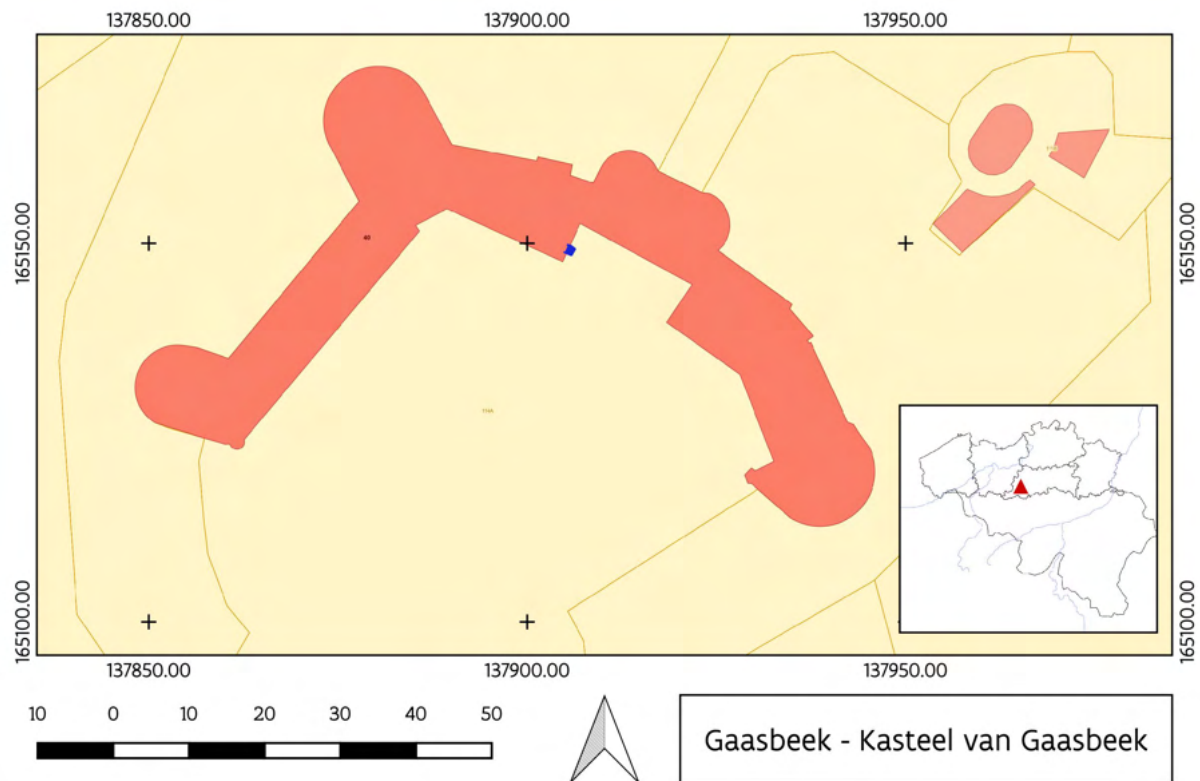

1.1.2 Situering

De inspectieput werd gegraven op de binnenkoer van het kasteel van Gaasbeek, om de stabiliteit van de fundering te controleren naar aanleiding van het plaatsen van een liftkoker in het kasteel. Dit kasteel (en omgeving) is beschermd als monument en als cultuurhistorisch landschap. Landschappelijk gezien is het kasteel gelegen op een promontorium in de leemstreek, wat het interessant maakt voor steentijd (fig. 1 en 2).

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart. (© AGIV)

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op het GRB. (© AGIV)

1.1.3 Historische gegevens

De eerste vermelding van de oprichting van een kasteel te Gaasbeek door Godfried van Leuven klimt op tot 1236.

In 1381 kwam Sweder van Abcoude in het bezit van Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek en Braine-le-Château. Door zijn toedoen werd de kapel van Gaasbeek verheven tot parochiekerk waardoor Gaasbeek een kerkelijk centrum werd. Sweder van Abcoude werd in 1388 ter onrechte verdacht van de moord op de Brusselse schepenen Evrard 't Serclaes, een ware volksheld. De woedende Brusselaars, bijgestaan door troepen uit andere Brabantse steden, belegerden het kasteel van Gaasbeek. De achtergebleven echtgenote van Sweder Abcoude gaf zich over waarna de troepen de versterking vakkundig vernietigden.

Sweder van Abcoude kreeg hij korte tijd na de verwoesting de toestemming om de versterking opnieuw op te trekken. Dit nieuwe kasteel vormt de kern van het huidige kasteel. Het is niet duidelijk of het kasteel al voltooid was bij zijn overlijden in 1400. Wel is geweten dat zijn weduwe er in augustus 1404 woonde.

Maarten van Horne, eigenaar van Gaasbeek, liet tussen 1543 en 1559 het kasteel grondig restaureren en aanpassen de smaak van toen. In 1564 werd het Land van Gaasbeek te aangeboden. Op dat moment waren de werken aan het kasteel nog niet afgerond. In 1566 woedde er bovendien een brand in een groot gedeelte van de burcht⁴.

⁴ Van Bellingen 2006; Agentschap Onroerend Erfgoed 2021a; Agentschap Onroerend Erfgoed 2021b.

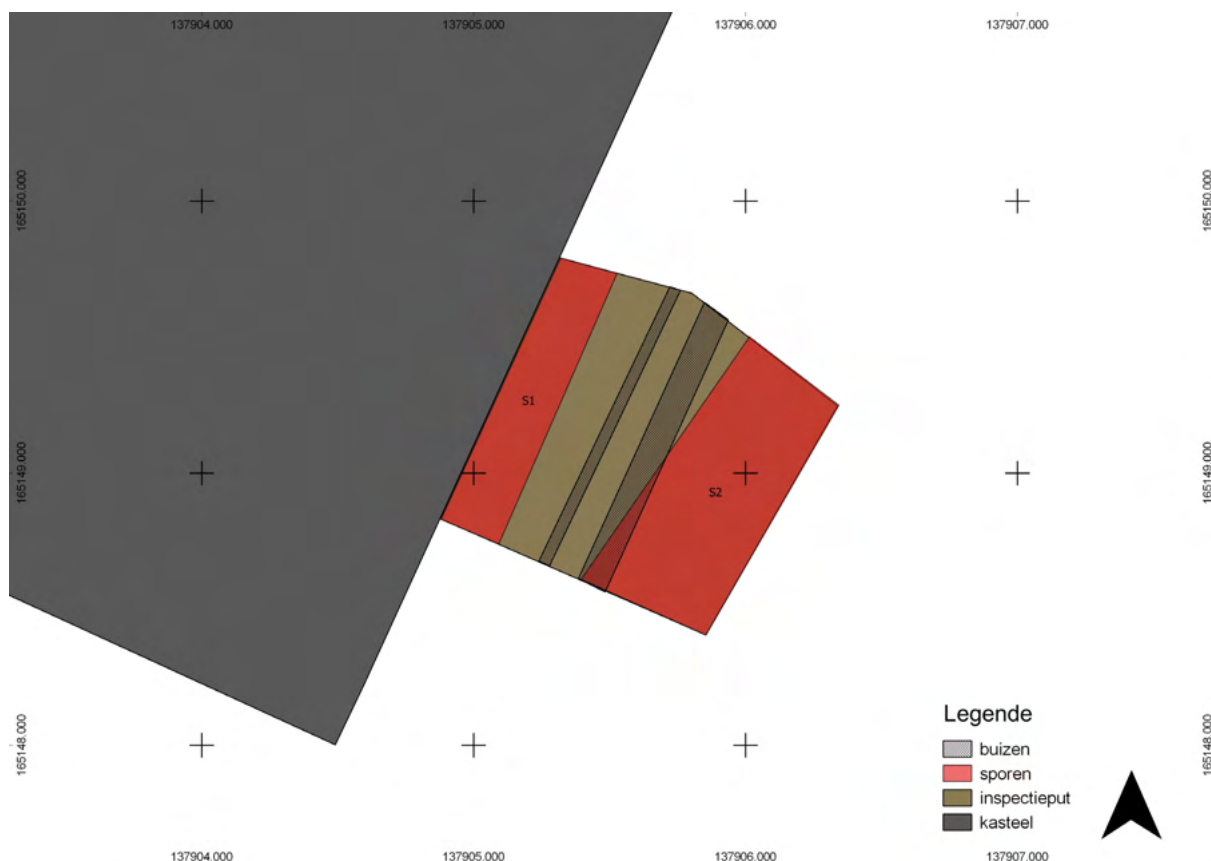
1.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Tijdens het uitgraven van een inspectieput (fig. 3 en 4) voor stabiliteitscontrole aan het Kasteel van Gaasbeek werden op maandag 29 april 2019 onder de kasseien van het huidige binnenplein een oude afvoer van het kasteel en een fragment van een kling gevonden. Het agentschap Onroerend Erfgoed registreerde de vondsten diezelfde dag. De inspectieput was aangelegd vlak tegen de muur van het kasteel zodat ook de fundering van het kasteel zichtbaar was. De inspectieput was ongeveer 1 m op 1 m en werd doorkruist door 2 recente leidingen die de zichtbaarheid beperkten. De inspectieput werd dezelfde dag nog opnieuw opgevuld met het uitgegraven materiaal en de kasseien werden opnieuw gelegd.

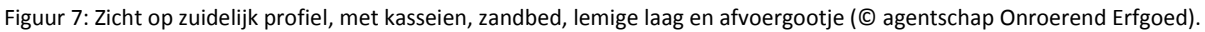
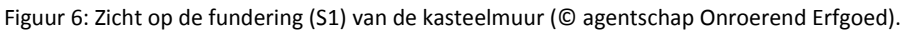
De kasteelmuur zelf liep nog 23 cm (2 lagen natuursteen) onder het huidige kasseiniveau (63,34 m TAW). De funderingsmuur (S1) daar onder was opgebouwd uit natuursteen, baksteen en witte mortel, stak 27 cm uit t.o.v. van de kasteelmuur en was 85 cm hoog/diep (fig. 5 en 6).

Onder de kasseien en bijhorend zandbed bevond zich een 7 cm dikke lemige laag met baksteenfragmenten (fig. 7). Hieronder (ongeveer 25 cm onder het straatniveau) troffen we een ouder afvoerkanaaltje (S2) van het kasteel aan. Dit was deels uitgebroken voor de aanleg van de huidige rioleringsbuis. De breedte van de doorgang van deze afvoer mat 14 cm, de hoogte 19 cm. Het afvoerkanaaltje was nog deels afgedekt met natuursteen van 4 cm dik (fig. 8).

Onder deze laag en onder het afvoerkanaaltje bevond zich de onverstoorde bodem. Hieruit konden we een klingfragment in silex (V1) recupereren (fig. 9 en 10).

Figuur 3: Plan met aanduiding van de werkput en de aangetroffen sporen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

1.1.6 Bibliografie

1.1.6.1 Literatuur

VAN BELLINGEN, S. 2006: *Het kasteel van Gaasbeek (gem. Lennik, prov. Vlaams Brabant): de oostelijke sector - Interimverslag 1996-2000*, Relicta 2, 153-195.

1.1.6.2 Websites

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021a: *Kasteel van Gaasbeek*
[online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/39928> (Geraadpleegd op 2 mei 2019).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021b: *Park van het Kasteel van Gaasbeek met omgeving* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/134745> (Geraadpleegd op 2 mei 2019).

2.1 TOEVALSVONDST ID 2102: NIEUWSTRAAT 31-35 - ASSE (PROV. VLAAMS-BRABANT)

A photograph of an archaeological excavation site. The foreground shows several rectangular pits dug into the ground, some containing water. The background features a large, exposed earthen wall or embankment, and a wooden fence or structure is visible behind it.

Gemeente:	Asse, deelgemeente Asse
Adres:	Nieuwstraat 31-35
Kadasterlocatie:	Gemeente Asse 2de Afd. Asse, Sectie L, Percelen 0270/00B002 – 0279/00V000
Ligging:	Punt 1: x: 137776,11m – y: 177852,69m (Lambert72) Punt 2: x: 137795,48m – y: 177826,49m (Lambert72) Punt 3: x: 137785,64m – y: 177813,82m (Lambert72) Punt 4: x: 137765,22m – y: 177836,72m (Lambert72)
Eigenaar:	Privaat persoon
Dossier toevalsvondst:	ID 2102 (melding ID 495)
Datum vondstmelding:	20/09/2019
Evaluatie ter plaatse:	21/09/2019 (Kristine Magerman, Agilas vzw)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/982899
Foto's:	Kristine Magerman
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed) en Jelke Van Buggenhout (Agilas vzw)

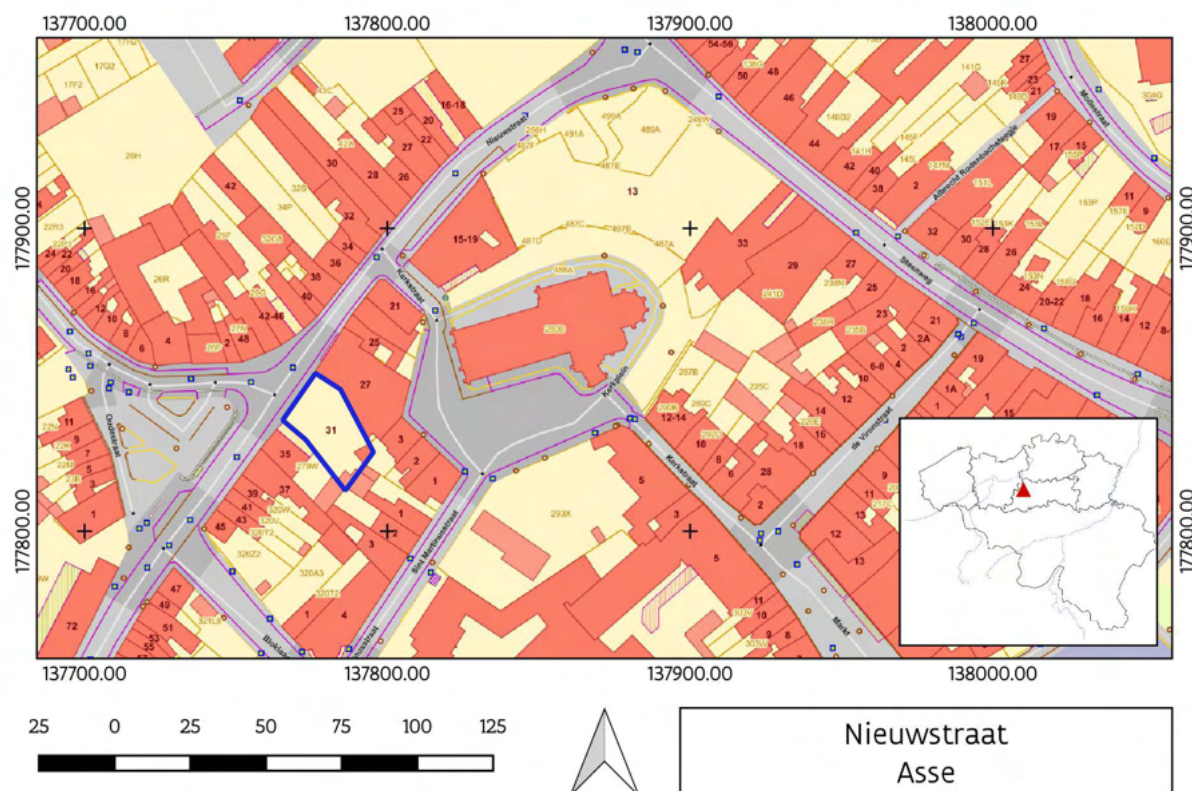
2.1.2 Situering

Tijdens het uitgraven van een bouwput voor de oprichting van een appartementsgebouw met ondergrondse parkeerplaatsen in de Nieuwstraat 31-35 (fig. 1 en 2) te Asse werd een archeologisch spoor waargenomen door erkend archeologe Kristine Magerman van Agilas vzw. De vondst werd op 20 september 2019 gemeld aan het agentschap Onroerend Erfgoed. Kristine Magerman kreeg een machtiging van het agentschap om de aanwezige sporen archeologisch te registreren. De registratie gebeurde op 21 september 2019.

Figuur 1: Situering van de vondstlocaties op het GRB (blauwe cirkel) (© AGIV).

Het onderzochte perceel bevindt zich in het huidige centrum van Asse, onmiddellijk ten zuidwesten van de Sint-Martinuskerk en op een hoogte van 83 m boven de zeespiegel. Tijdens de Romeinse periode bevond dit perceel zich ten zuiden van de Romeinse nederzetting van Asse, in de middeleeuwen maakte het deel uit van de oudste kern van Asse.

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op het kadasterplan (blauwe polygoon) (© AGIV).

2.1.3 Historische gegevens

Het onderzochte perceel bevindt zich binnen de oudste, middeleeuwse kern van Asse en vlakbij de Sint-Martinuskerk. De eerste vermelding van Asse dateert uit de 11de eeuw, wanneer *Ascum* wordt genoemd in de *Vita Berlindis*. Gedurende die 11de eeuw wordt Asse een belangrijk wegenknooppunt, gelegen in het Hertogdom Brabant op de grens met Vlaanderen en toch dicht bij Brussel.

De heerlijkheid Asse bleef tijdens de middeleeuwen rechtstreeks in handen van de hertogen van Brabant, als opvolgers van de graven van Leuven. Het bestuur droegen de hertogen in de eerste helft van de 13de eeuw over aan de heren van Asse in ruil voor een deel van de rechterlijke inkomsten. Nabij de kerk bouwden zij ‘het Hof van Assche’, een zogenaamde *borcht* die met wallen en grachten omringd was. Sommige onderzoekers menen dat de *borcht* reeds in de 11de eeuw bestaan zou hebben. Van daaruit beheersten zij de handelsweg Brugge-Keulen. Deze *borcht* kan ten zuidwesten van de Sint-Martinuskerk en onmiddellijk (100 m) ten zuidoosten van het onderzochte perceel gesitueerd worden. Vermoedelijk kregen de inwoners van Asse in de 13de eeuw een vrijheidskeure⁵.

Vanaf de 11de eeuw speelde ook de abdij van Affligem een belangrijke rol: zij verwierf een belangrijk deel van de gronden in Asse en richtte er verschillende abdijhoeven op⁶. In het begin van de 13de eeuw liet wellicht de abdij van Affligem een laat-Romaans kerkje bouwen met een transept en kruisingstoren en dit ter vervanging van een mogelijk houten gebedshuis op dezelfde plaats. In de tweede helft van de 13de eeuw werd aan het transept een vroeg-gotisch, driebeukig schip met basilicale opstand toegevoegd. De kerk werd wellicht opgebouwd met Lediaanse kalkzandsteen die ter plaatse ontgonnen werd⁷.

⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021a.

⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021a.

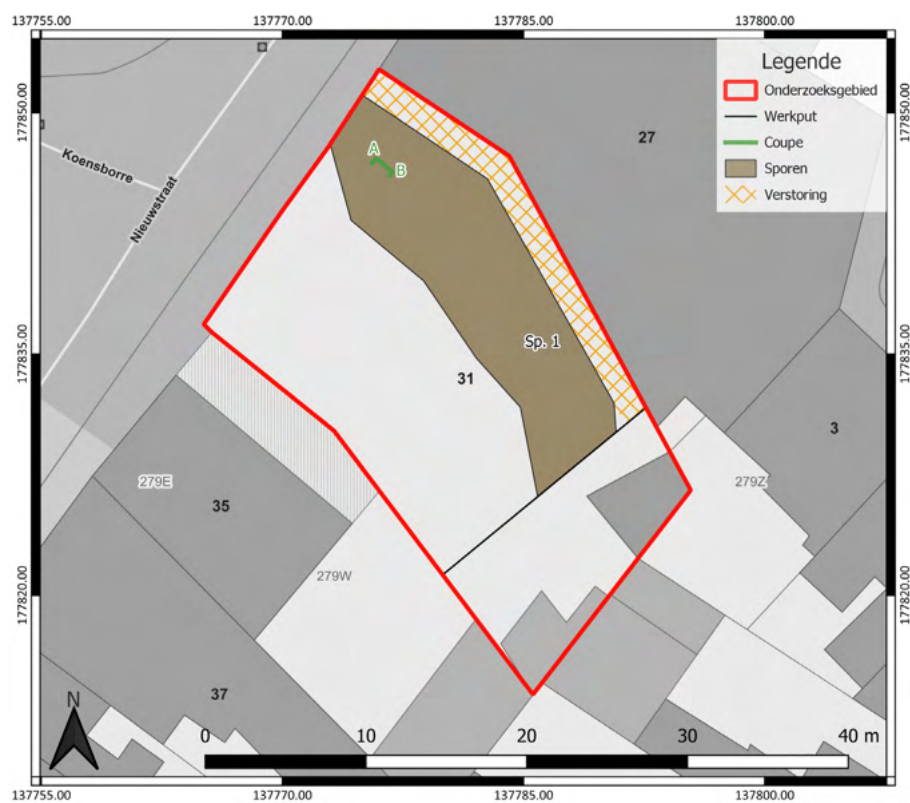
⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021b.

In 1966 maakte Verbesselt eveneens vermelding van de volgens hem met zekerheid aanwezige *borcht* van Asse: 'Oorspronkelijk beperkt tot de kerk en het kerkhof, 168 roeden groot, zien wij hoe ze (= de kerksite) uitgroeide met wallen en vesten, eerst in een driekwart ring rondom het kerkhof met in de rug de vesten en de bergen van de oude *borcht*; daarna geheel de ruimte bezettend tussen de Kerkhof- en de Kerkstraat, de Steenweg, de Nieuwstraat of vroegere Hofstraat en een deel van de Steenstraat'⁹.

Omwille van het feit dat Asse geen bevaarbare waterloop had en de aanwezige wegen ideaal waren voor een Vlaamse inval in Brabant, groeide Asse niet uit tot een volwaardige stad. Daardoor kon Asse haar centrale functie in West-Brabant niet handhaven. Asse werd meermaals in de as gelegd (in 1333 en in 1356) en was herhaaldelijk het slachtoffer van oorlogsgeweld (in 1420, 1485, 1489, 1515, 1576, 1687, 1691 en 1694). Na de brand van 1356 werd de kerk grondig vernieuwd¹¹.

Tijdens de graafwerken voor de bouw van een nieuw appartementsgebouw werd er op een diepte van 3,60 m onder het huidige maaiveld (79,33 m TAW) een archeologisch spoor waargenomen in het vlak. Het spoor, dat gekenmerkt werd door een rechtlijnig verloop in NNO-ZZW richting en een gemiddelde breedte van minstens 6 m, werd geïnterpreteerd als een gracht. Het oostelijk deel van de gracht was reeds vestoord door de inplanting van de paalfunderingen voor het appartement waardoor de exacte breedte niet met zekerheid achterhaald kon worden (fig. 3-6).

¹¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021b.

Figuur 3: Allesporenplan met aanduiding van de gracht (Sp. 1) (© Jelke Van Buggenhout, Agilas vzw).

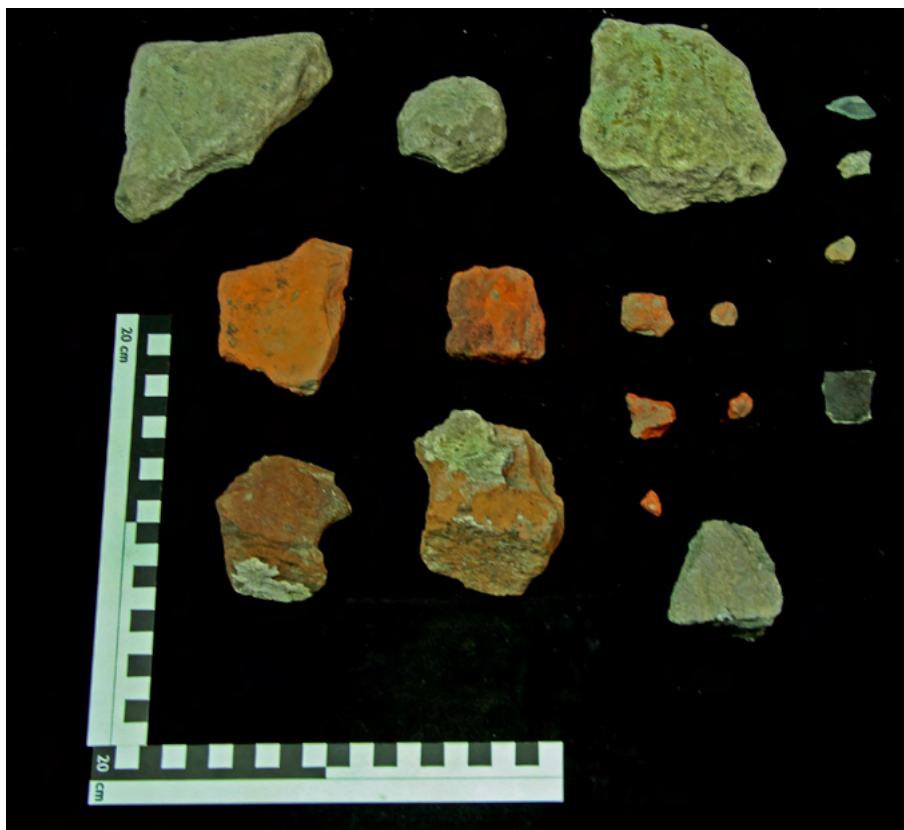

Figuur 4: Allesporenplan met aanduiding van de gracht (Sp. 1) en de putten die in het kader van de bouwwerken door de aannemer uitgegraven werden (blauwe rechthoeken 1 t.e.m. 9) (© Jelke Van Buggenhout, Agilas vzw).

- Laag 1 - Heterogene, lichtgrijze tot grijswitte, lemige tot zandige vulling.
- Laag 2 - Homogene, grijze, vette vulling bestaande uit verschillende slibbandjes.
- Laag 3 - Homogene, donkergrijze tot zwarte lemige vrij vette vulling met stukjes kalkzandsteen, baksteen en leisteen.

In totaal werden 17 zichtbare vondsten, aanwezig in laag 3, gerecupereerd (fig. 8):

- Tenslotte werden nog vier grondmonsters genomen: één van laag 1, twee van laag 2 en één van laag 3.

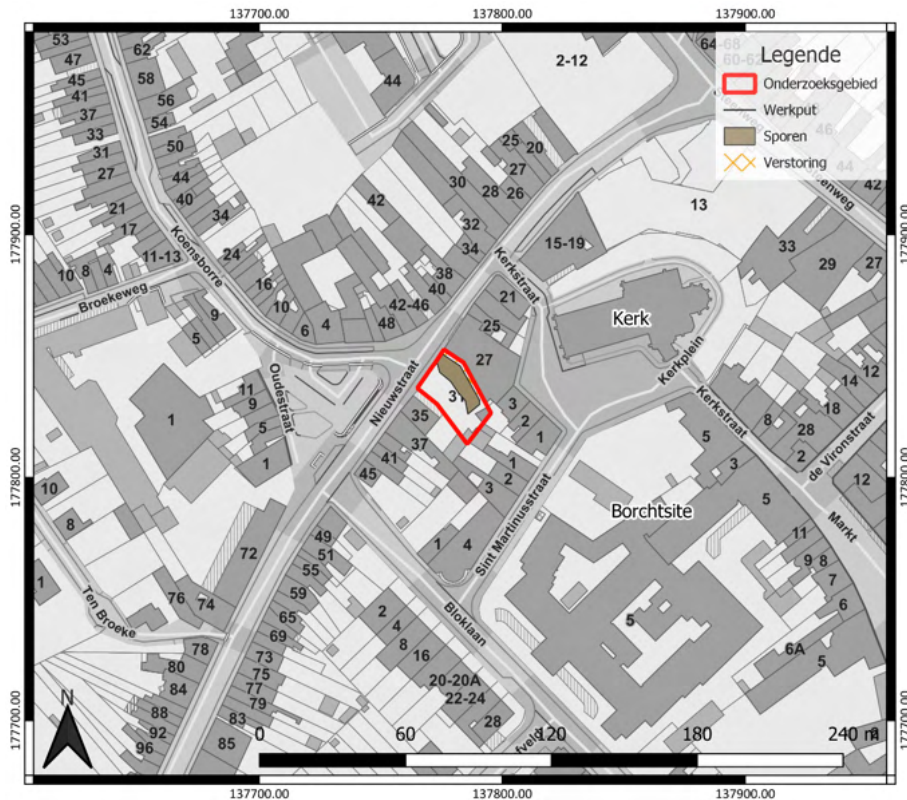
Figuur 8: Aangetroffen vondsten in de vulling van de gracht (© Kristine Magerman).

De beperkte hoeveelheid materiaal, dat bovendien niet-karakteristiek en niet-diagnostisch was, liet niet toe om een datering van de gracht naar voor te schuiven. ¹⁴C-datering van de twee schilden van kevers, aanwezig in een stukje hout, gaven volgende datering¹²:

506±24BP 68.2% waarschijnlijk: 1410AD (68.2%) 1435AD 95.4% waarschijnlijk: 1400AD (95.4%) 1445AD Dit betekent dat de opvulling van de gracht gedateerd kan worden in de eerste helft van de 15de eeuw. Het uitgraven van de gracht en de gebruiksfase dateren dan wellicht uit de 14de eeuw.

De enorme afmetingen geven een indicatie dat de gracht wellicht een belangrijke functie had in het middeleeuwse Asse, mogelijk meer dan enkel een perceelsafbakening of drainagegracht. Hoewel de exacte betekenis en de functie van de gracht op basis van deze terreinregistraties niet met zekerheid achterhaald werden, kunnen wel enkele suggesties naar voor geschoven worden. De gracht bevindt zich immers binnen de oudste kern van middeleeuws Asse (fig. 9).

¹² RICH-28082 (TV ID 495 put 2, laag 3).

Figuur 9: Situering van de gracht (blauw) ten opzichte van de kerk en de borchsite (© Jelke Van Buggenhout, Agilas vzw).

Het bestaan van een *borcht* in Assen wordt door sommige onderzoekers in twijfel getrokken. De exacte locatie en datering van een eventuele *borcht* zijn nog onvoldoende gekend. Indien er een *borcht* bestaan heeft, wordt deze algemeen ten zuiden van de Sint-Martinuskerk gesitueerd. Volgens de kaart van Popp (1860) bestond de *borcht* uit een de eigenlijke borchtheuvel (1) en het voorhof (2) (fig. 10). Algemeen wordt aangenomen dat deze *borcht* beschermd werd door wallen en grachten¹³.

¹³ Verbesselt 1966, 110-115.

Figuur 10: Situering van de Borch (1) en het voorhof volgens Popp (1860) en met aanduiding van het plangebied (rode cirkel).

Het bestaan van wallen en grachten rond de *borcht* wordt vermeld in de ‘nieuw opgetekende Costuymen’ of Heerlijke rechten van de hertog van Brabant, verleend in 1484-1485 door Philips de Goede, art. 11. De Vrijheid van Asse wordt hier omschreven als: ‘t Geesthuys ende kercke van Assche, al tsamen metten vesten ende bergen achter en neven de kercke...’¹⁴.

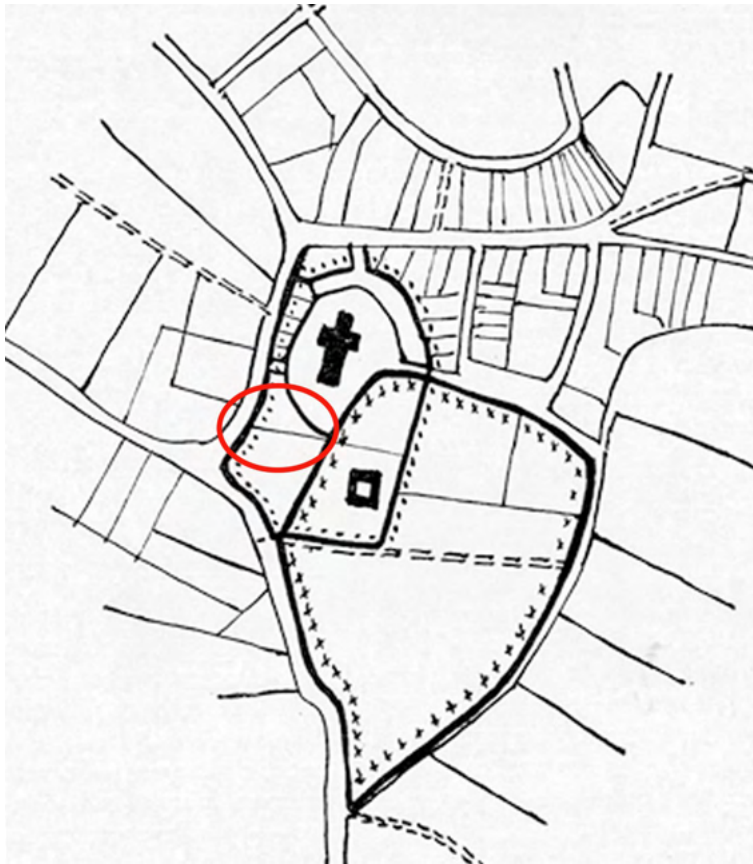
Na de vernieling van de eerste *borcht* in de 12de eeuw, zou de functie van de *borcht* overgenomen geweest zijn door de ‘kerkvestiging’ of *kerkborcht* (12de of 13de eeuw)¹⁵. Deze later ontstane kerkvestiging zou eveneens beschermd geweest zijn door wallen en vesten, en later ook door een muur. De breedte van de wallen en de gracht wordt geschat op 8 à 10 meter. De kerkvestiging zou drie ingangen gehad hebben met poorten, waarvan één voorzien van een ophaalbrug¹⁶.

In 16de- en 17de-eeuwse archieven wordt nog regelmatig gesproken van ‘vesten en bergen’ nabij het kerkhof van Asse.

¹⁴ Verbesselt 1966, 112.

¹⁵ Verbesselt 1966, 110-115.

¹⁶ Verbesselt 1966, 138-144.

Figuur 11: Situering van de Borch (1) en de kerkborcht volgens Verbesselt (1966) en met aanduiding van het plangebied (rood ovaal).

Op de oudst bewaarde afbeelding van Asse (1647) (fig. 12), waarvan de originaliteit door sommige onderzoekers in twijfel getrokken wordt¹⁷, zien we ten zuiden van de kerk een heuvellichaam en restanten van een omwalling¹⁸. Hoewel moeilijk te lokaliseren, lijkt de aangetroffen gracht zich mogelijk in de zone van de omwalling te bevinden.

Is de aangetroffen gracht een restant van of gaat hij terug op één van de omwallingsfasen van de oude borch en/of de kerkvestiging? Deden de oude grachten en de omwalling van de *borcht* nadien dienst bij de bescherming van de kerkvestiging en/of de uitbreiding van het centrum?

¹⁷ Jaak Ockeleij (Ascania), persoonlijke communicatie: omdat de tekening van het Oud-Gasthuis enkele eigenaardigheden vertoont, gaat het mogelijk om een reconstructietekening op oud papier. Een authentieke afbeelding van de borchheuvel is niet overgeleverd.

¹⁸ Verbesselt 1966, 112-114 en 138-144. De tekening is in privébezit van Thierry de Clippele maar kon gefotografeerd worden door Agilas vzw.

////////////////////////////////////

Figuur 12: Tekening van Asse en detail (1647-1684) met aanduiding van de zone van het plangebied (© Foto: Kristine Magerman, Agilas vzw).

Op Kaartblad nr. 1 van het Groot Kaartboek van de gemeente Asse (1697) (fig. 13) is op de plaats van de (gedempte) gracht een donkere perceelsafbakening zichtbaar¹⁹. Dezelfde perceelsafbakening blijft ook in de daaropvolgende perioden en zelfs tot op het ogenblik van de huidige bouwwerken behouden (fig. 2 en 14). Gaat deze perceelsafbakening terug op de oude loop van de gracht? Of moet de gracht toch beschouwd worden als een (zeer brede) perceelsafbakening?

¹⁹ Verbesselt 1966, 109.

3.1 TOEVALSVONDST ID 1072: DISTELSTRAAT 70 - TIENEN (PROV. VLAAMS-BRABANT)

Gemeente:	Tienen, deelgemeente Tienen
Adres:	Distelstraat 70 (op de hoek met de Astridvest en de Verlatstraat)
Kadasterlocatie:	Openbaar domein
Ligging:	x: 189588.49m / y: 166615.77m en x: 189595.59m / y: 166624.32m (Lambert72)
Eigenaar:	Stad Tienen
Dossier toevalsvondst:	ID 1072 (melding ID 456)
Datum vondstmelding:	28/05/2019
Evaluatie ter plaatse:	03/06/2019 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/981942
Foto's:	Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

3.1.2 Situering

Bij het graven van een werkput aan de Distelstraat te Tienen voor een nieuwe elektriciteitscabine, werd in het oostprofiel een deel van een zware bakstenen fundering aangetroffen (fig. 1 en fig. 2). Tom Debruyne van Intergemeentelijke Onroerende Erfgoeddienst PORTIVA deed een melding van een toevalsvondst bij het agentschap Onroerend Erfgoed. Een archeoloog ging ter plaatse kijken op 3 juni 2019. De bakstenen muurfundering was reeds over een breedte van 40 cm weggebroken maar liep nog door onder de stoep en onder het wegdek van de nabijgelegen Astridvest (fig. 3).

De stad Tienen bevindt zich ligt in het noorden van het Haspengouwse plateau, deel van het Brabantse leemplateau van Midden-België en ligt net ten noorden van de alluviale vlakte van de Grote Gete. De Grote Gete doorsnijdt in het zuiden de stad en loopt van het westen naar het oosten richting Budingen waar ze samenloopt met de Kleine Gete en verder loopt als Gete richting Halen waar ze in de Demer vloeit. De vindplaats ligt op een hoogte van ongeveer 52,50 m TAW.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

Figuur 2: Situering van de toevalsvondst op het GRB (© AGIV).

Figuur 3: De restanten van de bakstenen fundering (© agentschap Onroerend Erfgoed).

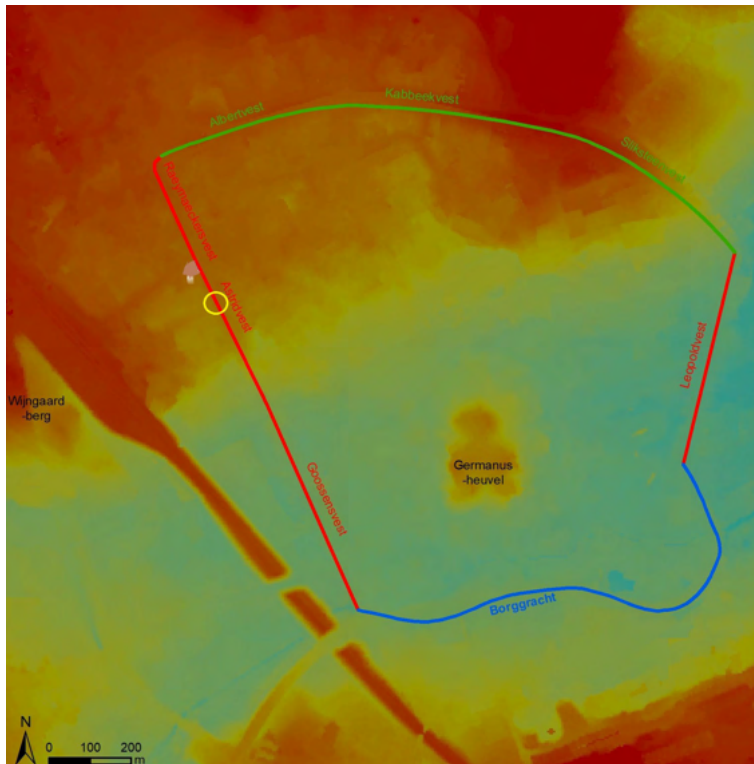
3.1.3 Historische gegevens²⁰

De kruising van de Distel-, Verlatstraat en de Astridvest bevindt zich net op de plaats waar de 16de- en 17de-eeuwse stadsvesten lagen van de stad Tienen²¹. Deze vierde omwalling van de stad verkleinde

²⁰ Debruyne 2014; Met dank voor deze gegevens aan Tom Debruyne (PORTIVA Tienen); Agentschap Onroerend Erfgoed 2019a

²¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019b.

het te beschermen oppervlak van de stad met de helft, waardoor enkele stadswijken buiten de muren vielen. Voor de aanleg van deze vierde stadsomwalling maakte men gebruik van reeds bestaande verdedigingsstructuren: een deel van de tweede omwalling (13de eeuw) in het zuiden en een deel van de derde omheining (14de en 15de eeuw) in het noorden. In het westen en oosten maakte men een rechtlijnige afsnijding. Deze werken gebeurden gefaseerd en in opdracht van Karel V (fig. 4). De stadsrekeningen en notities van rentmeester Eemont Goossens lichten ons goed in over deze werken. De eerste fase van de aanleg gebeurde in het 2de kwart van de 16de eeuw, een tweede op het einde van de 16de eeuw en de derde fase gebeurde in de eerste helft van de 17de eeuw.

Figuur 4: De vierde verkleinde stadsomwalling met aanduiding van de vindplaats: gebouwd op een deel van de tweede omheiningrestanten (blauw), op de restanten van de derde omwalling (groen) en de rechte afsnijding in het oosten en westen (rood) (© Tom Debruyne, PORTIVA).

Op enkele historische kaarten is de omwalling uit de 16de en 17de eeuw nog duidelijk zichtbaar. Op de kaart van Villaret (1745-1748) is de muur duidelijk weergegeven met een dikke rode lijn die van zuidoost richting noordwest loopt (fig. 5). Eenzelfde beeld krijgen we op de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) alhoewel Ferraris op deze plaats een redoute plaats²² (fig. 6). Op de kaart van Vandermaelen (1850) en deze van Popp (1842-1880) staat de muur nog aangeduid. Op de Atlas de Buurtwegen uit het midden van de 19de eeuw is de muur niet meer weergegeven op de kaarten en werd de omwalling vervangen door de Astridvest²³ (fig. 7).

²² Het gebeurt meer dat de kaart van Ferraris niet volledig juist kan gegeorefereerd worden.

²³ Ook al beval keizer Jozef II (1781) de stadsomwalling af te breken toch bleef de omwalling nog lange tijd onaangeroerd.

Figuur 7: Situering van de toevalsvondst op de Atlas der Buurtwegen (© AGIV).

3.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

De bakstenen fundering bevond zich aan de noordoostzijde van de werkput (fig. 1), net onder de nog bestaande muur op de perceelsgrens ten noorden van deze werkput. De aangetroffen restanten waren over ongeveer 2 m hoogte zichtbaar. Onder het voetpad van de Astridvest was het bovenste deel van deze funderingsmuur ongeveer 1 m weggegraven door de aanwezige nutsleidingen (fig. 8). Toch konden enkele waarnemingen genoteerd worden van deze funderingsmuur die *in situ* blijft zitten.

Figuur 8: Zicht op de restanten van de bakstenenfundering in het oostprofiel (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De muurfundering kon over een lengte van 6,6 m worden gevolgd, is opgebouwd uit bakstenen, 22x11x5 cm, en gemetseld met een witgele kalkmortel. Voor zover vast te stellen was, zijn de bakstenen steeds kops en strek geplaatst. Onderaan is de muur ongeveer 45 cm breder dan bovenaan (fig. 9). De totale breedte van de muur kon niet worden bepaald daar ze grotendeels nog onder de

stoep van de Astridvest ligt. Aan de zuidzijde van de werkput zijn slechts enkele fragmenten van de muur te herkennen (fig. 13). De rest is allemaal in recentere tijden vernield door de talrijke nutsleidingen aan die zijde van de werkput.

In het verleden werd de fundering van deze 16de-17de-eeuwse omwalling reeds enkele malen aangetroffen op onderzoeken ten noorden en ten zuiden van deze toevalsvondst. In 2014²⁴ werd aan de hoek van de 4de Lansierstraat en de Astridvest op ongeveer 100 m ten noorden een bakstenen fundering aangetroffen van een redoute die aansloot op de stadsmuur. Alsook vond men er de restanten van een bakstenen torentje dat waarschijnlijk van de 18de eeuw dateert²⁵. In 2018 werd naar aanleiding van het bouwen van een appartementsgebouw enkele proefsleuven getrokken op een terrein ongeveer 150 m ten zuiden van deze toevalsvondst²⁶. Deze leverden enkele kuilen op die in de 15de en 16de eeuw werden gedateerd en een bakstenenfundering van een gebouw daterend uit de 19de eeuw. In het oosten van de werkput werd de fundering van de stadsomwalling aangesneden die waarschijnlijk de restanten zijn van een redoute van de 16de-17de-eeuwse stadsomwalling die op de historische kaarten staat aangegeven²⁷.

Figuur 9: Zicht op de restanten van de bakstenenfundering in het noord- en oostprofiel (© agentschap Onroerend Erfgoed).

²⁴ Debruyne 2014.

²⁵ Debruyne 2014, 11.

²⁶ Vander Ginst & Dupont 2018.

²⁷ Deze stadsomwalling wordt in de nota's omschreven als 18de-eeuws wat verkeerdelijk is overgenomen uit de CAI. Archeoloog Tom Debruyne (PORTIVA) dateert deze in de 16de en 17de eeuw.

4.1 TOEVALSVONDST ID 417: WATERMOLEN 7 – MEERHOUT (PROV. ANTWERPEN)

A large, light-colored, semi-circular object, possibly a piece of concrete or stone, lying on dark, moist soil. The object has a rough, textured surface and a small, dark, irregular hole or indentation in the center of its curved edge. The surrounding ground is dark brown and appears to be a mix of soil and organic matter.

Gemeente:	Meerhout, deelgemeente: Meerhout
Adres:	Watermolen 7
Kadasterlocatie:	Meerhout, Afdeling 1, Sectie B, perceel 1677F
Ligging:	x: 200008,48 m / y: 203187,38 m (Lambert72)
Eigenaar:	Natuurpunt vzw
Dossier toevalsvondst:	ID 417 (melding ID 404)
Datum vondstmelding:	13/02/2019
Evaluatie ter plaatse:	13/02/2019 (Alde Verhaert) en 28/08/2019 (Ine Demerre)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/103098
Foto's:	Alde Verhaert en Ine Demerre (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

4.1.2 Situering

De toevalsvondst werd gedaan onder de huidige vloer van het zuidelijke deel van de historische watermolen van Meerhout tijdens een grondige restauratie van het complex.

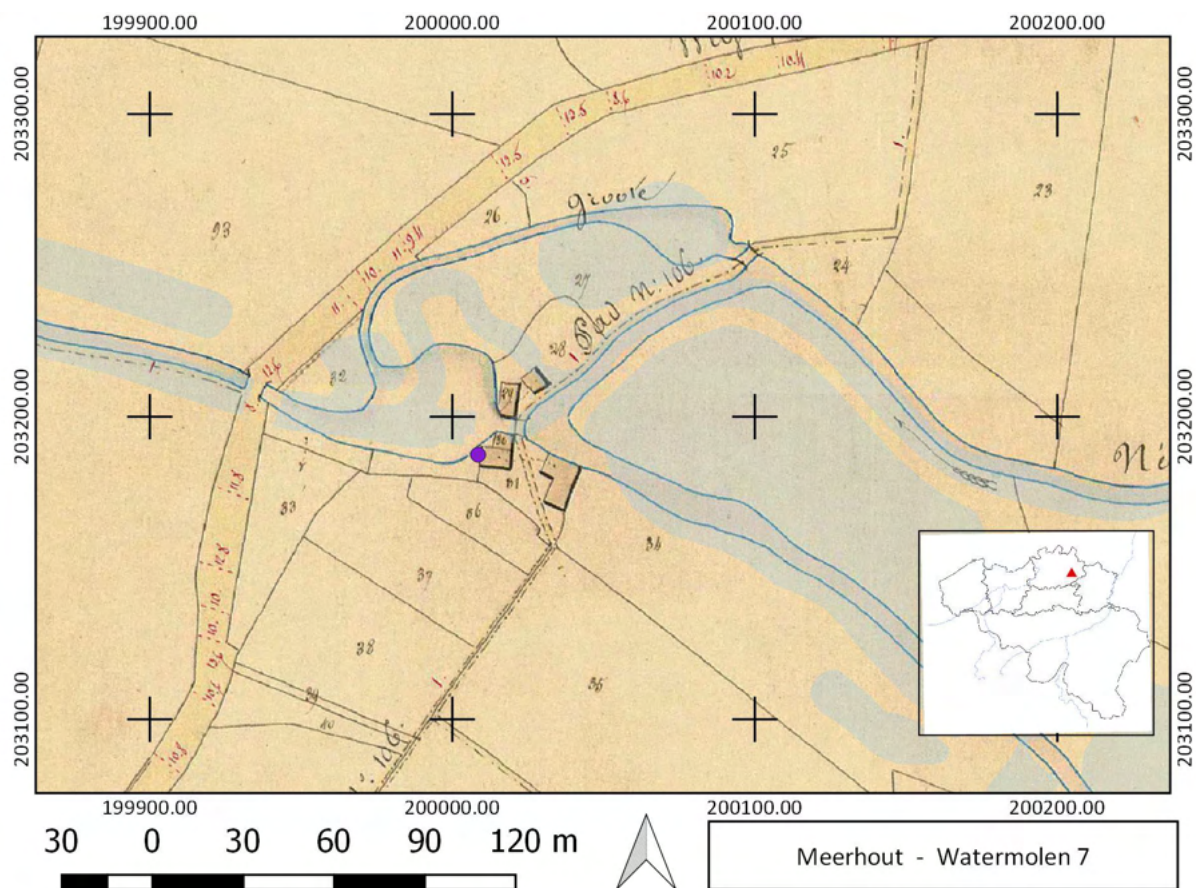
De watermolen situeert zich ten noorden van Meerhout, op de Grote Nete en dus in haar vallei (fig. 1). Ten westen van de molen ligt een vistrap. Daar maakt een aftakking van de Nete een bocht rond de molen. Oostelijk van de molen liggen grote waterplassen in het noorden en zuiden van het vervolg van de waterloop (fig. 2).

De molen, zelf bouwkundig erfgoed, ligt binnen het landschappelijk geheel van 'De Grote Nete en het paraboolduinencomplex tussen Meerhout en Geel'²⁸.

Figuur 1: Situering van de watermolen op een topografische kaart (© AGIV).

²⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022a en Agentschap Onroerend Erfgoed 2022b.

Figuur 3: Situering van de molen met rad en het zuidelijk gebouw op de Ferrariskaart (1777) (© AGIV).

Figuur 4: Aanduiding van de vindplaats op de Atlas der Buurtwegen (1843-1845) (© AGIV).

Figuur 5: Aanduiding van de watermolen als 'Moulin à Grain et à Huile' op de Vandermaelen kaart (1846-1854) (© AGIV).

4.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Op 13 februari 2019 was het agentschap Onroerend Erfgoed ter plaatse om de vindplaats op de aanwezigheid van Wereldoorlog II munitie te evalueren (fig. 6). Er werd puin geruimd in de Nete bij de molen maar dit leverde verder geen bijkomende archeologische waarnemingen op. Wél werd eerder bij de werken een stuk molensteen teruggevonden onder de recente vloer van het 17de-eeuwse molengebouw zélf. Deze werd als toevalsvondst gemeld (fig. 7). Op 28 augustus 2019 is de vondst meer in detail gedocumenteerd en opgemeten.

Figuur 6: Zicht op het puin, geruimd in de Grote Nete als deel van de restauratiewerken van de watermolen van Meerhout (© agentschap Onroerend Erfgoed).

4.1.5 Afspraken en conclusies

De ruwe textuur (op basis van de foto) kan wijzen op kwartsiet. In de 17de-18de eeuw was het kwartsiet uit La Ferté-Sous-Jouarre' (FR) één van de meest gebruikte grondstoffen voor molenstenen in de lage landen³⁰. De steensoort lijkt echter veel compacter en harder waardoor het mogelijk om een meer lokale zandsteen ging. Een bijkomend argument is ook dat het om een grote monolithische steen gaat die zeldzamer en duurder in transport was. Dit zou ook kunnen wijzen op een hogere ouderdom³¹. Kunststof is nog niet volledig uitgesloten maar het poreuze oppervlak en de slijpsporen spreken in het voordeel van natuursteen.

Deze maalsteen is een loper. In de centrale verbreding en uitsparing op één van de steenzijden was een twee- of viertandige 'rijn' bevestigd. Deze rijn was verbonden met het staakijzer dat ervoor zorgde dat de loper met de waterkracht ronddraaide.

De kant met de duidelijkste rechts uitwaaiierende kerven (scherpsel) lag op de 'ligger', de onderste steen van een koppel maalstenen. Tussen loper en ligger werd het graan vermalen.

Op de andere zijde zijn minder duidelijke links uitwaaiende kerven te zien. Dit scherpstel is erg ondiep wat wijst op een sterke verwerking. Hier en daar zijn ook recentere en oudere putjes waar te nemen op basis van de foto's. Deze zijde vormde de bovenzijde van deze looper en had bij het malen geen functie. Daarom moest dit scherpstel ook niet worden vernieuwd. De aanwezigheid van het afgesleten scherpstel wijst er wél op dat de steen oorspronkelijk misschien is gebruikt als ligger en later werd aangepast³².

Op basis van de diameter van de halve steen (139 cm) gaat het mogelijk om een '16der steen' (van diameter ongeveer 140 cm)³³. De maalsteen is wel vrij dun en ongelijk in doorsnede dus ze is intens gebruikt en bijgescherpt.

De maalsteen zal ter plaatse bewaard blijven aan de inkom van het bezoekerscentrum.

³⁰ Belmont 2006, 105-122.

³¹ Informatie verkregen van Ide Manteleers (Provinciaal Molencentrum) in maart 2019.

³² Informatie verkregen van Frank Becuwe (agentschap Onroerend Erfgoed) maart 2019 en april 2022.

³³ Bouters & Pouw 2002, 109.

4.1.6 Bibliografie

4.1.6.1 Literatuur

BELMONT A. 2006: *La pierre à pain - les carrières de meules de moulins en France, du moyen âge à la révolution industrielle Tome II*, Grenoble.

BAUTERS P. & POUW G. 2002: *Van zadelsteen tot zetelkruier. Tweeduizend jaar molens in Vlaanderen. Boek 3: Geïllustreerd molenwoordenboek*, 109.

4.1.6.2 Websites

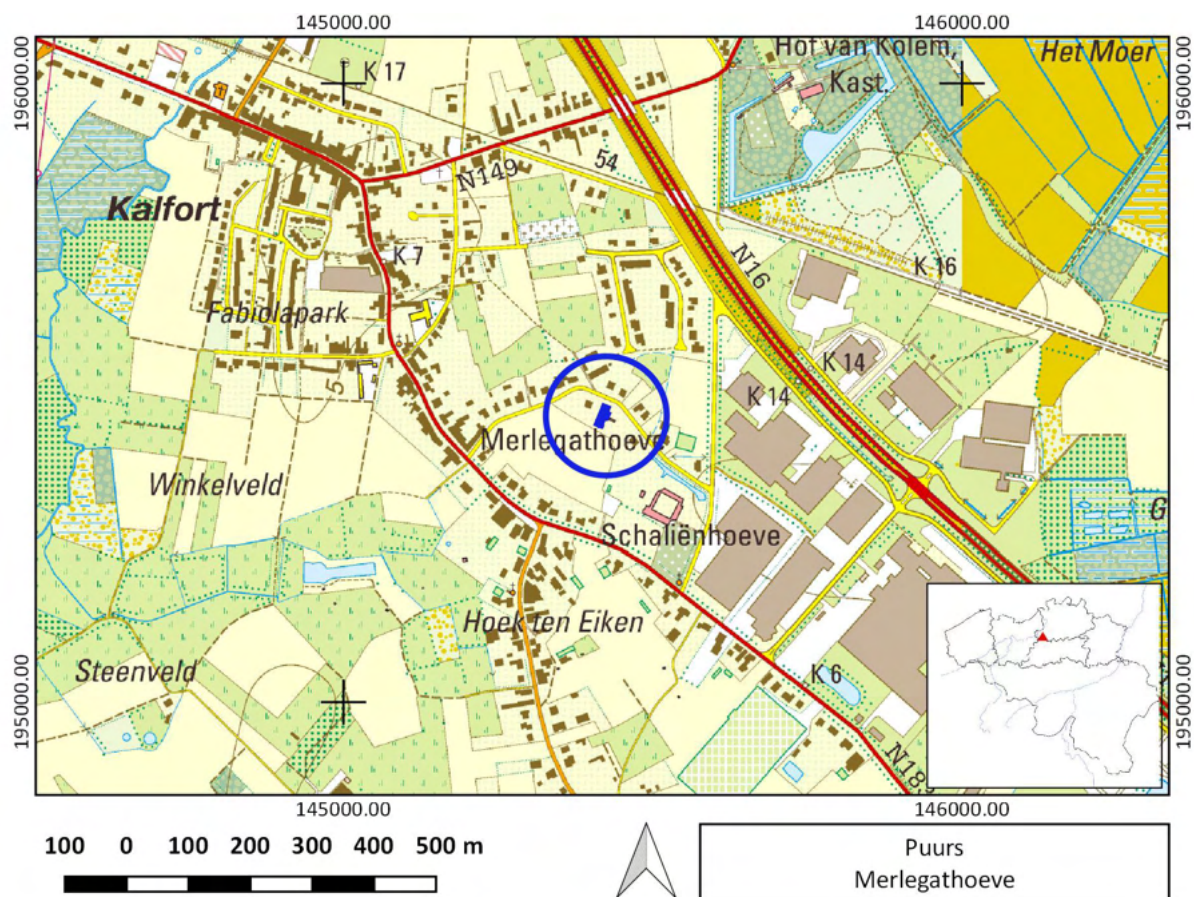
AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022a: *Watermolen op de Grote Nete* [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/52602> (geraadpleegd op 7 maart 2022).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022b: *De Grote Nete en het paraboolduincomplex tussen Meerhout en Geel* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/300181> (geraadpleegd op 3 mei 2022).

DENEWET L. & HOLEMANS H. 2018: *Meerhout, Antwerpen. Molenechos* [online]
<http://www.molenechos.org/molen.php?nummer=233> (geraadpleegd op 7 maart 2022).

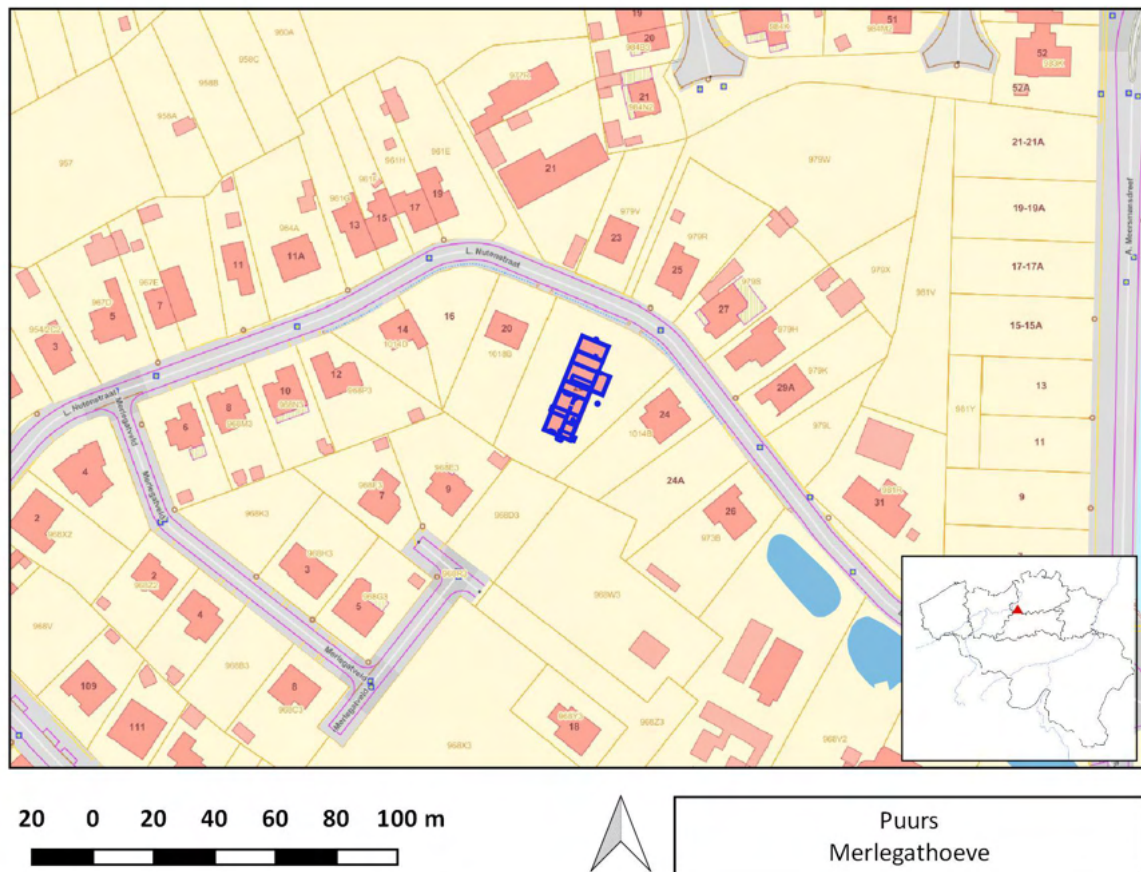
5.1.2 Situering

Tijdens restauratie- en innovatiewerken in de Merlegathoeve in Puurs werd bij het uitgraven van een werkput een volledige bakstenen kelder met toegangstrap ontdekt. De eigenaar besloot deze volledig uit te graven en de kelder te integreren in de verbouwing van de hoeve tot een woning en *Bed & Breakfast* (fig. 1 en 2). De vondst werd op aanraden van de architect door de eigenaar op 16 december 2019 gemeld aan het agentschap Onroerend Erfgoed. Een archeoloog van het agentschap ging op 20 december 2019 ter plaatse kijken. Die dag werd de kelder opgemeten en gefotografeerd voor een 3D-weergave. Op 31 december 2019 werd een tweede vondst, een waterput, gemeld op dit site. De terreinevaluatie hiervan gebeurde op 2 januari 2020. De typische Klein-Brabantse langgevelhoeve, een woonstalhuis, is een beschermd monument sinds 1998³⁴.

Figuur 2: Situering van de toevallsvondst op de topografische kaart (© AGIV).

³⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 1998.

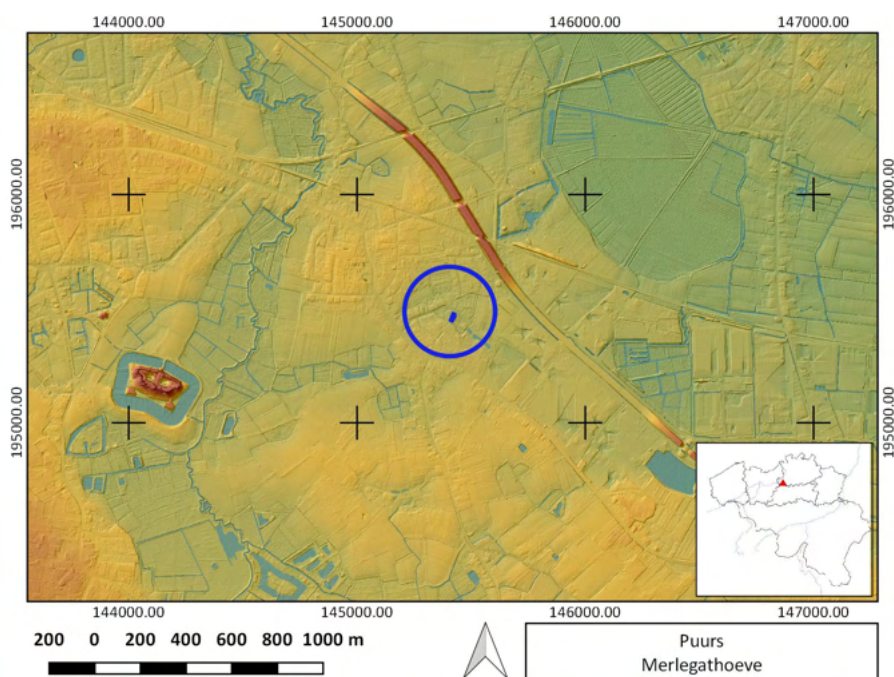

Figuur 3: Locatie van de toevalsvondst op het GRB (© AGIV).

De hoeve ligt in Kalfort, een gehucht van Puurs. Puurs ligt in de regio Klein-Brabant, die een geografische streek is in Vlaanderen die zich uitstrekt langs de Schelde en de Rupel in de stedendriehoek die wordt gevormd door Antwerpen, Brussel en Gent. Klein-Brabant is een substreek van Zandig Vlaanderen³⁵.

Bodemkundig ligt de hoeve op een matig natte lichte zandbodem met dikke antropogene humus A-horizont, plaggenbodem (Pdm(g)) omgeven door matig natte lemige zandbodems met dikke antropogene humus A horizon (Sdm) en matig droge lemige zandbodems met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizon (Scc). De hoeve ligt op een hoogte van 4,62 m TAW (fig. 3). Het omliggende gebied, dat tot het deelbekken van de Zielbeek en het Beneden-Scheldebekken behoort, wordt ontwaterd door meerdere beken zoals de Molenbeek en Grote Molenbeek in het westen, de Moerloop, de Krewegloop, de Birrebeek, Zielbeek en Bosbeek in het oosten die alle richting noorden lopen om daar in de Rupel uit te monden. Op het gewestplan is het gebied ingekleurd als woonuitbreidingsgebied.

³⁵ Wikipedia 2020a en Wikipedia 2020b.

Figuur 3: Locatie van de toevalsvondst op het DHM (© AGIV).

5.1.3 Historische gegevens³⁶

Puurs, dat net ten noordwesten van het gehucht Kalfort ligt, was aanvankelijk in het begin van de 9de eeuw, één van de grootste Karolingische domeinen van Brabant dat later geschonken werd aan de Rijksabdij van Cornelismunster bij Aken. Eind 11de – begin 12de eeuw werden de heren van Grimbergen lokale beschermers van de abdijrechten in het gebied. In de 12de - 13de eeuw was er een verbrokkeling van de gebieden en kwamen de stukken in handen van voogden en lokale geslachten. De centrale kern werd tegen het einde van de 13de eeuw verkocht om zo uiteindelijk in 1278 in handen te komen van de Sint-Bernardusabdij van Hemiksem. Tot eind 18de eeuw bleef Puurs in handen van de abdij. Vanaf het ancien régime behoorde het gebied tot het Hertogdom Brabant. De oorspronkelijke parochie van Puurs was één van de grootste in Brabant. Vanaf de 13de eeuw gebeurden in de regio van Puurs, gelegen aan de Vliet, geleidelijk indijkingen en werden nieuwe gronden ontgonnen waardoor het gebied tot in de 18de eeuw zijn oorspronkelijk heide- en boslandschap met moeren en donken grotendeels behield. Tot in de 20ste eeuw bleef de Vliet een belangrijke transportweg voor landbouwproducten, bouwmaterialen, zout, kolen en zo meer. Vanaf 1977 (Sigmaplan) werd de Vliet afgesloten en geregeld door een pompstation.

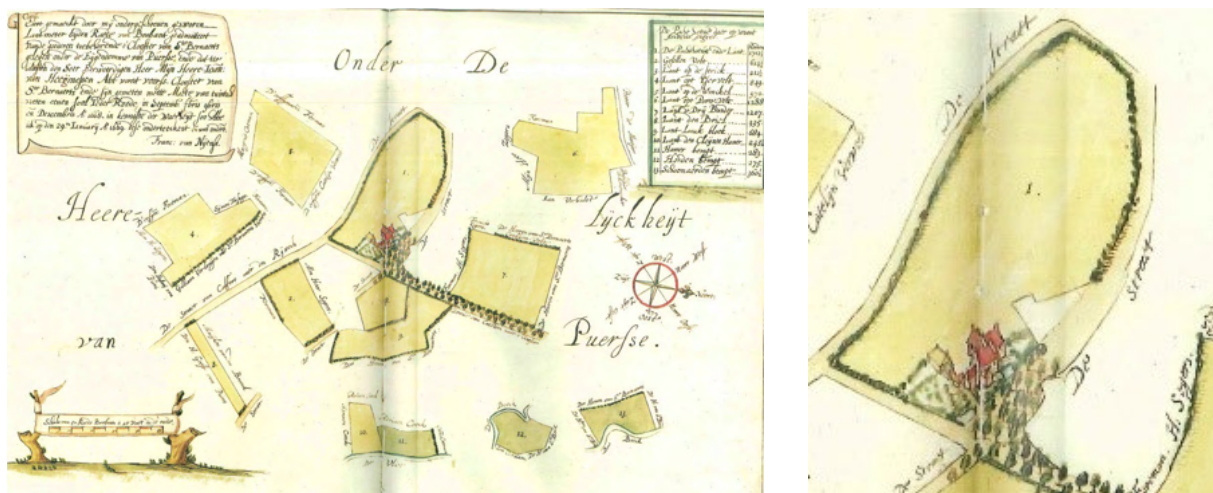
In het gebied waren meerdere oudere hoeves aanwezig zoals de Merlegathoeve. De ouderdom van deze hoeve te *Merlegat* is moeilijk te bepalen. Ze moet zeker reeds bestaan hebben in de 13de eeuw³⁷ daar er al over gesproken wordt in een brief over de gedeeltelijke aankoop in 1336³⁸ door de Sint-Bernardusabdij van Hemiksem. Uiteindelijk kreeg de abdij pas in 1387 de volledige eigendom. Deze eigendom wordt weergegeven in het kaartboek van de Sint-Bernardusabdij van Hemiksem uit 1668. Het hof bestond uit “*huysen, schueren ende stallen*” met een oppervlakte van 4 bunder 110 r. (fig. 4)³⁹.

³⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020a; Agentschap Onroerend Erfgoed 2020b; Agentschap Onroerend Erfgoed 2020c; De Sadeleer *et. al.* 1995; Verbesselt 1969, 154.

³⁷ Het toponiem *gate* zou teruggaan tot een versterkte motte die ouder is dan de 13de eeuw. Verbesselt 1969, 154.

³⁸ Verbesselt 1969, 154 en Archief Bornem, *Cartularium Rubeum*, Puurs, 280-290.

³⁹ Het huidige gebied is iets groter dan 6 ha.

Figuur 4: Het Merlegatdomein in het kaartboek van de Sint-Bernardusabdij van Hemiksem uit 1668 (© Rijksarchief Bornem)⁴⁰.

De Merlegathoeve zelf staat echter afgebeeld in de noordoostelijke hoek van het perceel. Het hof werd in het noorden voorafgegaan door een dreef afgezoomd door twee bomenrijen. Op de huidige topografische kaart staat echter een hoeve op deze plaats die de Schaliënhoeve wordt genoemd. Waarschijnlijk is deze hoeve, de hoeve die de abdij aankocht samen met enkele velden errond, afgelijnd door de Louis Nutenstraat, de A. Meersmandreef en de Schipstraat, de eigenlijke Merlegathoeve. Deze naamsverwarring ontstond waarschijnlijk tijdens het opmaken van het primitieve kadaster in 1818 waardoor deze hoeve vanaf dan verkeerdelijk de naam Schaliënhoeve kreeg.

De hoeve waar de kelder en de waterput werden aangetroffen werd bijgevolg vanaf 1818 verkeerdelijk Melegathoeve genoemd en bevindt zich op de noordwestzijde van het perceel en staat niet weergegeven op de kaart uit 1668. Op de huidige hoeve, waar de toevalsvondst zich bevond staat boven de westelijke toegangsdeur in de zwikken van de deuromlijsting de datum 1765 die op de bouwdatum van de hoeve zou wijzen.

Op de kaart van Villaret (1745-1748) staat op het perceel in de noordwestelijke hoek een hoeve getekend die uit twee gebouwen bestaat (fig. 5). Beiden gebouwen zijn U-vormig. Het oostelijke, dat op de plaats staat van het nog bestaande, vertoont een korte uitsprong in het noorden en een langer in het zuiden. Of dit gebouw een voorloper is van het huidige of het gebouw zelf is, is niet te achterhalen. Het westelijke gebouw vertoont eveneens een korte en langere uitsprong en is vandaag niet meer terug te vinden. De kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) toont een hoevecomplex dat meer naar het noordwesten ligt op het aangrenzende perceel in de bocht van de Louis Nutenstraat en waarschijnlijk verkeerd gesitueerd is⁴¹. Hier worden drie gebouwen weergegeven: een L-vormig gebouw met er tegenover een rechthoekig gebouw en iets meer naar het zuiden een kleiner vierkant gebouw. Bijgevolg een gans andere indeling van het hof dan op de kaart van Villaret. Op een kaart van Gigault uit 1807 wordt het hele terrein *Champ dit Merlegat* genoemd en wordt de westelijke hoeve duidelijk *Ferme dite Merlegathoeve* genoemd (fig. 6). Hier liggen de gebouwen op hetzelfde perceel als dit bij Villaret maar nu staan er vier gebouwen op de kaarten afgebeeld. Twee tegenover elkaar liggende rechthoekige gebouwen met uitsprong, een kleiner zuidelijker gelegen vierkant gebouw, een klein rechthoekig gebouw in het noorden langs de L. Nutenstraat en een zeer klein vierkant gebouwtje in het zuiden van het perceel. Op de Atlas der Buurtwegen (1841) en de kaart van Vandermaelen (1846-1854) zien we hetzelfde beeld maar het laatste kleine gebouw ontbreekt. De iets latere Popp kaart

⁴⁰ Houtman 2005.

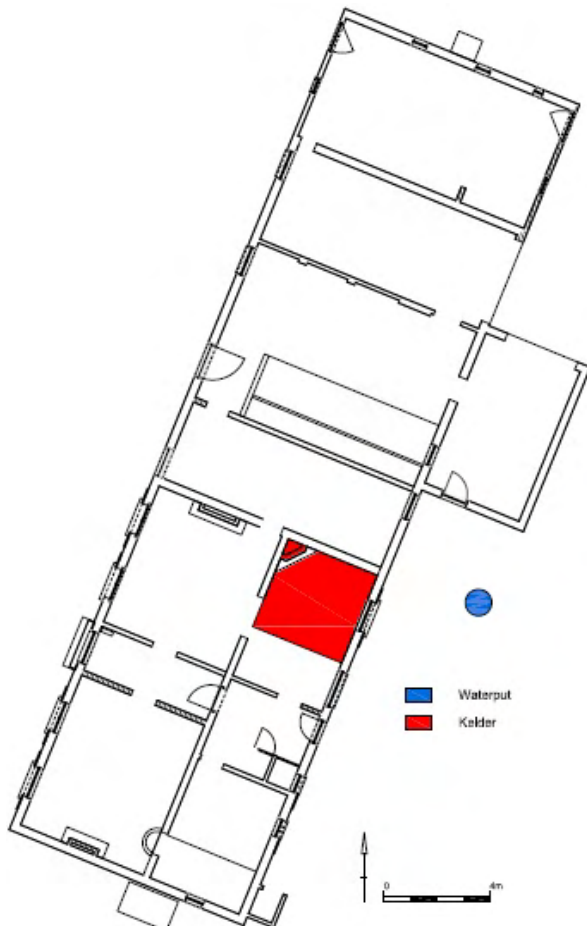
⁴¹ Op al de andere historische kaarten ligt de hoeve meer naar het oosten.

[illegible]

Balegemse of Doornikse kalksteen). De oorspronkelijke vloer van de kelder bestaat uit plat gelegde bakstenen (17x7x4 cm) die in kruisverband waren gelegd⁴⁵ (fig. 13). Hierop is later een fijn laagje (tussen 1 en 2 cm) cementmortel gesmeerd. Of dit direct erna gebeurde is niet geweten. De vloer loopt vanuit alle richtingen lichtjes af richting een afvoerputje (25x35 cm) dat zich tegen de trap bevindt en dwars door de vloer is uitgespaard. Op deze plaats werd in de hoek, gevormd door de westelijke keldermuur en de trap, een bijkomend smal muurtje gemetseld van 8 cm breed. In de oostelijke muur ongeveer in het midden, bevindt zich nog de aanzet van een keldergat (82 cm breed) dat schuin omhoog loopt maar volledig is opgevuld.

Figuur 8: Situering van de aangetroffen kelder en waterput
(© agentschap Onroerend Erfgoed).

⁴⁵ Slechts op één kleine plaats kon deze vloer gezien worden daar men hier met de graafmachine iets te diep ging.

5.1.5 Afspraken en conclusies

Een datering van de waterput is niet te achterhalen maar we veronderstellen dat deze ook uit die periode moet zijn. Toekomstige vondsten uit de waterput zouden hierover uitsluitsel kunnen geven. Beide aangetroffen toevalsvondsten (kelder en waterput), alsook de nog bestaande kelder, zullen *in situ* worden bewaard en opgenomen in de restauratie van de hoeve.

5.1.6 Bibliografie

5.1.6.1 Literatuur

DE SADELEER S., KENNES H., PLOMTEUX G. & STEYAERT R. 1995: Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Mechelen, Kanton Puurs, Klein Brabant, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 13N3*, Brussel - Turnhout.

6 18DE-19DE EEUW

6.1 TOEVALSVONDST ID 410: TERLINDENHOFSTRAAT 204 - MERKSEM (PROV. ANTWERPEN)

GEERT VYNCKIER

6.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Antwerpen, deelgemeente Merksem
Adres:	Terlindenhofstraat 204
Kadasterlocatie:	Antwerpen 40, Afdeling Merksem 2, Sectie C, perceel 11422C0102/00L000 en Antwerpen 40, Afdeling Merksem 2, Sectie C, perceel 11422C0100/00Z000
Ligging:	x: 155140,46m / y: 215368,43m x: 155140,41m / y: 215367,50m x: 155140,99m / y: 215361,98m x: 155107,79m / y: 215358,23m (Lambert72)
Eigenaar:	AG Vespa
Dossier toevalsvondst:	ID 410 (melding ID 397)
Datum vondstmelding:	21/01/2019
Evaluatie ter plaatse:	24/01/2019 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/104770
Foto's:	Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed)
Opmeting en aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak plannen:	Sylvia Mazereel (agentschap Onroerend Erfgoed)

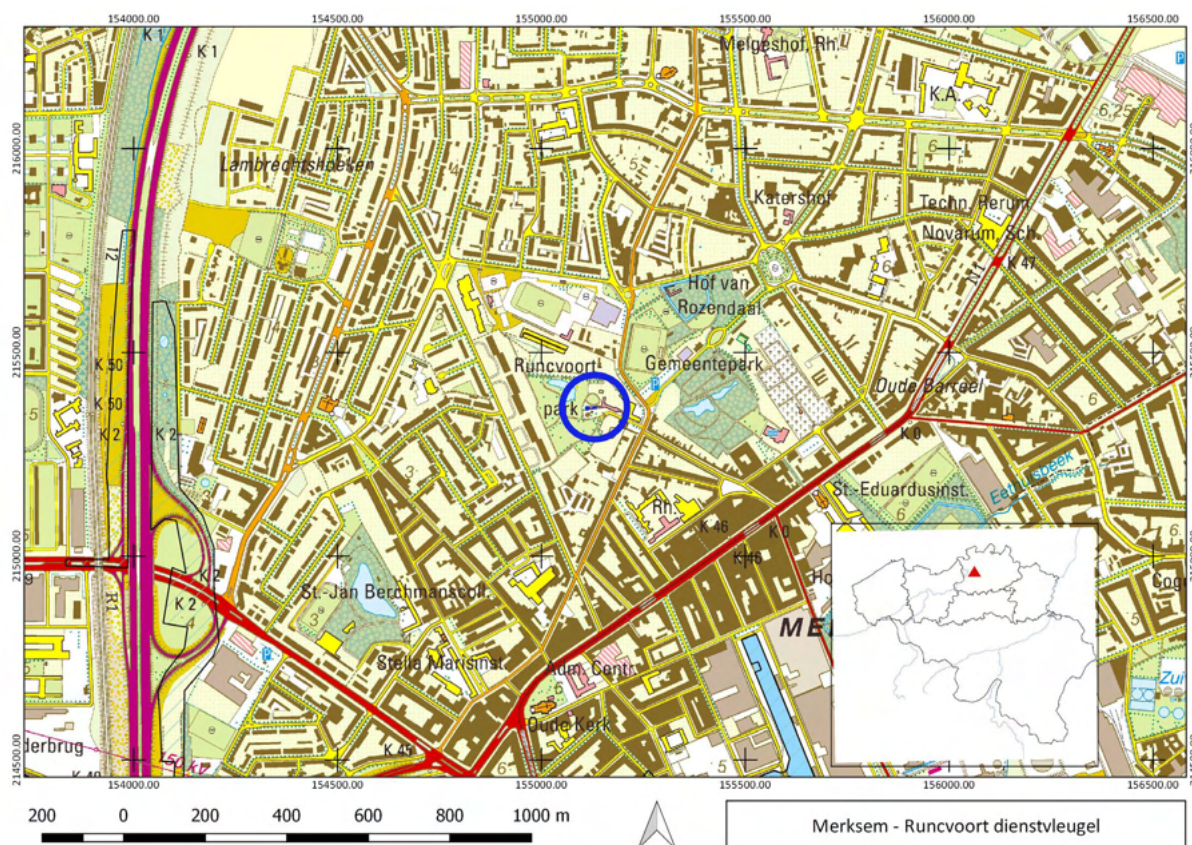
6.1.2 Situating

Tijdens restauratiewerken aan het beschermde kasteel Runcvoorthof te Merksem (fig. 1 en 2) en de heraanleg van het park errond, beschermd als stads- en dorpsgezicht, werden tijdens de verdieping van de binnenruimten van de westelijke dienstvleugel meerdere bakstenen funderingen en constructies aangetroffen. Binnen dit dienstgebouw, dat samen met grote delen van het hoofdgebouw uit de 19de eeuw dateert, was geen archeologisch (voor)onderzoek voorzien. In andere gedeelten gebeurde dit wel⁵⁰. De oudste delen, waaronder de toegangsbrug en de toren, zouden terug gaan tot de 16de eeuw. Het kasteel is omgeven door het Runcvoortpark dat werd aangelegd in het laatste kwart van de 18de of de eerste helft van de 19de eeuw in landschappelijke stijl en na uitbreiding werd ingericht als openbaar park.

Het hele gebied ligt in de Kempen en behoort tot het Scheldebekken. De voornaamste waterlopen die er door lopen zijn: het Groot Schijn, het Klein Schijn, die van oost naar west lopen, en de Laarse Beek in het noordwesten. Door het hele gebied stromen ook enkele beken: de Wetschotbeek de Eethuisbeek en de Horstebeek. Door het ontbreken van natuurlijke valleien werd in het gebied tevens een dicht grachtennet aangelegd.

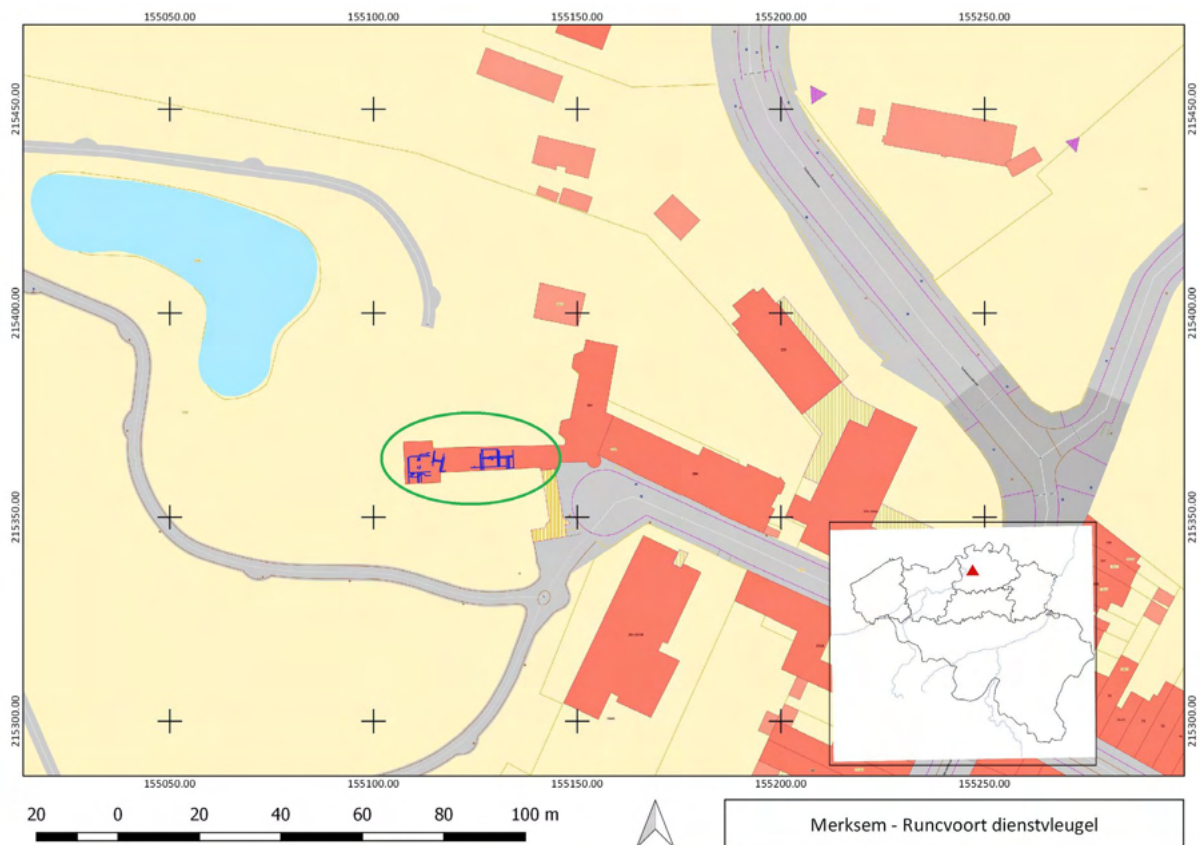
Het domein ligt volledig in bebouwde zone (OB). De natuurlijke bodemprofielen werden door de bebouwing sterk gewijzigd en vernietigd. In de omgeving van het domein bestaan de bodemtypes voornamelijk uit zand(leem)- en kleigronden (Sdmm, sEep, sUep en Zdm).

In samenspraak met de eigenaar en de werfleider werden de aangetroffen archeologische resten in de dienstvleugel gedocumenteerd, onderzocht en gegeorefereerd ingemeten op 24 januari 2019.

Figuur 1: Plaats van de toevalsvondst op de topografische kaart (© AGIV).

⁵⁰ Hagen & Kaszas. 2017a en Hagen & Kaszas 2017b.

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op het kadasterplan (© AGIV).

6.1.3 Historische gegevens⁵¹

De vroegste vermelding van bebouwing op deze plek dateert van omstreeks 1530. Toen zou er een hoeve of huis gestaan hebben, Het Huys ten Hooghe.

Dit werd later, rond 1560 omgebouwd tot speelhof of 'hof van plaisantie'. De toren van het gebouw werd later toegevoegd en wordt gedateerd in 1579. Deze toren staat er nu nog. Na meerdere malen van eigenaar te zijn veranderd kwam het domein uiteindelijk in handen van de familie Grassis. De lange aanwezigheid van deze familie gaf het domein de naam mee van Hof van Grassis. Zo wordt het ook vermeld op de kaart van Petrus Verbiest uit 1662 (fig. 3). Hierop is de toren en het aansluitend gebouw zichtbaar en staan er nog drie kleine gebouwen afgebeeld. Het domein is afgebakend door een muur en een bomerij. Het domein kwam later weer in handen van meerdere families en werd nog steeds in de akten vermeld als Huys ten Hooghe.

Uiteindelijk kwam in 1774 het huis in handen van Francois Demorcin de Chauron. Hij verplaatst de hoofdtoegang en bouwt een nieuwe brug. Op de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) uit deze periode staat het domein echter vermeld als Gelden Hof waarvoor geen verklaring bekend is (fig. 4). De kaart toont een L-vormig gebouw dat in het noordwesten omgeven is door een strakke aangelegde tuin en volledig omgeven is door een waterhoudende gracht. De hoofdvleugel was toen nog duidelijk een compact volume zoals het in de 16de eeuw was uitgebouwd. De toegangsbrug tot het omgrachte domein lag in het oosten zodat men vanuit het toenmalige centrum van Merksem via een laan geflankeerd door bomerijen het centrale oost-west gerichte pad van de stervormige tuin bereikte. Een tweede brug, in het zuiden, lag links van de dienstvleugel die toen ook al bestond. Deze brug gaf

⁵¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019a en Agentschap Onroerend Erfgoed 2019b.

toegang via het zuiden tot het binnenplein en de zuidelijk gelegen bijkomende aangelegde tuinen. Rond het domein lagen er velden, akkers en weiden.

Figuur 3: Uitsnede uit de kaart van Petrus Verbiest Marktgraafschap van Antwerpen uit 1662 met de Heerlijkheid van Merksem waarop die Hofstede van Grassis vermeld is (© uitgave Joseph Ratinckx 1845).

Figuur 4: Uitsnede van de kaart van Graaf de Ferraris met aanduiding van de vondstlocatie (© AGIV).

Na 1791 werd het kasteel door de toenmalige eigenaars omgebouwd en werden er vijvers en vijverarmen aangelegd en ook twee bruggen⁵² en een Engelse landschapstuin, die waarschijnlijk pas volgens de cartografische bronnen, na 1809 zou zijn ingeplant. In 1824 werd het domein wederom verkocht.

Het primitief kadasterplan van Merksem uit 1830-1834 (fig. 5) geeft een heel ander beeld dan dit op Ferraris. Er is een park met een vroeg-landschappelijke aanleg te zien waarbij het landhuis nog omgeven is door een ringgracht en langs de zuidzijde toegankelijk was langs twee bruggen. De ringgracht gaat in het noordwesten over in een onregelmatig gevormde vijver die uiteindelijk uitloopt in een rechte gracht. In het uiterste zuiden is ook een ommuurde moestuin zichtbaar. Van het kasteel zijn de twee erkers, die nu nog heden ten dage aanwezig zijn, duidelijk aangegeven op de kaart en is de hoektoren nog zichtbaar. De dienstvleugel is nog steeds één langgerekt volume en zou volgens een

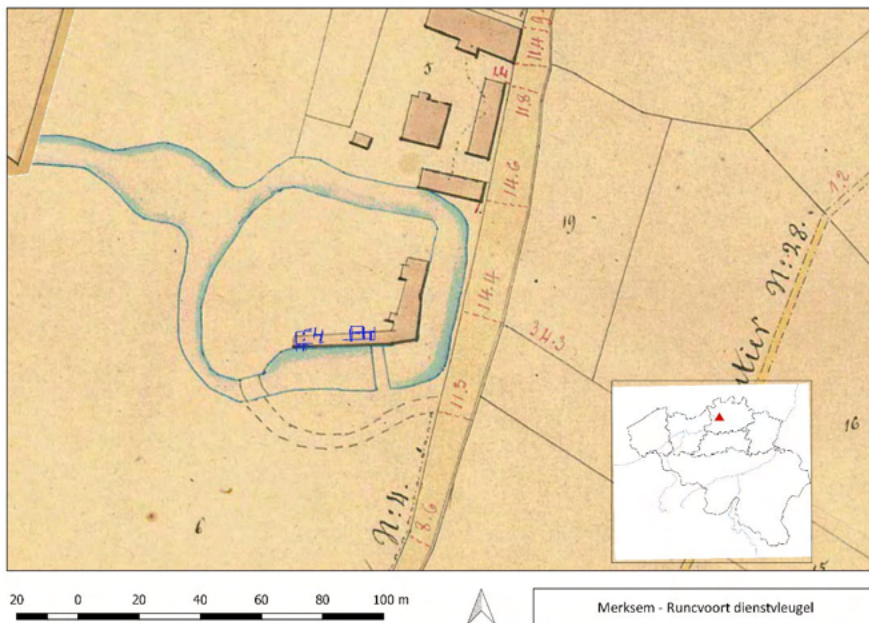
⁵² De oude brug als hoofdingang zou zijn afgeschaft tussen 1770 en 1788 en vervangen door de nog bestaande brug en poortgebouw.

latere verkoopakte uit 1849, 6 stallingen voor paarden en ruime rijtuigstallingen bevatten. De Atlas der Buurtwegen (1843-1845) geeft nog hetzelfde beeld maar de tuinpaden zijn niet aangeduid en de hoektoren lijkt hier volledig te zijn ingewerkt in het L-vormige gebouw (fig. 6).

Figuur 5: Uitsnede van het primitief kadaster van Merksem (© Cartesius).

Figuur 6: Uitsnede van de kaart van de Atlas der Buurtwegen met het Runcvoorthof (© AGIV).

In 1849 werd het domein opnieuw verkocht, kreeg het een gehele renovatie en werd uiteindelijk de weg die ten oosten, pal naast het domein liep, opgeschort. De landschapstuin werd in deze richting vergroot. Er kwam eveneens een nieuwe toegang in de hoek van het L-vormige bouwwerk, het park werd aangepast en richting noorden uitgebreid. In het westen werd de gracht omgevormd tot een stervormig kanaal. Deze situatie is te herkennen op de Dépôt de la Guerre kaart uit 1865 15/4 (fig. 7). In 1866 werd aan de dienstvleugel een stalling toegevoegd in een verzorgde neoklassieke stijl en vermoedelijk werd toen de ganse dienstvleugel gerenoveerd. De oudste bekende foto uit 1876 dateert van het einde van deze fase (fig. 8). Iets later, in 1886 komt er nog een L-vormige orangerie bij.

Figuur 7: Uitsnede van de Dépôt de la Guerre kaart uit 1865 15/4 met de nieuwe indeling en uitbreiding van het park. (© NGI).

Figuur 8: Vue du château de Mr Van Delft à Merxem coté Sud Est (1876) (© Archief en documentatiecentrum Koninklijke Heemkundige Kring Merksem, Runcvoorthof).

Uiteindelijk wordt het domein in 1898 verkocht aan de zusters Annuntiaten die er een school starten en er een kapel aan toevoegen (fig. 9). In 1901 wordt eerst het klooster en dan in 1902 en 1910 de school vergroot aan de oostzijde. Ten westen van de gebouwen is er nog steeds een waterpartij aanwezig die tot 1939 blijft bestaan. Het grootste deel van de grachten en vijvers werd al in 1918 gedempt.

In 1969 worden de gebouwen aangekocht door de gemeente Merksem waarin een stedelijke academie werd gevestigd in 1973. Een groot deel van het omliggende domein werd voor het grote publiek opengesteld in 1972. In 1978-1981 werden de gebouwen gerenoveerd. Uiteindelijk wordt een deel van de gebouwen beschermd en uiteindelijk verlaten wegens de aanwezigheid van asbest. Sinds 2004 staan de gebouwen leeg.

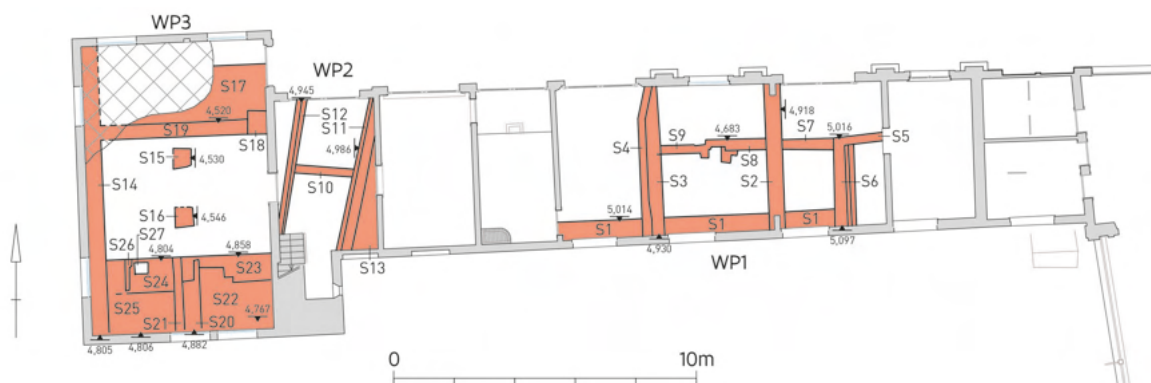

Figuur 9: Klooster der Religieuzen Annuntiaten. Zicht op de weide (© Archief en documentatiecentrum Koninklijke Heemkundige Kring Merksem, Runcvoorthof).

6.1.4 Vaststellingen en evaluatie op het terrein

In het westelijke bijgebouw van het kasteel werd slechts in drie kamers de vloer verdiept om een op een betonplaat een nieuwe vloer aan te leggen. In deze drie werkputten werden de aanwezige muurrestanten opgeschoond, gefotografeerd en gedocumenteerd (fig. 10).

Figuur 10: Algemeen sporen- en hoogteplan (TAW) geprojecteerd op de huidige situatie van de westelijke vleugel van het Runcvoorthof (© agentschap Onroerend Erfgoed).

6.1.4.1 Werkput 1

In werkput 1 (fig. 10 en 11) werden meerdere bakstenen funderingsmuren aangetroffen die niet alleen aan het huidige gebouw toe te schrijven zijn maar ook aan oudere bouwfases. Spoor 1, 60 cm breed, lopende van west naar oost is duidelijk robuuster dan de andere aangetroffen funderingen en is zonder vast metselpatroon opgebouwd (fig. 10, S1 en fig. 12). Men gebruikte hier een lichtgele witte kalkmortel en bakstenen van 18x8x3 cm. Voor zover dit zichtbaar is werd de zuidelijke opgaande muur van het huidige gebouw - aanwezige pleister op de opgaande wand verhinderde het zicht op de naad - tegen deze robuuste fundering aangebouwd. Ze kunnen echter ook tot een zelfde fase behoren. Spoor 2, onderaan 52 en bovenaan 25 cm breed, is een ondiepe fundering – bestaande uit 5 rijen baksteen trapsgewijs op elkaar gemetseld, die stopt tegen spoor 1 en er deels over gemetseld werd (fig. 10, S2 en fig. 12). Er werd een grijze kalkmortel gebruikt en bakstenen van 18x8x4 cm die alle kops werden gemetseld. Spoor 3 (fig. 10, S3 en fig. 13) is eenzelfde soort muur op een identieke manier opgebouwd.

gebouw. Aansluitend bij spoor 5 en opgebouwd met hetzelfde materiaal ligt een noord-zuid georiënteerde muurfundering, spoor 6, waar duidelijk een aanzet van een tongewelf zichtbaar is behorende tot een onderliggende kleine kelder. Waarschijnlijk werd het verdere verloop van spoor 1 in oostelijke richting hiervoor afgebroken. Deze muurfundering stopt tegen de huidige zuidelijke gevelmuur. Tussen de zo net besproken muurfunderingen liggen spoor 7 en spoor 8. Spoor 7 heeft een ruwe, onverzorgde fundering van ongeveer 40 cm breed, gemaakt van brokken baksteen en een gele zandige kalkmortel met bovenaan enkele volledige bakstenen, 18x8x4 cm (fig. 10, S7 en fig. 12). Deze muur moet ooit hebben verder gelopen in oostelijke en westelijke richting. Ze is immers vernield door spoor 2 en spoor 6. Spoor 8 (fig. 10, S8 en fig. 14), 30 tot 35 cm breed, loopt in het verlengde van spoor 7 en werd op eenzelfde wijze opgebouwd. In westelijke richting is het verdere verloop van spoor 8 en de verbinding met spoor 9 (fig. 10, S9 en fig. 14), die op een zelfde manier is opgebouwd als spoor 8, door een nis, afbraak of versmalling onderbroken. Of dit opzettelijk zo gebouwd, bedoeld was en of dit een latere ingreep betreft, is niet meteen duidelijk.

Figuur 13: Sporen S1, S3 en S4 in werkput 1 vanuit het westen(© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 14: Sporen S8 en S9 in werkput 1 vanuit het zuiden (© agentschap Onroerend Erfgoed).

6.1.4.2 Werkput 2

In deze werkput (fig. 10 en fig. 15) zijn slechts twee parallelle muurfunderingen, spoor 11 en spoor 12, zichtbaar die schuin over de huidige kamer lopen van noordoost naar zuidwest en spoor 10, dat hier ongeveer loodrecht op staat (fig. 10, S10, S11 en S12 en fig. 16). De drie funderingen zijn opgebouwd met een grijswitte kalkmortel en bakstenen van 18x8x3 cm groot. Sporen 11 en 12 zijn afwisselend kops en strek gemetseld en zijn ongeveer 20 cm breed. Tegen en vanuit spoor 11 en spoor 12 is duidelijk een aanzet van een tongewelf van een onderliggende kelder te zien dat waarschijnlijk in het midden ondersteund wordt door spoor 10. Of spoor 10, eveneens afwisselend kops en strek gemetseld en 26 cm breed, daadwerkelijk samen werd opgericht met het tongewelf of dat de muur een restant is van een afgebroken fundering uit een oudere fase kan niet achterhaald worden. Ten oosten van spoor 11 is nog een restant van een bakstenen vloer (spoor 13) zichtbaar die praktisch volledig vernield is (fig. 10, S13 en fig. 13).

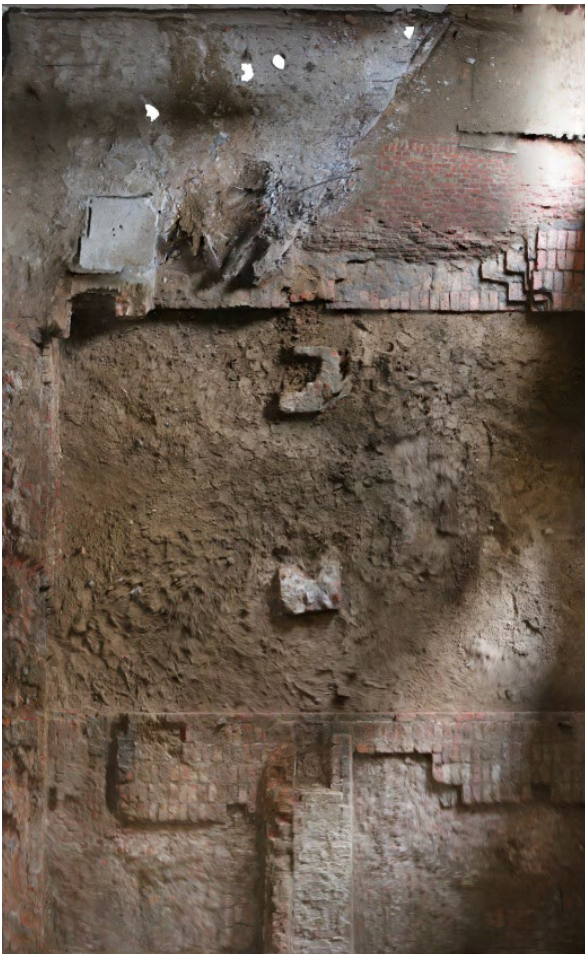
Figuur 15: 3D-zicht op
werkput 2 vanuit het
noordwesten
(©agentschap Onroerend
Erfgoed).

Figuur 16: Sporen S10, S11, S12 en S13 in werkput 2 vanuit het noorden
(© agentschap Onroerend Erfgoed).

6.1.4.3 Werkput 3

In werkput 3 (fig. 10 en fig. 17) waren er meerdere bakstenen funderingsmuren te herkennen maar ook vloeren, een afvoergootje, twee pijlerfunderingen en een met een intact tongewelf overdekt afwateringskanaal. In de noordwestelijke hoek was een groot deel van de oudere funderingen vernield of niet toegankelijk door de restanten van een betonnen vloer en stalen draagbalken. In het westen tegen de huidige westelijke buitenmuur loopt een bakstenen fundering, spoor 14, van noord naar zuid die trapsgewijs opgebouwd is met bakstenen (18x8x4 cm) en witgele kalkmortel en 45 tot 70 cm breed is (fig. 10, S14). In het midden van deze ruimte zijn twee vierkante funderingen van pijlers (60x65 cm) te zien (fig. 10, S15 en S16 en fig. 18), opgebouwd met bakstenen (18x8x4 cm) en gemetseld met een donkergrijze tot witte kalkmortel (spoor 15 en 16). Zij moeten duidelijk een indeling van de ruimte hebben gecreëerd en een ondersteunende functie hebben gehad. In de noordzijde van deze ruimte loopt van oost naar west een tongewelf van een afwateringskanaal, spoor 17 (fig. 10, S17 en fig. 19). Er is een gele zandige kalkmortel gebruikt en kops geplaatste bakstenen van 18x8x4 cm. Op het terrein lag een betonnen deksel op een recent geplaatste betonnen vloer. Hieronder was duidelijk te zien dat de ruimte eronder nog water bevatte. Het tongewelf stopt duidelijk tegen de oostelijke muur van het huidige gebouw. Ten zuiden van dit tongewelf bevindt zich een oost-west lopende fundering, spoor 19, die 40 cm breed is en opgebouwd met twee rijen bakstenen 18x8x4 cm kops geplaatst en een donkergrijze kalkmortel (fig. 10, S19 en fig. 19). Op de oostzijde van spoor 19 bevindt zich een iets bredere fundering, spoor 18, die uit 4 rijen baksteen, kops geplaatst, bestaat (fig. 10, S18 en fig. 19). Wat de functie hiervan is, is niet te achterhalen. Beide sporen zijn tegen en deels op het tongewelf gemetseld.

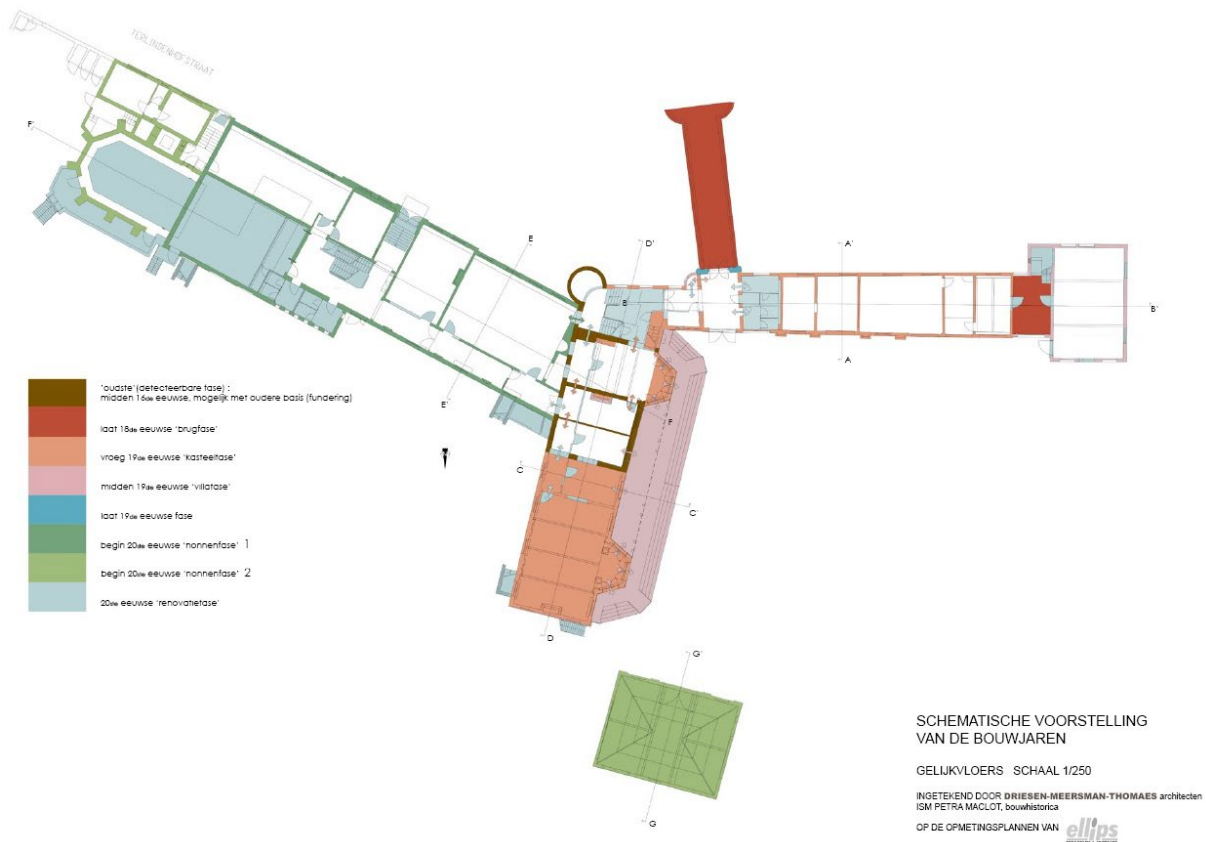

Figuur 17: 3D-zicht op werkput 3 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 18: Sporen S15 en S16 in werkput 3 vanuit het noorden (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Aan de hand van de oversnijdende muren in combinatie met de informatie van het bouwhistorisch onderzoek kunnen we de aangetroffen funderingsresten onder voorbehoud aan drie grote perioden toeschrijven (fig. 24).

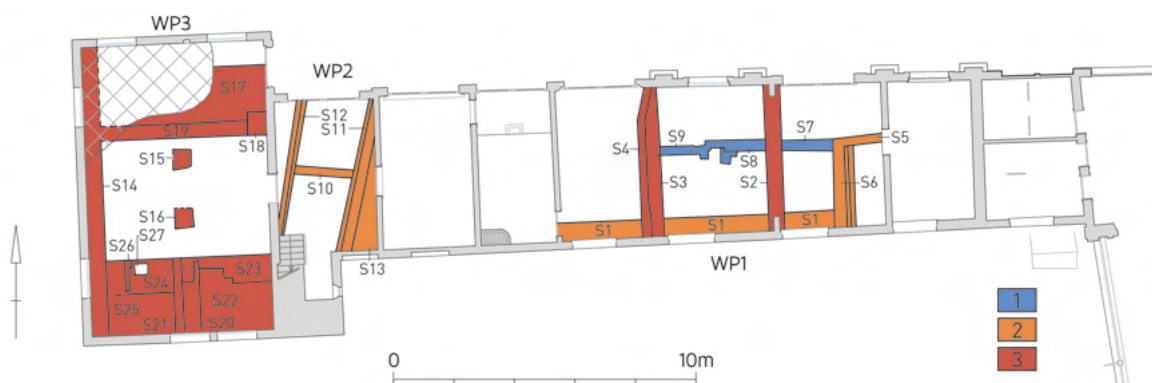

Figuur 23: Schematische voorstelling van de bouwfasen van het gelijkvloer van het Runcvoorthof (© architecten Driesen-Meersman-Thomae en bouwhistoricus Petra Maclot).

De oudste aangetroffen funderingsresten zijn sporen S7, S8 en S9 uit werkput 1 die door latere funderingen, sporen S2, S3, S5 en S6, werden doorsneden. Een exacte datering geven van deze sporen is quasi onmogelijk. Alleen kunnen we vooropstellen dat deze funderingen opgebouwd werden met bakstenen van formaat 18x8x4 cm⁵⁴, waarvan we weten dat deze kleine formaten in de Boomse productie ook al vanaf het einde van de 18de eeuw werden gebruikt⁵⁵. De funderingsresten kunnen natuurlijk ook van later zijn.

⁵⁴ Dit formaat werd voor alle funderingen, vloeren en kelders gebruikt.

⁵⁵ Informatie bekomen van Vincent Debonne, agentschap Onroerend Erfgoed.

Figuur 24: Plan met poging tot fasering. 1: oudste funderingen; 2: sporen te dateren tussen 1 en 3; 3: sporen van de aanbouw uit 1866 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Een tweede groep van sporen kunnen we niet direct in een periode plaatsen. Alleen kunnen we hiervan zeggen dat ze in tijd te situeren zijn tussen de eerste en de derde groep van sporen. Het gaat om de funderingsmuur spoor S1 waartegen, voor zover we konden vaststellen, de latere fundering van het huidige gebouw werd aangelegd. Spoor S5 en spoor S6, behorende tot een tongewelf waarvan we denken dat het een kleine kelder is, plaatsen we eveneens in deze periode daar dit spoor qua opbouw en gebruikt materiaal sterk aanleunt bij spoor S1. Ook S10, S11, S12 en S13 uit werkput 2 plaatsen we in deze periode. Ze lopen schuin op de huidige kamerindeling en moeten dateren van voor de funderingen uit werkput 3 waar het verlengde van spoor S12 onder de bakstenenvloer moet zitten of verdwenen is.

De laatste groep sporen kunnen we aan de hand van de archiefbronnen en het bouwkundig onderzoek uit 2010⁵⁶ exact dateren. Op een mutatieplan uit 1867 van het kadaster van de gemeente Merksem staat duidelijk weergegeven dat aan de westelijke vleugel een gebouw is bijgezet. Dit gebouw, een stalling, is volgens de bronnen in 1866 aan de dienstvleugel bijgebouwd in een verzorgde neoklassieke stijl en vermoedelijk werd toen de ganse dienstvleugel gerenoveerd. Op een foto van 1978 (fig. 25) is duidelijk te zien dat de fundering van deze bijbouw rust op boogfundering waardoor we S17 kunnen verklaren als tongewelf tussen boorfundering. Dit gebouw werd immers half in de gracht opgetrokken⁵⁷. De aangetroffen sporen in werkput 3 wijzen inderdaad allemaal in de inrichting van een stal met in het zuiden een bakstenen vloer, sporen S22, S23, S24 en S25, een scheidingsmuur tussen twee boxen, sporen S20 en S21, een afwateringskanaaltje, spoor S26, en een ondersteuning van het dak van de stal in het midden door pijlers (sporen S15 en S16). Of er zich aan de noordzijde eveneens twee boxen bevonden is door de recentere versterking niet te zeggen.

De archeologische waarnemingen tijdens deze toevalsvondst geven bijkomende informatie voor de bouwgeschiedenis van de westelijke dienstvleugel van het kasteel maar geven zo goed als geen nieuwe inzichten in datering ten opzichte van deze van het bouwhistorisch onderzoek. Met de aannemer en architectenbureau werd overeengekomen dat alleen de bovenste rijen bakstenen zouden verwijderd worden voor de aanleg van de nieuwe fundering van de nieuwe vloer. Hierdoor blijven de dieper stekende funderingen bewaard. Zowel vloeren als tongewelven blijven hierdoor eveneens gevrijwaard.

⁵⁶ Maclot 2010.

⁵⁷ Maclot 2010, 26.

7.1.2 Situering

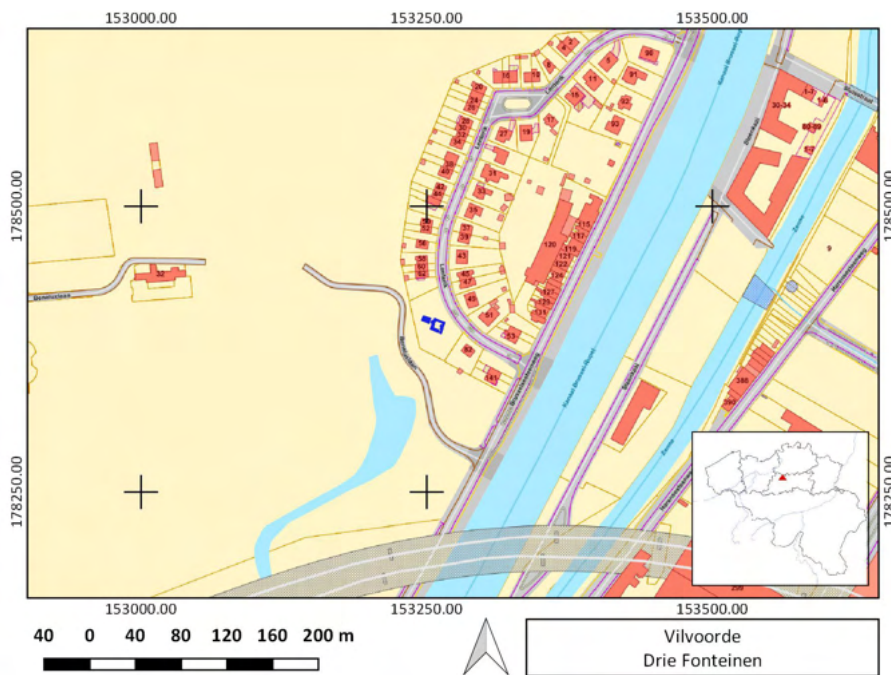
Bij het vrijmaken door Landschapszorg Regionaal Landschap Brabantse Kouter van een zogenaamde ijskelder met toegangstrap op het domein van Walckiers (de Drie Fonteinen) te Vilvoorde kwamen meerdere bakstenen en zandstenen muurfunderingen vrij aan de oppervlakte (fig. 1 en 2). Het was de bedoeling om deze kelder klaar te maken voor de opvang van vleermuizen. De onderliggende kelder(s), waaruit deels het puin werd gehaald, toonde niet de normale structuur van een ijskelder. Na het afdalen van een eerste vrijgemaakte toegangstrap (fig. 3), gelegen in het oosten, stelde men vast dat de kelder bestond uit een rechthoekige ruimte met een tongewelf. Via een nieuw ontdekte tweede trap die net onderaan ten zuiden van de eerste begon kon men afdalen in een tweede gelijkaardige kelder eveneens afgedekt met een tongewelf (fig. 4). Naar aanleiding van het vrijmaken van de oppervlakte boven deze constructies kwamen meerdere muurfunderingen tevoorschijn en werd er een toevalsvondst gemeld. Samen met een projectmedewerker ging Geert Vynckier de site bekijken op 27 september 2019 (fig. 5 en 6). Er werd afgesproken om de aan de oppervlakte aanwezige muurfunderingen te documenteren en te onderzoeken op 22 oktober 2019.

Het site op het domein de Drie Fonteinen ligt ongeveer 1,5 km ten zuiden van de stad Vilvoorde in de Brabantse Zandleemstreek aan de westelijke rand van de Zennevallei in het Scheldebekken en op de bovenzijde van de oostelijke helling van het plateau waarop het domein gesitueerd is (fig. 7). Ten oosten, aan de voet van de helling, ligt het sas van Ransbeek dat later door de plaatsing van een monumentale fontein de naam Drie Fonteinen kreeg. Het kanaal Brussel-Willebroek waar het sas op lag, werd aangelegd in 1560-1561⁵⁸. Volgens de bodemkaart ligt de site in sterk vergraven gronden en de omliggende gronden worden gedomineerd door verschillende zandleem- en leembodems. In de vallei bestaan de bodems uit sterk gleiige kleibodems. De vindplaats bevindt zich op een hoogte van ongeveer 32,5 en 26,5 m TAW. Het hoogste punt van het domein bevindt zich op ongeveer 42 m TAW.

Figuur 1: Situering van de toevalsvondst op het de topografische kaart (© AGIV).

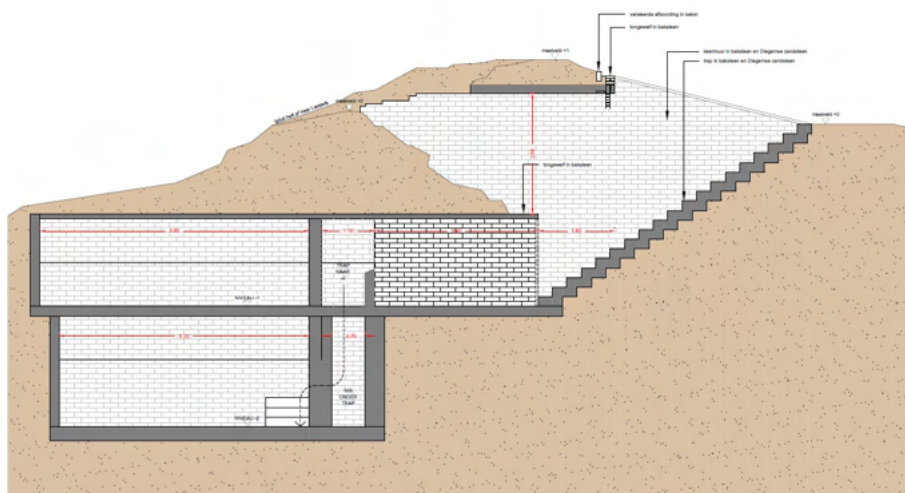
⁵⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017.

Figuur 2: Situering van de toevalsvondst op het GRB (© AGIV).

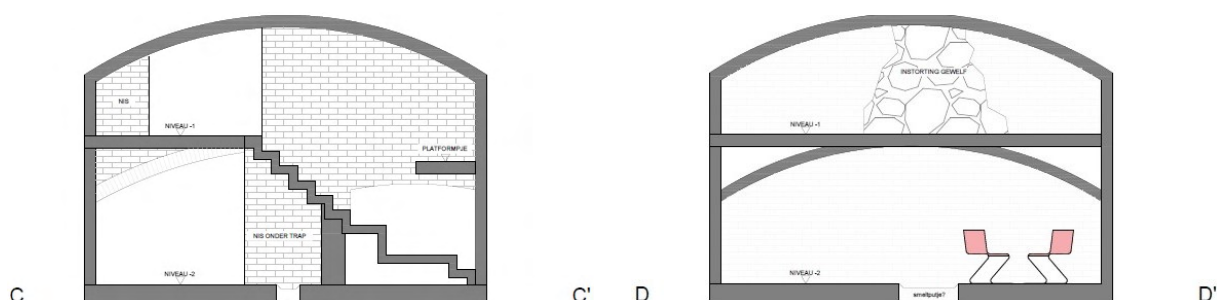
Figuur 3: De vrijgemaakte toegangstrap op 27 september 2019 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

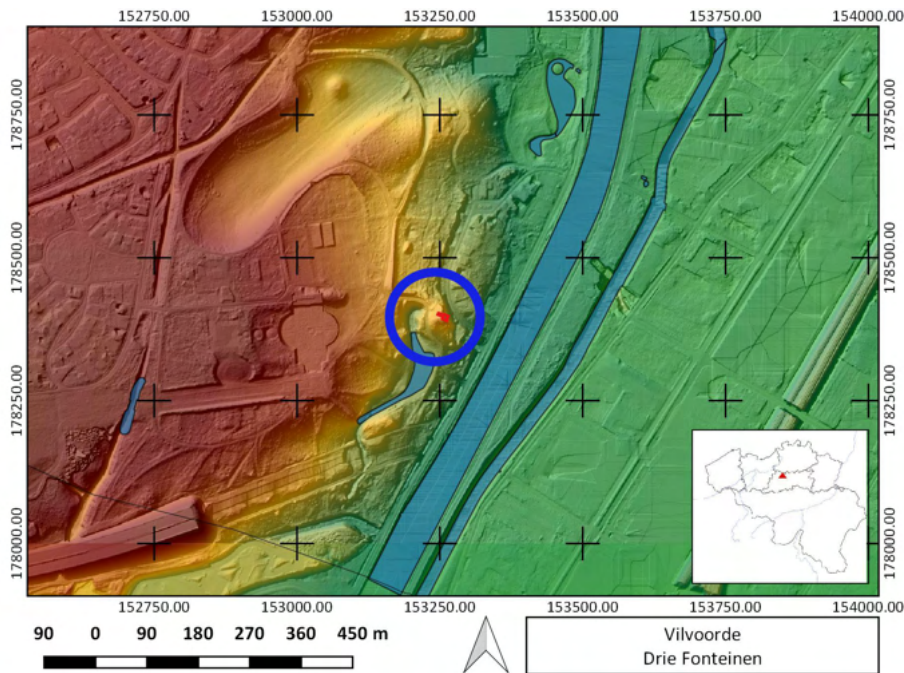
Figuur 4: Reconstructie van de opbouw van de ondergrondse constructies van noord naar zuid (© Regionaal Landschap Brabantse Kouter).

Figuur 5: Toestand van het terrein tijdens het eerste bezoek op 27/09/2019 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 6: Reconstructietekening van de doorsneden van de twee boven elkaar liggende kelders (© Regionaal Landschap Brabantse Kouter).

Figuur 7: Situering van de toevalsvondst op het DHM (© AGIV)

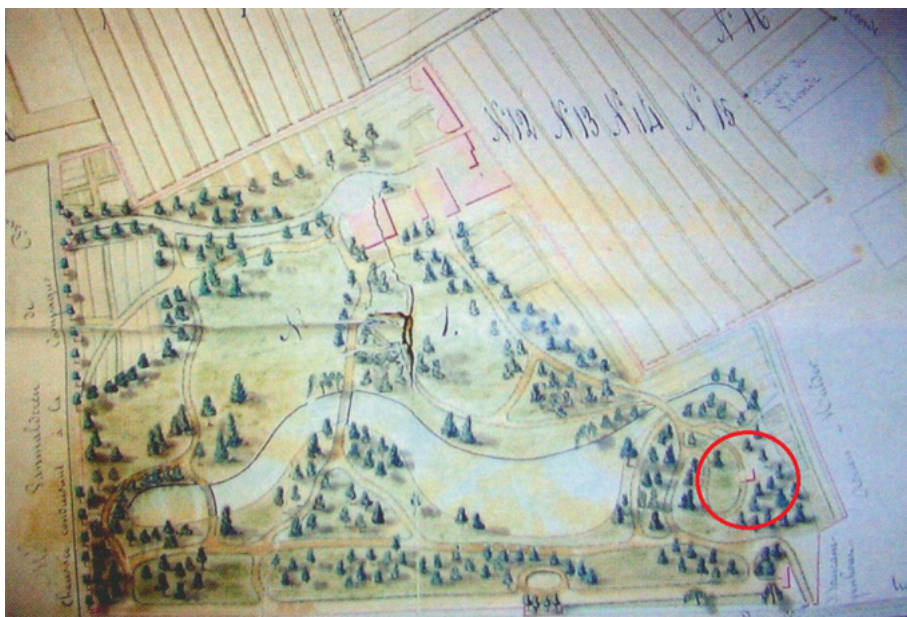
7.1.3 Historische gegevens⁵⁹

Het huidige domein ontstond uit de samensmelting van drie landgoederen, waarvan één van de oudste landschappelijke 'Engelse' parken van België aangelegd door bankier J.-J. Walckiers de Gammerages, ommuurd maar met boeiende vergezichten, met een artificiële bruggrot, een serpentinevijver ('rivier') met eiland, boogbruggen en aanlegsteigers, siertempels en andere folies. Het buitenverblijf van Walckiers werd aan de noordzijde begrensd door dit van graaf Patrice-François de Nény. Deze laatste kocht in 1777 de herberg 'Het Vliegend Hert'. Hij liet deze afbreken en verving het door een buitenhuis dat hij *Fontigny* noemde. Dit lag tegen de steenweg en de vaart aan, vlakbij het sas. In totaal werd het domein ongeveer 3 hectare groot en besloeg de helling, een *ermitage*⁶⁰ en een ijskelder. Op een gegraveerde kaart (gedetailleerd manuscript) van De Wautier uit 1810-1821 wordt dit ommuurde goed aangeduid onder de naam Beaufort, de toenmalige eigenaar van het domein (fig. 8). Op deze kaart suggereren de kronkelende wegeltjes een aanleg *à l'anglaise*. In deze tuinen vormen schilderachtige tempeltjes en andere 'fabriekjes' regelmatig de bovenbouw van meer prozaïsche installaties zoals ijs-, groente- of fruitkelders⁶¹. Het kasteel wordt door een vlaggetje geaccentueerd. Op de plaats van de zogenaamde ijskelder staat een gebouwtje aangeduid.

⁵⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019a; Wikipedia 2019; Deneef *et. al.* 2008, 127-142.

⁶⁰ Kluizenaarshut.

⁶¹ Dit is ook vastgesteld in het kasteelpark van Wespelaar (Haacht): Agentschap Onroerend Erfgoed 2019b.

Figuur 9: Toestand van het domein in 1837 door M. Stappers naar aanleiding van de verkoop aan Van Volxem met aanduiding van het gebouwtje op de plaats van de zogenaamde ijskelder (© Rijksarchief Anderlecht).

Op de kaart Villaret (1745-1748) en deze van Graaf de Ferraris (1771-1778) zijn het domein, het park en de tuinen nog niet aanwezig. Pas op de hier hoger vermelde kaarten van G. De Wautier (1810) en M. Stappers (1837) staat er een gebouwtje getekend op de plaats van de zogenaamde ijskelder (fig. 8 en 9). Ook op het primitief kadaster (1830-1834) (fig. 10), de kaart van Popp (1842-1880) en de Atlas der Buurtwegen (midden 19de eeuw) staat op de plaats van de toevalsvondst een vierkant gebouwtje afgebeeld.

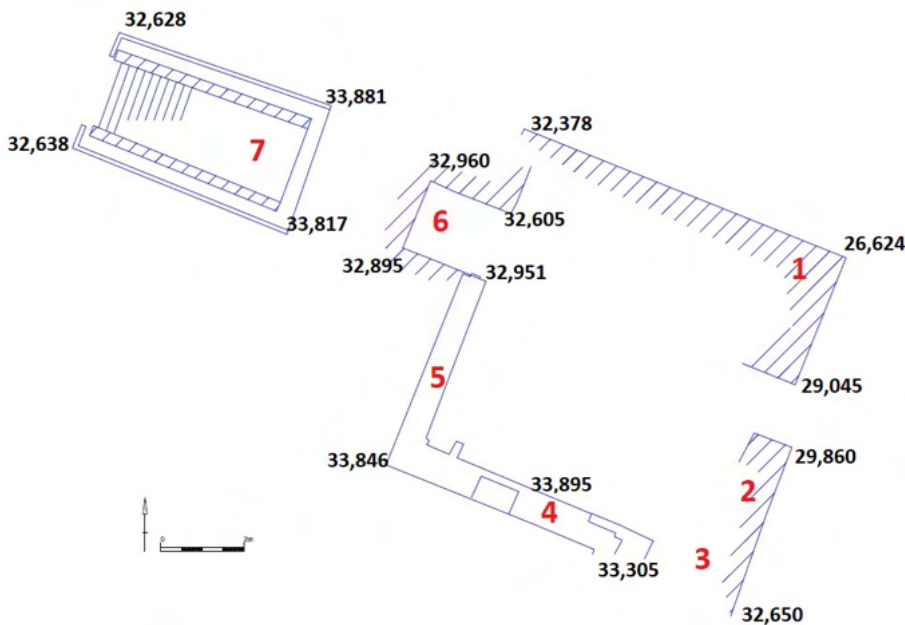

Figuur 10: Het gebouwtje op het primitief kadaster (© RA).

7.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

De toegang tot de ondergrondse ruimten en een groot deel van de ondergrondse kelders waren reeds vrij gelegd door ruimsingswerken van Landschapszorg Regionaal Landschap Brabantse Kouter. Op 22 oktober 2019 werden de vrijgekomen bovengrondse muurresten gedocumenteerd. De sporen behoorden tot eenzelfde min of meer vierkante constructie die in het noordwesten voorafgegaan wordt door de trap die toegang geeft tot de kelders onder het gebouwtje.

Figuur 11: Het plan van de ingemeten muurfunderingen en de hoogtes in TAW (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Een eerste muurfundering bevindt zich in het oosten (fig. 11, 1 en fig. 12) en bestaat uit een fundering, opgebouwd in onregelmatige zandsteenblokken en een lichtgele zandige kalkmortel. Deze fundering loopt bergop in noordwestelijke richting minimum ongeveer 8,40 m. Verder kon ze niet gevolgd worden. De muur maakt op het diepst gelegen punt een hoek van 90° om vervolgens ongeveer 3,30 m verder te lopen in zuidwestelijke richting te stoppen in een hoek van 90° waarna ze aansluit bij een ingestort gedeelte van de onderliggende kelders. De tweede muurfundering (fig. 11, 2 en fig. 13), recht tegenover vorige fundering en minimaal 1 meter breed, is opgebouwd uit dezelfde soort natuursteen en mortel. Hier worden op sommige plaatsen echter ook bakstenen gebruikt van 20x9x5 cm afwisselend per rij in strek- en kopverband⁶². Deze fundering kon over een afstand van een viertal meter gevolgd worden in zuidwestelijk richting om dan over te gaan in een vormloos pakket van verspreide natuurstenen, waarschijnlijk te wijten aan het instorten van de fundering op de steilste plaats van de site of aan het struikvrij maken van deze plaats (fig. 11, 3). Hogerop begint een derde muurfundering, ongeveer 80 cm breed en minimum 7 meter lang, lopende van zuidoostelijke naar noordwestelijke richting (fig. 11, 4 en fig. 14 en 15). De fundering is identiek opgebouwd als de vorige. Bovenaan is de fundering afgewerkt met bakstenen, kops- en strek gemetseld, er zit geen echte regelmaat in, met een gele zandige kalkmortel. Dit is de enige plaats, samen met volgende fundering, waar we een idee krijgen van het opgaand metselwerk op de zwaarder uitgevoerde fundering.

⁶² Op andere plaatsen in de funderingen werden deze formaten van bakstenen ook gebruikt. Ze vertonen allemaal aan één kant een kleibraam (klein ribbeltje) dat ontstaat bij het vormen van de nog natte baksteen en zijn te dateren vanaf het begin van de 18de eeuw. Waarschijnlijk komen deze bakstenen uit de Rupelstreek (informatie van Vincent Debonne, agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 14: De fundering in natuursteen en opgaand muurwerk in baksteen vanuit het westen (4) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 15: De fundering in natuursteen en opgaand muurwerk in baksteen vanuit het oosten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Op één plaats in deze muur (ongeveer 98 cm op 56 cm) is een laag niet geglazuurde, gebakken tegels zichtbaar, gemetseld met eenzelfde mortel als op de andere plaatsen en met hier en daar wat leisteen fragmenten (fig. 16). Dit platformpje is afgebakend met bepleisterde bakstenen en doet ons denken aan een doorgang in de muur. Deze fundering maakt een rechte hoek en loopt verder in noordoostelijke richting (fig. 11, 5 en fig.17) waar ze aansluit bij de fundering die verder loopt naar een deels ingestort tongewelf in baksteen (fig. 11, 6 en fig. 18) dat op zijn beurt aansluit bij de traphal naar de kelders (fig. 11,7 en fig. 19).

Figuur 28: Zuilfragment met cannelures en deurstijl in natuursteen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

7.1.5 Afspraken en conclusies

De functie van de aanwezige ondergrondse kelders blijft een raadsel. Wel is duidelijk dat het hier niet gaat om een ijskelder. Zowel de vorm, de opbouw en het aanwezig zijn van twee onder elkaar liggende kelders met tongewelf zijn hier het bewijs van. Ijskelders zijn in essentie (half)ondergrondse constructies met de vorm van een omgekeerde kegelvormige put opgebouwd in baksteen en natuursteen en bekroond met een koepel die met een kunstmatige heuvel of overwelling overdekt zijn⁶³. Een gang, eventueel met een toegangstrap, leidt naar de eigenlijke kuip. Waarvoor de kelders dan wel hebben gediend weten we niet. Zeker is dat op deze kelders een constructie stond. Het was immers de gewoonte om onder sommige monumentjes in een Engels park een kelder te voorzien. Deze ruimten konden dan, zoals bijvoorbeeld te Wespelaar, waar onder een klein rond tempeltje (Floratempel) een fruitkelder was gebouwd, gebruikt worden als koele opslagplaats van voedsel. Ook werden zulke ruimten soms gebruikt om materiaal in op te bergen om in de tuin en het park te werken. De muurresten die gedocumenteerd werden vormen samen een vierkant van ongeveer 8,5x8,5 m boven op een heuvel, een afgeknotte kegel, met een steile wand in het oosten en het zuiden richting de Zennevallei en het kanaal. De muurresten interpreteren we als een fundering voor de opbouw van een gebouwtje of een platform waarop een gebouwtje, prieeltje of tempeltje stond⁶⁴. De redelijk zware aangetroffen fundering uit zandsteenblokken en baksteen laat ons vermoeden dat de bovengrondse constructie toch voldoende steun nodig had en bijgevolg een bepaalde omvang moet gehad hebben. Ofwel bestond de bovenbouw uit een soort vlak uitkijplatform van waaruit men een prachtig zicht

⁶³ Vlaams-Brabant 2016.

⁶⁴ In het park van het kasteel van Wespelaar staat op de fruitkelder een *tholos*, een koepeltje ondersteund door zuilen.

De restanten die bovengronds werden aangetroffen, zullen *in situ* bewaard blijven. De ondergrondse kelders werden in het kader van het project “ijskelder 3 Fontein” van Regionaal Landschap Brabantse Kouter verder leeg gemaakt en hersteld om in te richten als een ondergrondse verblijfplaats voor vleermuizen. Op 9 september 2021 werd de gerestaureerde kelder en het nieuwe vleermuizenverblijf plechtig geopend (fig. 29).

De restanten die bovengronds werden aangetroffen, zullen *in situ* bewaard blijven. De ondergrondse kelders werden in het kader van het project “ijskelder 3 Fontein” van Regionaal Landschap Brabantse Kouter verder leeg gemaakt en hersteld om in te richten als een ondergrondse verblijfplaats voor vleermuizen. Op 9 september 2021 werd de gerestaureerde kelder en het nieuwe vleermuizenverblijf plechtig geopend (fig. 29).

Figuur 29: De kelder ingericht als vleermuisverblijf na de restauratie (© agentschap Onroerend Erfgoed).

7.1.6 Bibliografie

7.1.6.1 Literatuur

DENEFF R., STAPPERS M., KENNES H., VANDEWEERT R., WIJNANTS J., DE HARLEZ DE DEULIN & HEBBELINCK K. 2009: *Vilvoorde (Vilvoorde) Drie Fonteinen*, Historische tuinen en parken van Vlaanderen, M&L Cahiers 19, Brussel, 127-142.

DENEFF R. & DE JAECK H. 2007: *Haacht (Wespelaar) Kasteel van Wespelaar*, Historische tuinen en parken van Vlaanderen, M&L Cahiers 14, Brussel, 195-208.

7.1.6.2 Websites

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: Registratie van een toevalsvondst langs de Brusselsesteenweg 127 in Vilvoorde (Vlaams-Brabant). Eindverslag van een archeologische toevalsvondst, *Onderzoeksrapport agentschap Onroerend Erfgoed* 55 [online] <https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/OAOE/55/OAOE055-001.pdf> (geraadpleegd op 29 oktober 2019).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2019a: *Domein Drie Fontein* [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/134143> (geraadpleegd op 28 oktober 2019).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2019b: *Kasteelpark van Wespelaar* [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/134503> (geraadpleegd op 29 oktober 2019).

CARTESIUS 2019: *Vilvoorde* [online] <http://www.cartesius.be/CartesiumPortal/> (geraadpleegd op 28 oktober 2019).

VLAAMS-BRABANT 2016: *IJskelders in Vlaams-Brabant* [online]
https://www.vlaamsbrabant.be/binaries/ijskelders_brochure_016-WEB_tcm5-110486.pdf?tonsaiUri=
 (geraadpleegd op 28 oktober 2019).

WIKIPEDIA 2019: *Domein Drie Fonteynen* [online] https://nl.wikipedia.org/wiki/Domein_Drie_Fonteynen (geraadpleegd op 28 oktober 2019).

8 2DE HELFT 19DE EEUW

8.1 TOEVALSVONDST ID 425: MARTELARENLAAN 125 – KESSEL-LO (PROV. VLAAMS-BRABANT)

LISA VAN RANSBEECK

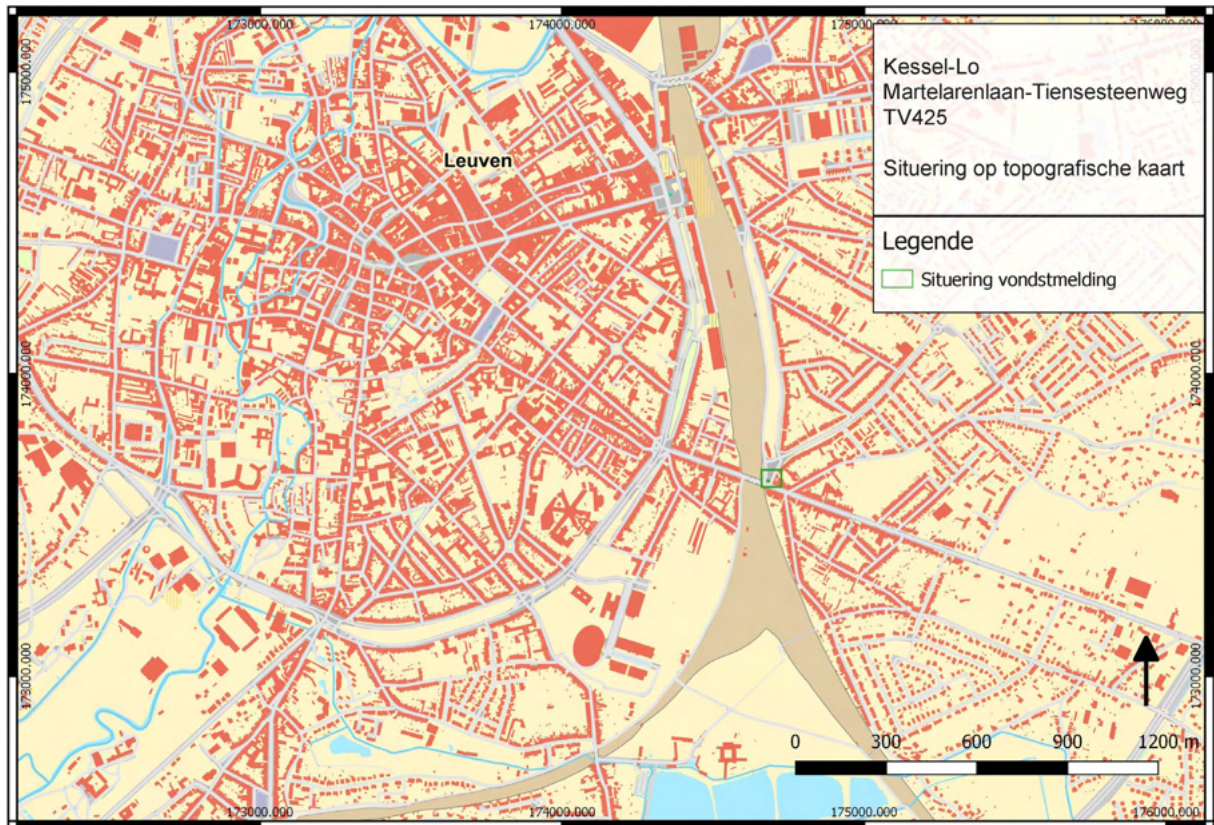
8.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Leuven, deelgemeente Kessel-Lo
Adres:	Hoek Martelarenlaan-Tiensesteenweg
Kadasterlocatie:	Leuven 9, Afdeling Kessel-Lo 3, Sectie E (partim) en openbaar domein
Ligging:	x: 174679m / y: 173650m (Lambert72)
Eigenaar:	Stad Leuven
Dossier toevalsvondst:	ID 425 (melding ID 412)
Datum vondstmelding:	04/03/2019
Evaluatie ter plaatse:	27/02/2019 (Lisa Van Ransbeeck)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/222110
Foto's:	Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)
Aanmaak kaarten:	Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)

8.1.2 Situering

Bij de uitgraving voor een fietstunnel onder de Tiensesteenweg (fig. 1 en 2) werden de bakstenen muren en vloer van een kelder aangetroffen. De stadsarcheoloog van de stad Leuven kwam ter plaatse en registreerde de archeologische resten op 27 februari 2019. De vondst werd gemeld aan het agentschap Onroerend Erfgoed⁶⁵.

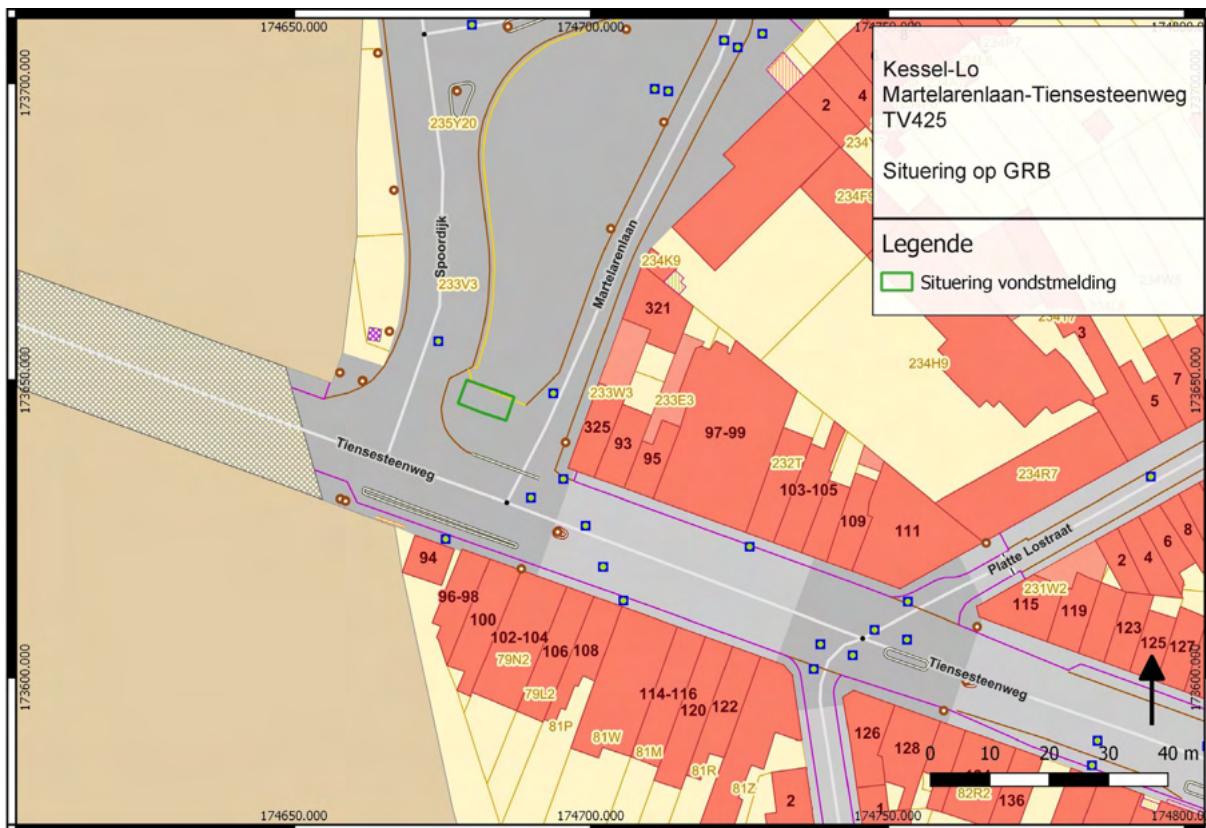
Voor deze locatie werd eerder archeologienota met ID 2925 opgemaakt, waarin na een bureauonderzoek en enkele controleboringen werd geëvalueerd dat de kans op het aantreffen van archeologische sites erg gering was en werden geen verdere maatregelen genomen⁶⁶.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op GRB (© AGIV).

⁶⁵ Telefonisch werd het agentschap onmiddellijk op de hoogte gebracht. Door grote drukte werd de officiële melding pas op 4 maart 2019 gedaan.

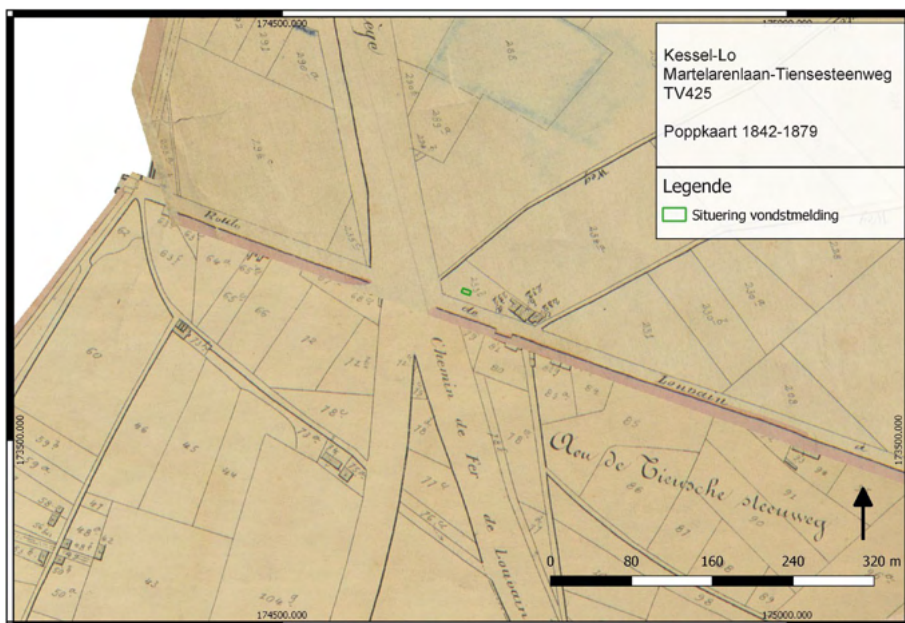
⁶⁶ Claeys 2017, 28.

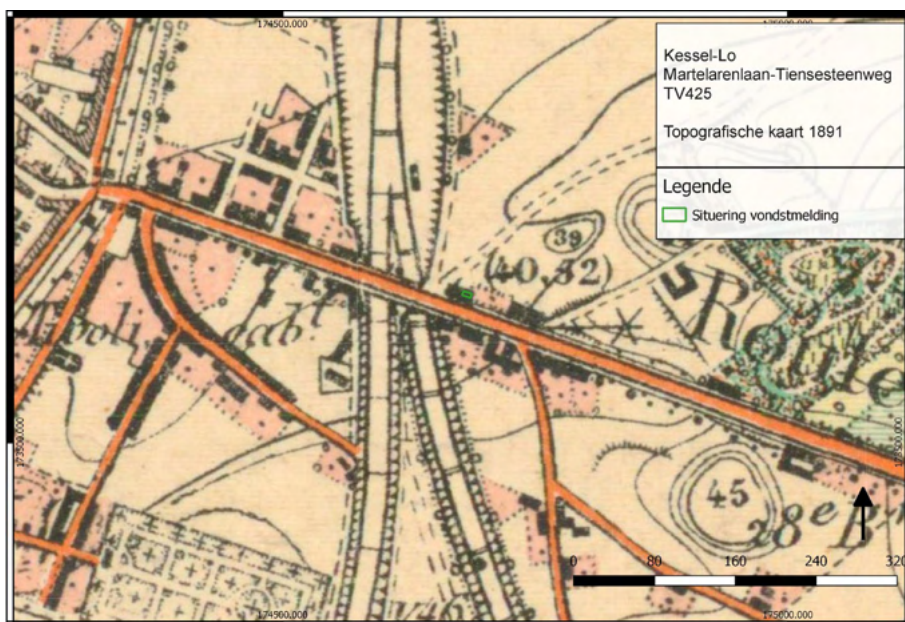
Figuur 4: Situering van de locatie van de vondstmelding op het kadasterplan (© AGIV).

8.1.3 Historische gegevens

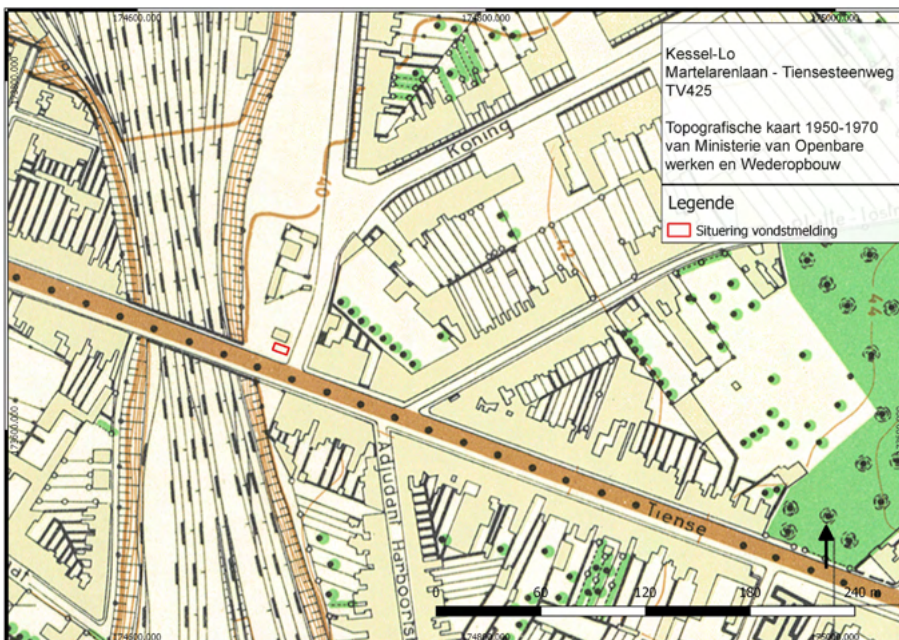
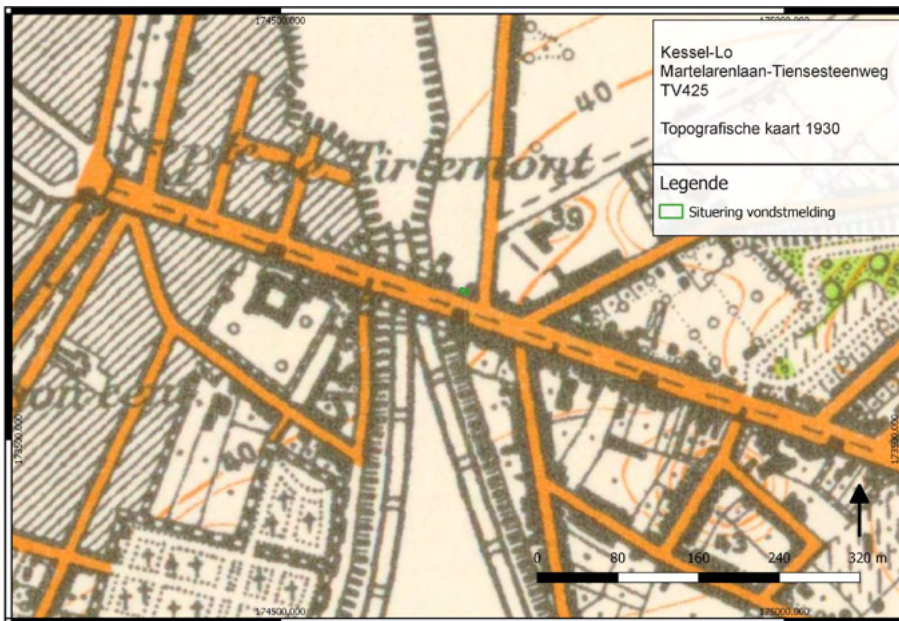
Een eerste evaluatie van de historische kaarten laat zien dat de er pas bebouwing op deze locatie is afgebeeld op de topografische kaart van 1891. Op de Poppkaart (1842-1879) is er geen bebouwing op het perceel (fig. 3). De topografische kaart van 1865 toont een gelijkaardige situatie aan die afgebeeld op Popp. De oostelijke grens van de bebouwing afgebeeld op de topografische kaart van 1891 valt samen met de oostelijke keldermuur (fig. 4). Op de topografische kaart van 1930-1931 is de Martelarenlaan afgebeeld (fig. 5). De bebouwing is hier nog aanwezig. Het zou om dezelfde bebouwing kunnen gaan, maar het is ook mogelijk dat de bebouwing vernieuwd werd. Op de kaart van 1950-1970 is deze bebouwing alweer verdwenen (fig. 6). Op basis van de informatie uit het kaartmateriaal kan aangenomen worden dat de keldermuren toebehoren aan een gebouw dat gebouwd werd in de periode 1865-1891 of voor 1930. De bebouwing werd afgebroken in de periode 1931-1970.

Figuur 3: Situering van de locatie van de vondstmelding op Poppkaart (© AGIV).

Figuur 4: Situering van de locatie van de vondstmelding op topografische kaart van 1891 (© NGI).

8.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

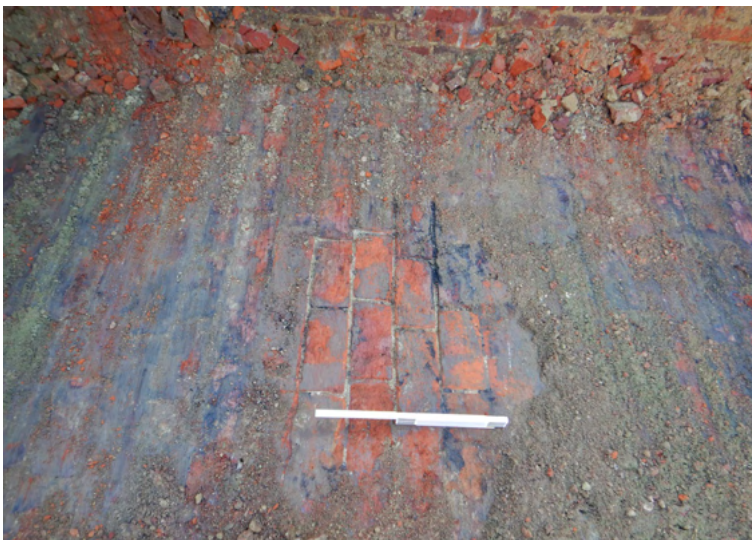
De muren en de keldervloer werden opgeschoond, gefotografeerd en geregistreerd (fig. 7). De muren en vloer bestonden uit bakstenen met een formaat van 21,5x10x6 cm (fig. 8) en een gele, vrij harde, licht zandige kalkmortel met kalkstippen. De keldermuren waren ongeveer 42 cm breed. De kelder bestond uit twee ruimtes met een binnenmuur tussen. De binnenmuur was niet meer aanwezig, hiervan was enkel de fundering in de keldervloer zichtbaar (fig. 9). De westelijke kelderruimte vertoonde resten van bepleistering op de muren. De bepleistering was lichtpaars en matig bewaard. De bepleistering was niet aanwezig in de oostelijke kelderruimte. De bakstenen varieerden van oranje, tot rood en roodachtig paars en werden wellicht, op basis van de vorm en het harde baksel, industrieel vervaardigd.

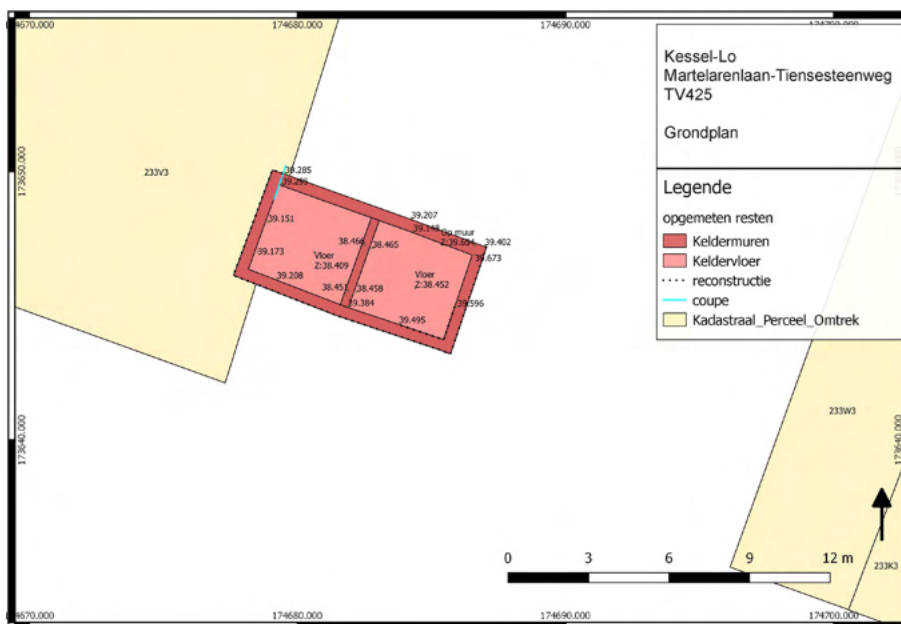
De resten werden ingemeten door een *Land Surveyor* van BAM Contractors die op de werf aanwezig was. De breedte van de keldermuur kon enkel aan de noordzijde opgemeten worden door grote

Hierna werden de resten, in aanwezigheid van de stadsarcheoloog, deels afgebroken om de lagen onder de vloer en een eventuele aanleggleuf te registreren. In deze coupe was de aanleggleuf zichtbaar (fig. 11). Deze was 10 cm breed en gevuld met lichtgroenig geel zand. Hierin werd geen archeologisch materiaal aangetroffen. Keldermuur en -vloer waren gefundeerd op een dun laagje lichtbruinig geel zand met houtskoolspikkels en baksteen- en kalkmortel-brokjes. Er werden stalen genomen van de bakstenen en de mortel.

Figuur 8: Detail van de vloer (© Stad Leuven).

8.1.5 Afspraken en conclusies

Overleg met de toezichter van de stad maakte duidelijk dat de keldermuren zich ter hoogte van de te graven fietstunnel bevinden en niet *in situ* bewaard kunnen blijven. Omdat tijdens de evaluatie alle documentaties werden uitgevoerd en de keldermuren ten vroegste uit de tweede helft van de 19de eeuw dateren, werd beslist om in deze zaak geen verdere stappen te ondernemen. De keldermuren konden uitgebroken worden om de tunnel te graven.

8.1.6 Bibliografie

8.1.6.1 Website

CLAEYS J. 2017: *Vooronderzoek Leuven, Leuven Harboortstraat-Martelarenlaan* [online] <https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/2925> (geraadpleegd op 19 februari 2021).

9 19DE EEUW

9.1 TOEVALSVONDST ID 1382: SCHIJNPOORTWEG 53 - ANTWERPEN (PROV. ANTWERPEN)

JEF VANSWEEFELT

9.1.1 Administratieve gegevens

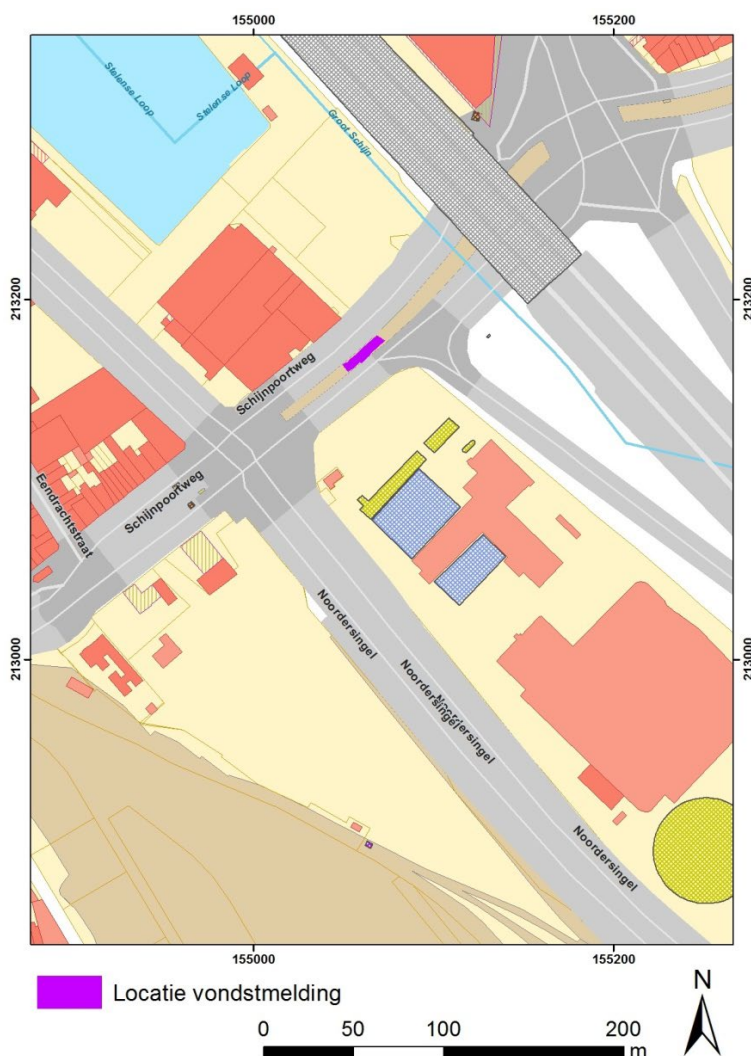
Gemeente:	Antwerpen, deelgemeente Antwerpen
Adres:	Schijnpoortweg 53
Kadasterlocatie:	Openbaar domein
Ligging:	x: 155049.45m / y: 213180.25m x: 155073.16m / y: 213159.50m (Lambert72)
Eigenaar:	Stad Antwerpen
Dossier toevalsvondst:	ID 1382 (melding ID 464)
Datum vondstmelding:	02/07/2019
Evaluatie ter plaatse:	02/07/2019 (Jef Vansweevelt)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/223384
Foto's:	Jef Vansweevelt (dienst archeologie stad Antwerpen)
Aanmaak kaarten:	Jef Vansweevelt (dienst archeologie stad Antwerpen)

9.1.2 Situering

Voor de bouw van een voetgangers- en fietsersbrug ('passerel') over de Schijnpoortweg dienden enkele 'grondverdringende palen' diep in bodem te worden geboord. Aanvankelijk moest hiervoor alleen de wegfundering verwijderd worden tot op de onderliggende bodemlagen en waren geen diepere uitgravingen voorzien.

Bij de voorbereidende werken stootte men echter op dikke bakstenen muren die tot diep onder het oppervlak reikten (fig. 1). De aannemer verwittigde daarop de stedelijke dienst archeologie die op zijn beurt een toevalsvondst meldde bij het agentschap Onroerend Erfgoed.

Het was onmogelijk om de funderingspalen te verplaatsen waardoor de muren op de plek van de palen uitgebroken moesten worden. In overleg met het agentschap Onroerend Erfgoed werd beslist dat de stedelijke dienst archeologie de afbraak zou opvolgen. Het veldwerk werd uitgevoerd van 2 juli 2019 tot 5 juli 2019.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op GRB (© AGIV).

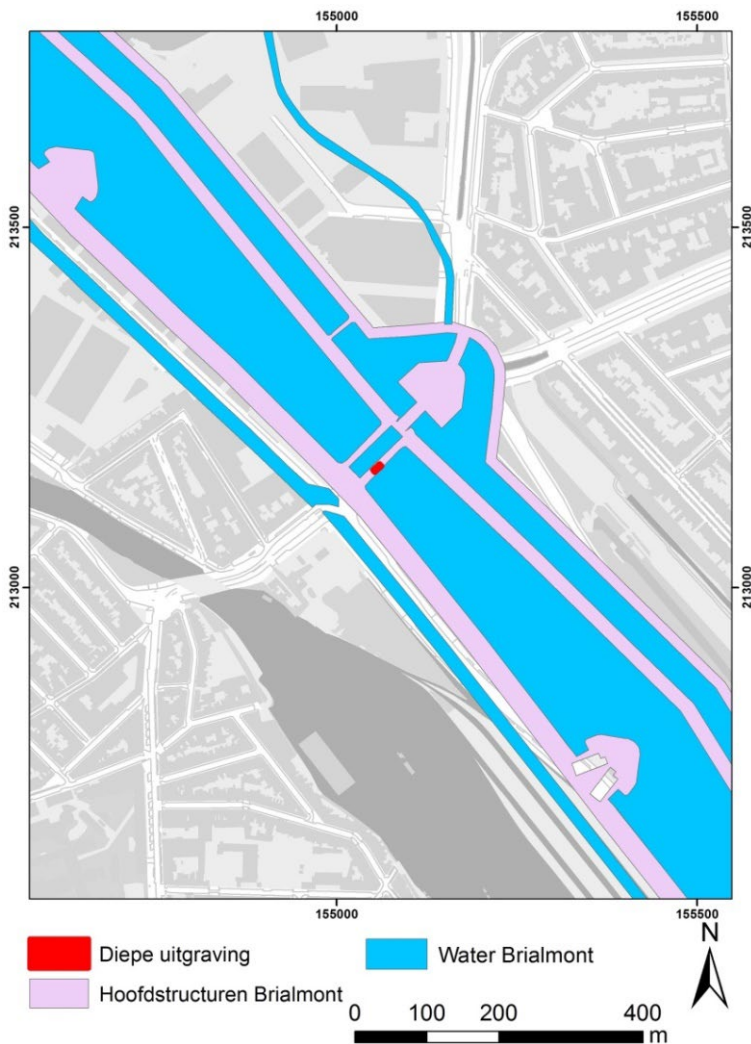
Gezien het hier een toevalsvondst betreft, is geen sprake van een voorafgaand bepaalde strategie. Voor de afbraak is één put uitgegraven met een oppervlakte van circa 65 m² (fig. 2 en 3).

De muren die direct onder de wegfundering zichtbaar waren zijn opgemeten door de landmeter van de aannemer (fig. 4). Bij de diepere uitgraving voor de afbraak werden vrijwel direct zeer natte en slappe grondlagen aangesneden die het onmogelijk maakte om de put te betreden. Hierdoor was een normale archeologische registratie niet haalbaar. De archeologische opvolging beperkte zich tot waarnemingen vanop de putrand en het nemen van foto's.

De diepere uitgraving voor de afbraak van de muren is kleiner dan het op figuur 1 aangeduide onderzoeksgebied. Dit onderzoeksgebied duidt de hele zone aan waarvan de wegfundering verwijderd is; alleen aan de zuidwestzijde zijn echter diepere graafwerken uitgevoerd.

Muren die pas op een dieper niveau zichtbaar werden konden niet worden opgemeten. Deze zijn schetsmatig aangegeven op het grondplan (fig. 5).

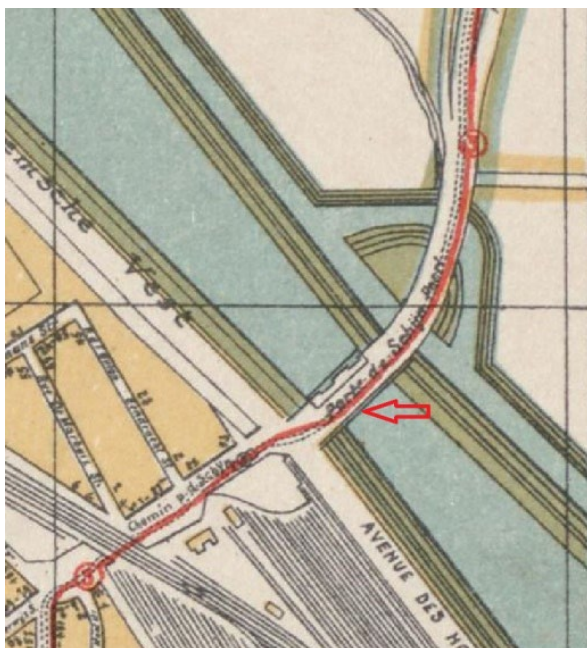

Figuur 9: Locatie van de vondstmelding op de projectie van de Brialmontomwalling op het GRB (© GIS stad Antwerpen).

De projectie is gebaseerd op de vele historische kaarten met de Brialmontomwalling. Deze kaarten zijn echter weinig gedetailleerd en geven ondergrondse structuren hoogstens schetsmatig aan, zodat hieruit de exacte aard van de aangetroffen resten niet valt af te leiden. In de loop der tijden zijn belangrijke aanpassingen gebeurd aan de structuren van de Schijnpoort, wat de identificatie van de resten nog bemoeilijkt (vergelijk fig. 9 en fig. 10).

Figuur 10: Uitsnede uit kaart van 1868 door Scheepers met aanduiding van de zone van de vondstmelding (© Felixarchief 12#8824).

De identificatie wordt verder bemoeilijkt door het feit dat de infrastructuur aan de Schijnpoort zeer omvangrijk en complex was, zoals te zien op een foto uit 1910 (fig. 11). Detailplannen van deze structuren zijn niet onmiddellijk beschikbaar in het stadsarchief, zoals bijvoorbeeld wel het geval is voor de zone van het Lobroekdok en de Kempische vaart.

Samenvattend kan alleen gesteld worden dat de aangetroffen resten zeker tot de infrastructuur aan de Schijnpoot van de Brialmontomwalling behoren. Het is echter niet duidelijk of het een originele bouwphase betreft uit het midden van de 19de eeuw of een latere aanpassing/aanvulling. De functie van de resten is ook niet duidelijk. De compartimenten van de zuidwestelijke structuur lijken te klein voor kelders; bovendien zijn ze onderling niet verbonden. Mogelijk zijn het ondergrondse technische ruimtes die eventueel mechanismen voor een sluis of brug bevatten. Het is verder mogelijk dat de strook waar later de betonnen koker is ingelegd destijds één van de doorlaten was tussen het Schijn en de hoofdgracht van de omwalling. Concrete aanwijzingen voor deze veronderstellingen zijn echter niet aangetroffen.

9.1.4 Afspraken en conclusies

De toevallsvondst aan de Schijnpoortweg betreft zeker resten die in verband staan met de voormalige Brialmontomwalling. Met name behoren ze tot structuren aan de Schijnpoort. Naast een toegangsweg tot de stad lag hier ook de kruising van de rivier het Schijn met de omwalling. Uit historische kaarten en foto's is duidelijk dat hier veel infrastructuur aanwezig was; detailplannen hiervan zijn echter niet onmiddellijk voorhanden. Het bleek daarom niet mogelijk om de exacte functie van de geregistreerde resten te achterhalen. Indien in de toekomst bijkomend archeologisch onderzoek gebeurt ter hoogte van de Schijnpoort kan het zijn dat dit ook meer informatie geven over onderhavige resten.

Het geregistreerde deel van de structuren is grotendeels gesloopt voor de plaatsing van de funderingspalen. Buiten de put zijn zeker nog delen van deze structuren *in situ* aanwezig. Er zijn geen mortel- of baksteenstalen genomen omdat het aannemelijk is dat deze geen noemenswaardige kenniswinst zouden opleveren. Bovendien was het nemen van stalen in veel gevallen onmogelijk door de ontoegankelijkheid van de ontgraving.

9.1.5 Bibliografie

9.1.5.1 Archief

FELIXARCHIEF, STADSARCHIEF ANTWERPEN 2019: [online] <https://felixarchief.antwerpen.be/> (geraadpleegd op 5 juli 2019).

433: HENDRIK CONSCIENCESTRAAT 31 -
(MS-BRABANT)

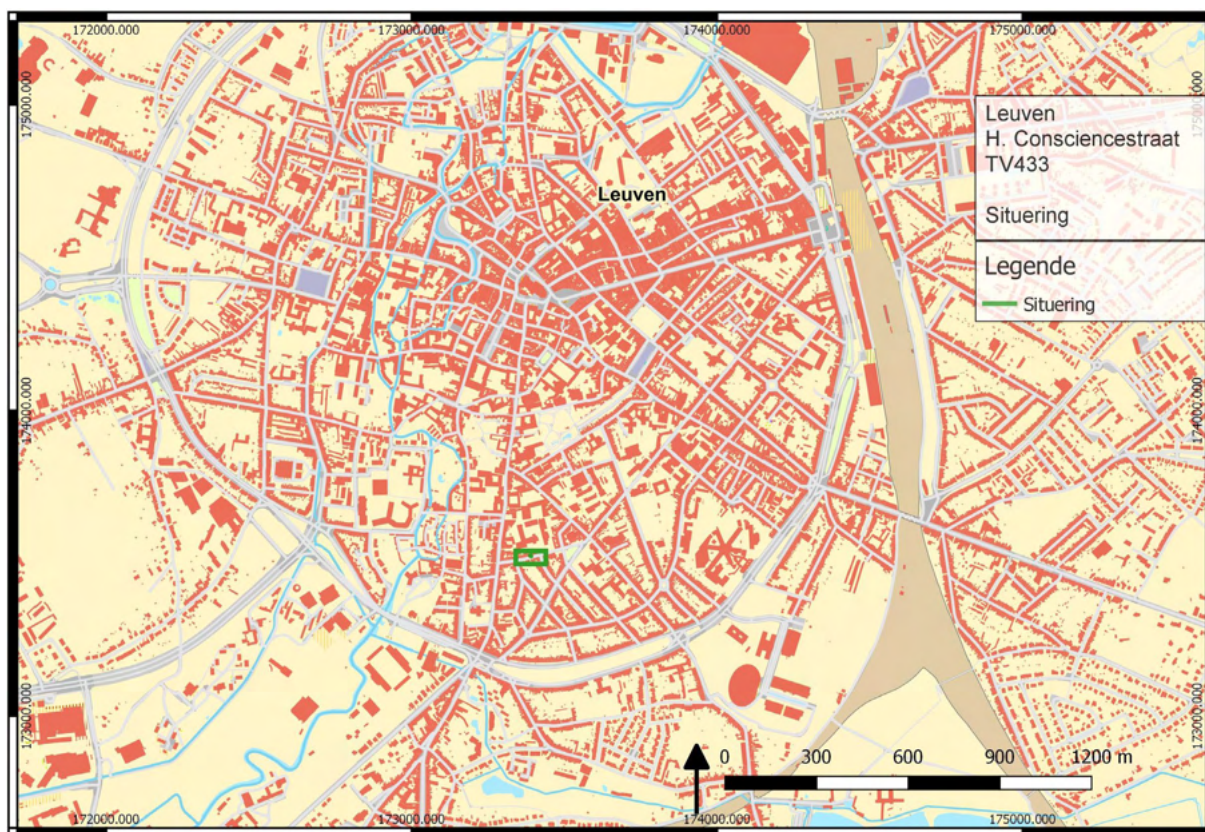

Leuven, deelgemeente Leuven
 Hendrik Consciensestraat 31
 openbaar domein
 173388m / y: 1753523m (Lambert72)
 stad Leuven
 433 (melding ID 420)
 03/2019
 03/2019 (Lisa Van Ransbeeck)
<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/222185>
 Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)
 Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)

10.1.2 Situering

Bij de heraanleg van het trottoir in de Hendrik Consciencestraat te Leuven werd onder de talrijke nutsleidingen een oude waterput aangetroffen. De waterput werd aangetroffen in het trottoir naast de achteringang van het Heilig Hartziekenhuis (fig. 1 en 2). Stadsarcheoloog Lisa Van Ransbeeck kwam ter plaatse en deed een vondstmelding bij het agentschap Onroerend Erfgoed.

De stad Leuven bevindt zich op het raakpunt van drie geografische gebieden: de vlakte van laag-België, de ijzerzandsteenheuvels van het Hageland en het Brabants leemplateau van Midden-België, waarin de Dijle en haar bijrivieren zich diep insneden. De lage stads gedeeltes bevinden zich in de alluviale vlakte en de hoger gelegen delen bevinden zich op de rivierterrassen met steilere hellingen. Hierdoor is er een groot hoogteverschil merkbaar in de stad⁶⁷. De Hendrik Consciencestraat bevindt zich ter hoogte van de rivierterrassen in het zuidoosten van de stad (fig. 3). Het grondwater zit in dit stadsdeel vrij diep, op ongeveer 13 m⁶⁸.

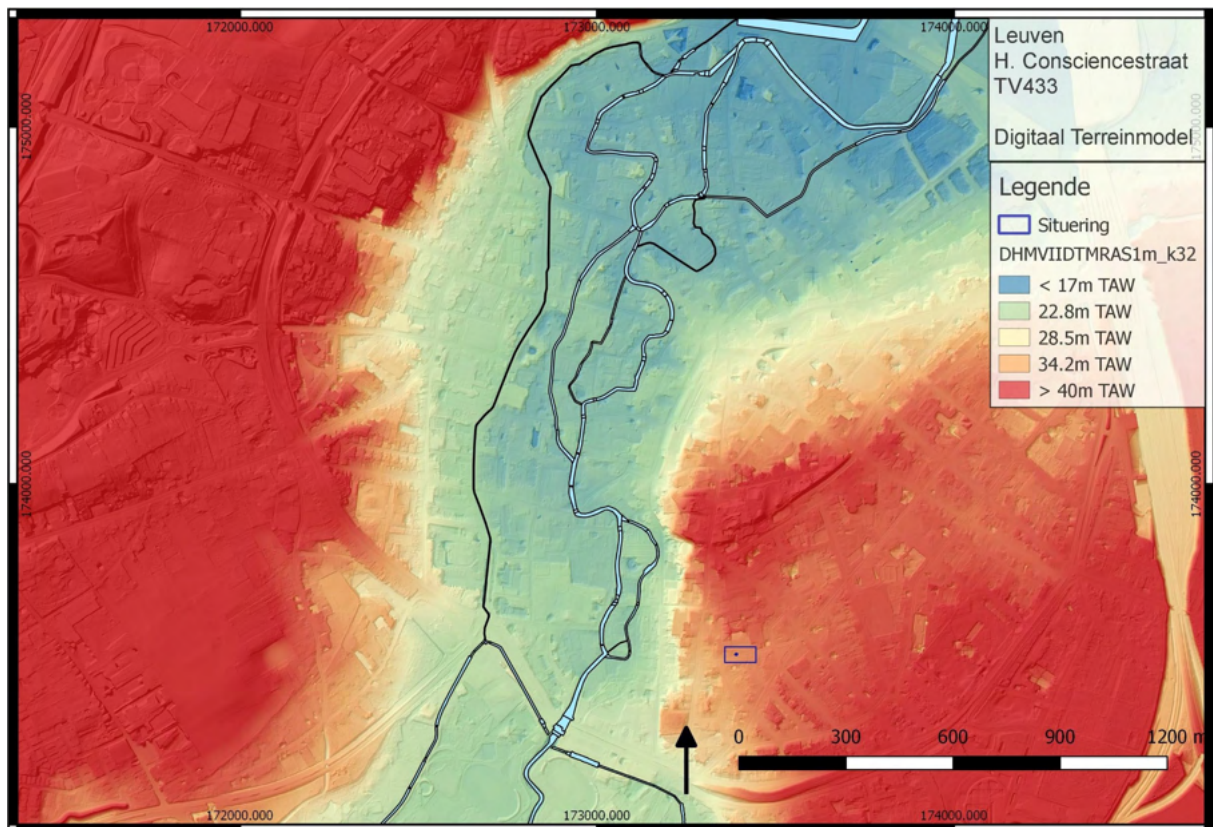
Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op GRB (© AGIV).

67 Agentschap Onroerend Erfgoed 2019a.

68 Brepoels *et al.* 2014, 11.

Figuur 13: Waterput onder nutsleidingen (© Stad Leuven).

Figuur 3: Digitaal Terreinmodel Vlaanderen met situering van het projectgebied (© AGIV).

10.1.3 Historische gegevens

De Hendrik Consciencestraat werd als Hoornstraat getrokken tussen de Naamsestraat en Parkstraat in de 14de eeuw⁶⁹. De straat was lange tijd onbebouwd. In het begin van de 19de eeuw kwam er bebouwing op deze straat aan de kant van de Naamsestraat. Er werden gangen opgericht vanuit de Naamsestraat (Papiergang en Witpaardgang) en vanuit de Hendrik Consciencestraat (Leeuwerikengang)⁷⁰.

⁶⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019b.

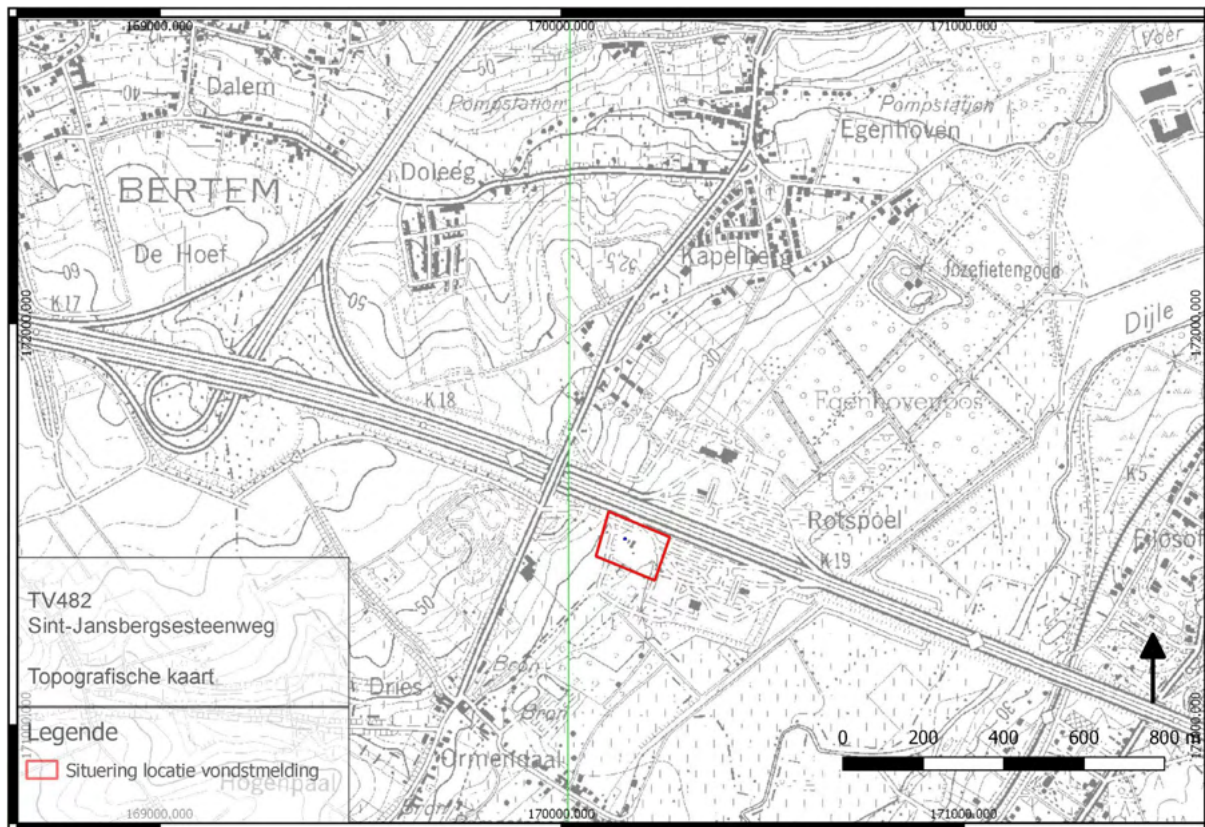
⁷⁰ Deferme *et al.* 2018, 10.

11.1 TOEVALSVONDST ID 2007: SINT-JANSBERGSESTEENWEG 415 –
HEVERLEE (PROV. VLAAMS-BRABANT)

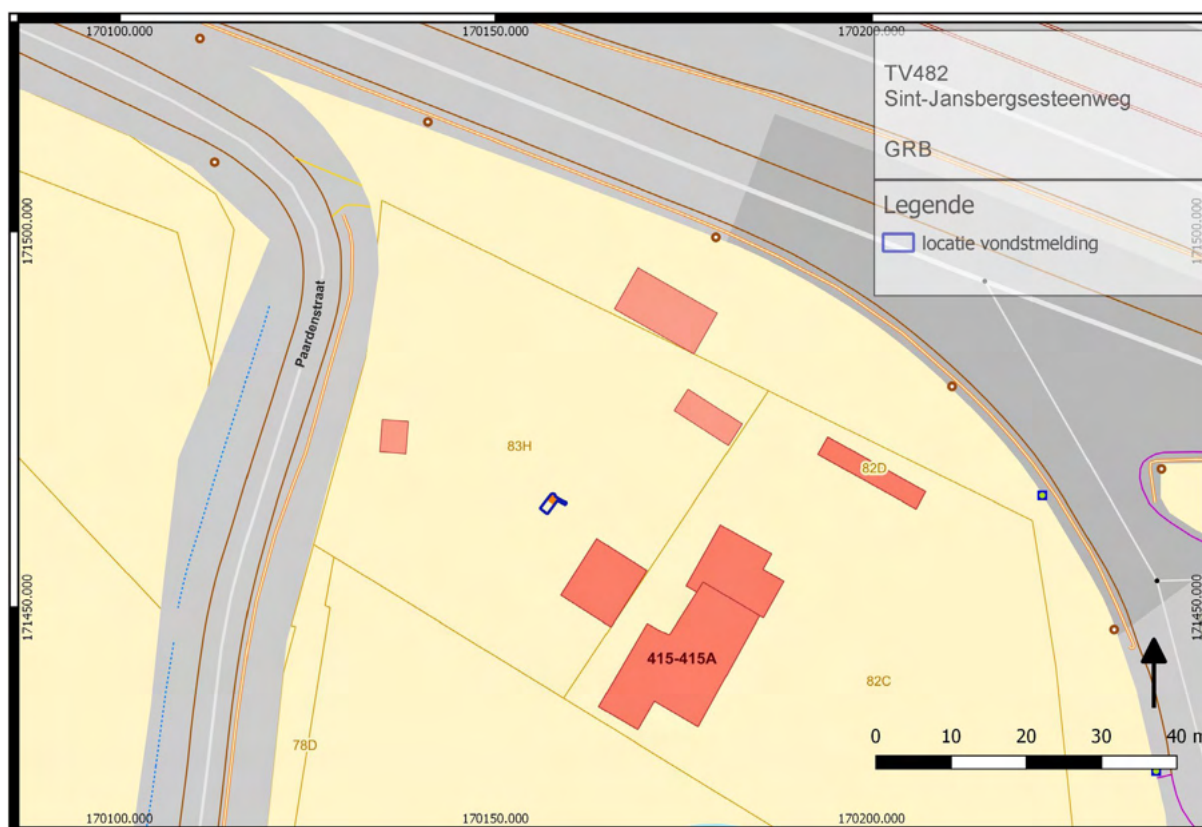
Gemeente:	Leuven, deelgemeente Heverlee
Adres:	Sint-Jansbergsesteenweg 415
Kadasterlocatie:	Leuven, Afdeling 10, Sectie C, perceel 83H
Ligging:	x: 170157.35m / y: 171464.99m (Lambert72)
Eigenaar:	Privaat persoon
Dossier toevalsvondst:	ID 2007 (melding ID 482)
Datum vondstmelding:	12/09/2019
Evaluatie ter plaatse:	12/09/2019 (Lisa Van Ransbeeck)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/2626
Foto's:	Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)
Aanmaak kaarten:	Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)

11.1.2 Situering

Bij het plaatsen van een IBA (Individuele Behandelingsinstallatie voor Afvalwater) door de stad Leuven in een tuin in de Sint-Jansbergsesteenweg 415 werd een bakstenen muur aangetroffen. Om de muur niet te beschadigen werd de put verplaatst net naast de muur, hierbij kwam een houten funderingspaal van de muur vrij. De stadsarcheoloog van de stad Leuven kwam ter plaatse en deed een vondstmelding bij het agentschap Onroerend Erfgoed.

Figuur 18: Topografische kaart van Egenhoven en omgeving met situering van de vondstlocatie (© NGI).

Figuur 19: Situering van de vondstlocatie op GRB (© AGIV).

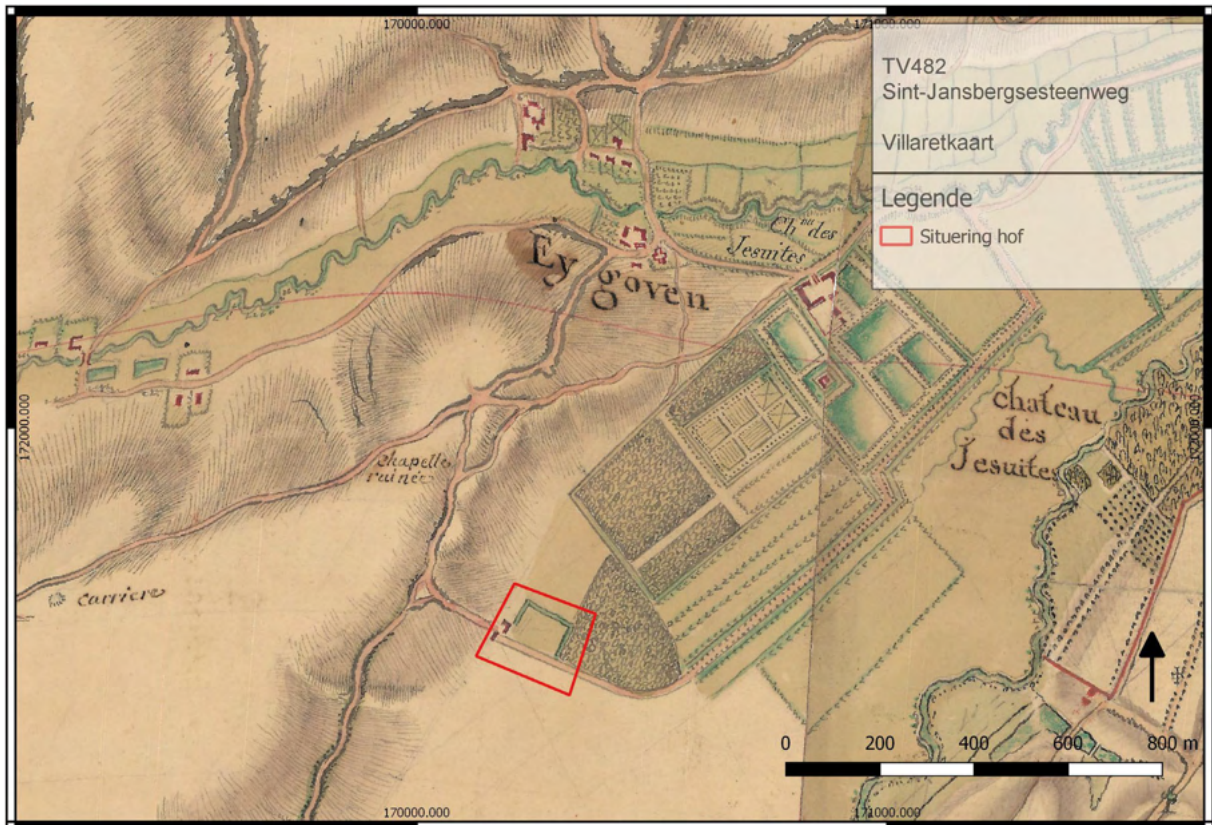
11.1.3 Historische gegevens

Het perceel bevindt zich in het gehucht Egenhoven. Dit gehucht aan de Voer is bekend sinds de 12de eeuw en had een eigen schepenbank, welke onder de jurisdictie van de heren van Heverlee viel. Aan de periferie van dit gehucht bevonden zich enkele (pacht)hoven. Eén van deze hoven was genaamd: *College van den Winckele of Hof van Rospoel*⁷².

Dit hof is afgebeeld op een kaart van 1759⁷³. Hierop is een soort van vierkantshoeve binnen walgracht afgebeeld met twee langwerpige vijvers ten zuiden ervan (fig. 3 en 4).

⁷² Kerremans 1986, 131.

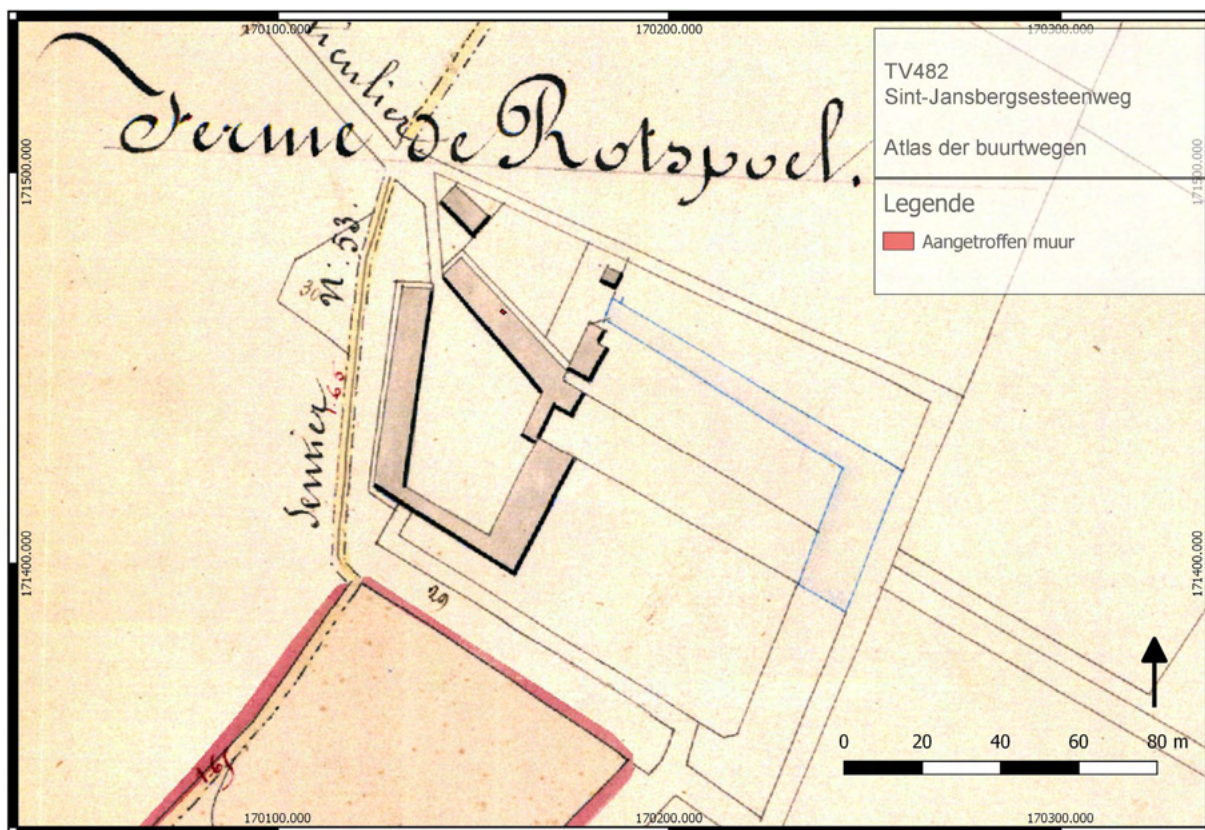
⁷³ AGR, Cartes et plans manuscrits, I, nr. 2312 Carte, collée sur toile, intitulée: *La baronie d'Heverlé, consistant ès villages d'Heverillé, Audt-Heverlé, Eegenhoven, Berthem et St-Joris-Weert, dans l'étendue desquelles se trouvent enclaves quelques seigneuries foncières, entre autres celle de Groenendael, nommée Zandeken, le tout avec une designation très-exacte de ce qui s'y trouve en bous, terrés labourables, prairies, bruyères, étangs, etc., dressée, le 24 février 1759, par J.-B. Joris, géomètre juré, à Louvain.*

Figuur 22: Villaretkaart met situering Hof van Rospoel (© AGIV).

Figuur 23: Ferriskaart met situering Hof van Rospoel (© AGIV).

Figuur 24: Detail van Hof van Rotspoel in de Atlas der Buurtwegen met projectie van de aangetroffen muur (© AGIV).

11.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

De aangetroffen bakstenen muur werd opgeschoond, gefotografeerd en geregistreerd. De muur is opgebouwd uit bakstenen van 24x12x7 cm en een vrij zachte lichtgele kalkmortel met kalkstippen (fig. 8 en fig. 9). De kalkmortel lijkt zacht te zijn door de natte omstandigheden. De muur is 80 cm breed en is ongeveer 76 cm diep. Het metselwerk is mooi afgewerkt voor zover zichtbaar. Hieronder bevindt zich minstens 1 houten paal als fundering in deze natte bodem (fig. 10). Door de instabiele putwanden kon niet afgedaald worden in de put naast de funderingsmuur om de muur in opstand en de houten paal in detail te bestuderen. Er konden enkel foto's gemaakt worden van op de putrand. Ook de overgang van opgaand muurwerk naar fundering kon niet vastgesteld worden. Bouwwijze en gebruikt materiaal van de muur kunnen geen uitsluitsel geven over de ouderdom van de muur.

In de profielen van de put kon de bodemopbouw summier geregistreerd worden (fig. 11 en 12): de muur bevond zich onder een laag teelaarde van 60 cm dik. Onderaan deze laag zat een grote hoeveelheid fragmenten baksteen en kalkmortel. Hieronder bevonden zich kleiige blauwgrijze lagen met spikkels organisch materiaal. Opvallend was de locatie van twee puinpakketten hierin met enkel brokken baksteen, natuursteen en kalkmortel: er bevond zich een pakket in tegenoverliggende profielen, wat zou kunnen wijzen op het weggraven van een lijnvormig puinspoor. Het is mogelijk dat het hier om de restanten van een brokkelige fundering gaat. Onderaan in de put (op ongeveer 2 m onder maaiveld) werd een veenlaag aangetroffen met zeer veel resten plantmateriaal.

////////////////////////////////////

11.1.5 Afspraken en conclusies

In de tuin van een domein aan de Sint-Jansbergsesteenweg werd een muurfundering aangetroffen. De locatie en oriëntatie van de muur komen overeen met de locatie van de boerderij van Rotspoel afgebeeld in de 19de-eeuwse Atlas der Buurtwegen. Deze boerderij gaat terug op een hof dat minstens opklimt tot in het midden van de 18de eeuw. Met de eigenaar en de uitvoerders van het werk werd overeengekomen om de toevalsvondst *in situ* te bewaren. De muur werd afgedekt met geotextiel (in vlak en opstand) en de IBA naast de muur geplaatst.

11.1.6 Bibliografie

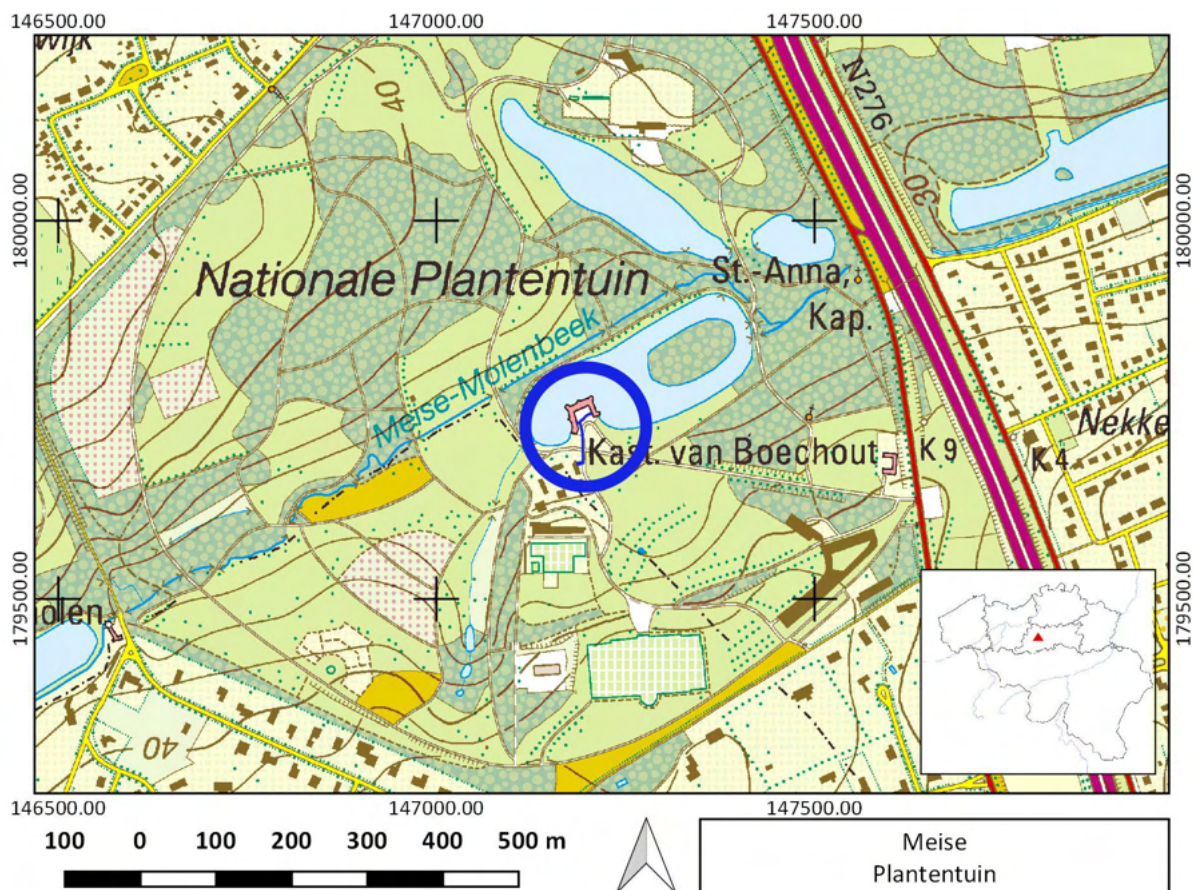
11.1.6.1 Literatuur

KERREMANS P. 1986: *Het landschap ten zuiden van Leuven. Het uitzicht van de dorpen Heverlee, Oud-Heverlee, Blanden en Haasrode in de 17de eeuw*, Licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, Leuven.

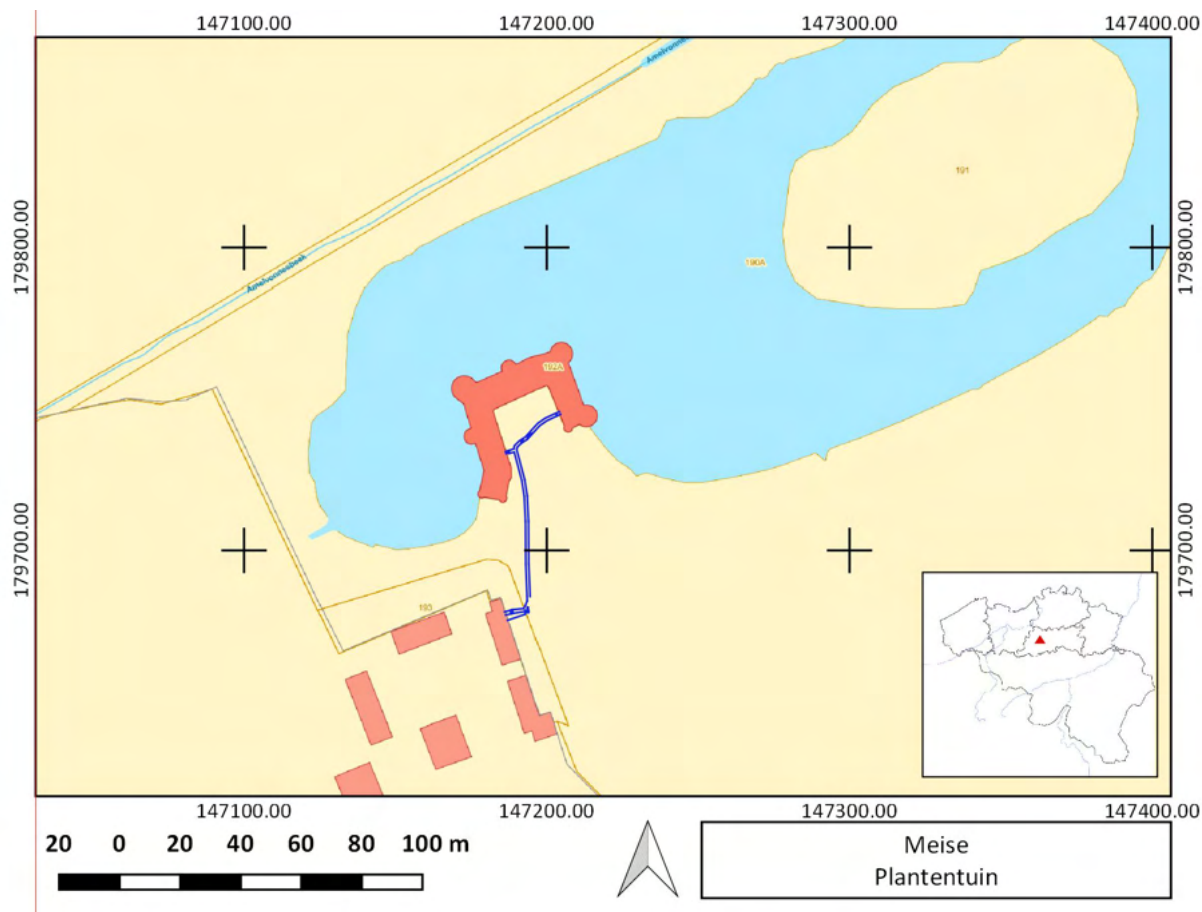
12.1.2 Situering

Tijdens rioleringswerken op de binnenplaats van het kasteel van Bouchout in de plantentuin van Meise kwamen enkele bakstenen muur- en funderingsfragmenten tevoorschijn (fig. 1 en 2). In de buurt van het Pachthof, iets meer naar het zuiden, werden ook een bakstenen constructie en enkele houten funderingspalen aangetroffen. De werfleider van de werken deed een melding van de toevalsvondst bij het agentschap Onroerend Erfgoed. Geert Vynckier ging de situatie evalueren op 17 september 2019. Uiteindelijk werden de *in situ* blijvende fragmenten gedocumenteerd op 23 september 2019. Het kasteel en het Pachthof bevinden zich in de Brabantse zandleemstreek in de Brabantse Kouters en de Groene Gordel op ongeveer 5 km ten noorden van Brussel. Ze liggen in het Dijlebekken, meer bepaald in de deelbekkens van Zenne-Maalbeek en Aabeek. Het domein ligt grotendeels in de vallei van de Amelvonnebeek die geflankeerd is door twee heuvelruggen. Ten zuiden van de zuidelijke heuvelrug vloeit de Maalbeek, ten noorden van de noordelijke heuvelrug vloeit de Molenbeek. Volgens de bodemkaart liggen beide in een bebouwde zone en de omliggende gronden worden gedomineerd door verschillende leembodems.

De vindplaats ligt aan het kasteel en bevindt zich op een hoogte van ongeveer 31,70 m TAW. De vondsten aan het Pachthof op ongeveer 32,70 m TAW.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op GRB (© AGIV).

Figuur 2: Situering van de toevalsvondst op het GRB. Blauwe zone geeft de gegraven nutsleidingsleuf aan (© AGIV).

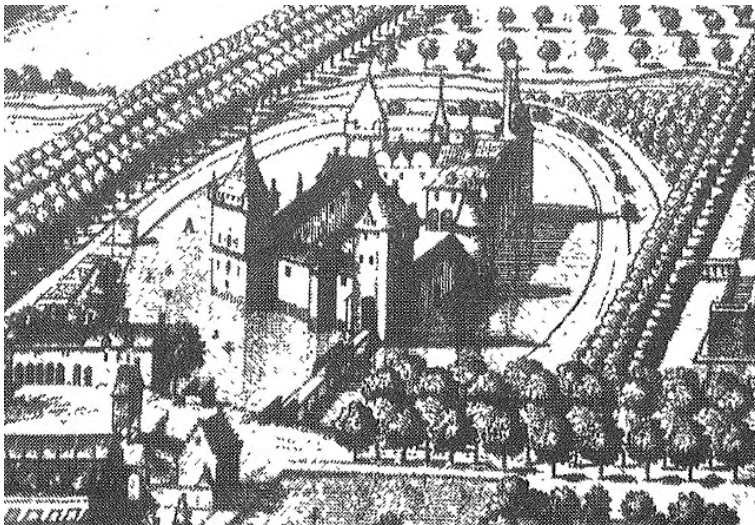
12.1.3 Historische gegevens⁷⁴

Het ontstaan van het domein van Boechout, dat onder rechtstreeks gezag stond van de hertog van Brabant, situeert zich in de volle middeleeuwen. Het ontstond waarschijnlijk als verdedigingspost in de strijd tegen de heren van Grimbergen, de familie Berthout. Willem van Crainem zou in de 12de eeuw de eerste burcht hebben opgericht. Deze burcht werd volgens verschillende bronnen omstreeks 1300 verbouwd tot een waterslot met ophaalbrug door Daniël van Bouchout. De donjon, nog zichtbaar aan het zuidwestelijke deel van het huidige kasteel, met schietgaten en kleine vensters is een overblijfsel van deze burcht. Rond 1600 werd het kasteel, dat in verval was, gerestaureerd. Het resultaat hiervan is zichtbaar op een tekening van Jean Baptiste Gramaye van 1606 en toont een waterburcht op rechthoekige plattegrond met op iedere hoek een verdedigingsstoren (fig. 3). De burcht bleef buiten enkele instandhoudings- en renovatiewerken nagenoeg ongeschonden tot de 19de eeuw (fig. 4, 5 en 6). Op deze afbeeldingen is het zuidelijker gelegen Pachthof duidelijk zichtbaar. Rond 1832-1840, onder graaf Amadée de Beaufort, vond een grondige neogotische verbouwing plaats en verkreeg het kasteel zijn huidige architecturale vormgeving (fig. 7). De oude zuidelijke vleugel werd gesloopt en zo creëerde men een naar het zuiden geopend U-vormig geheel. Ook de oostvleugel werd uitgebreid. In 1879 werd het domein en het kasteel verkocht aan Leopold II en werd het gebouw wederom opgesmukt. Tijdens WO II brandde het kasteel uit en later werd het zadeldak vervangen door een plat dak. Na WO II was het kasteel vrij vervallen en duurde het tot 1963 vooraleer er een restauratiedossier werd opgesteld. Hiervan werd slecht een klein deel uitgevoerd. In 1987-1989 werd de buitengevel volledig gerenoveerd (fig.8).

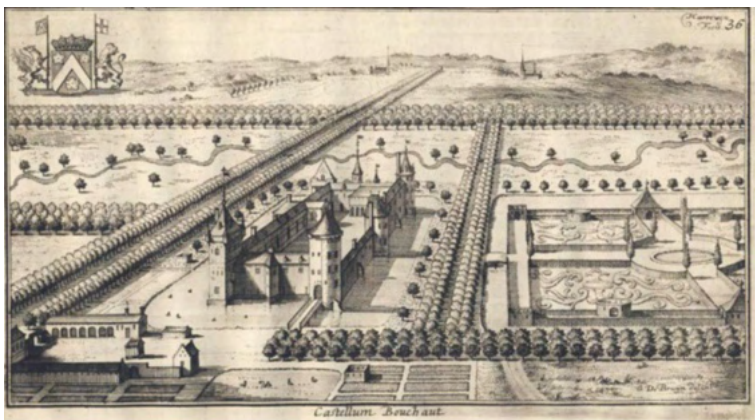
⁷⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019a; Agentschap Onroerend Erfgoed 2019b; Wikipedia 2019a.

Figuur 3: Afbeelding uit 1606 van het *Castellum Bouchout* door J-B Grammaye in zijn *Gallio-Brabantia*⁷⁵.

Figuur 4: Ets van J. Harrewijn van het waterslot te Bouchout uit 1690 in het boek *Castella et Praetoria* van Baron J. Le Roy⁷⁶.

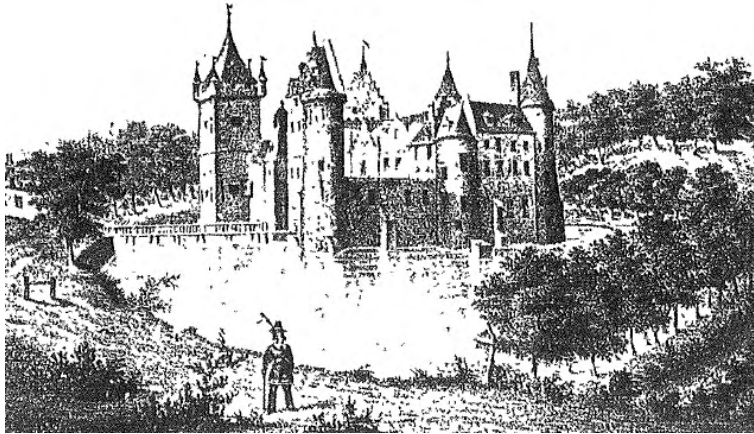

Figuur 5: Het waterslot van Bouchout uit 1706 getekend door J. Harrewijn na de renaissance aanpassingen van Peter Ferdinand Roose, inclusief de aanleg van de Franse tuinen⁷⁷.

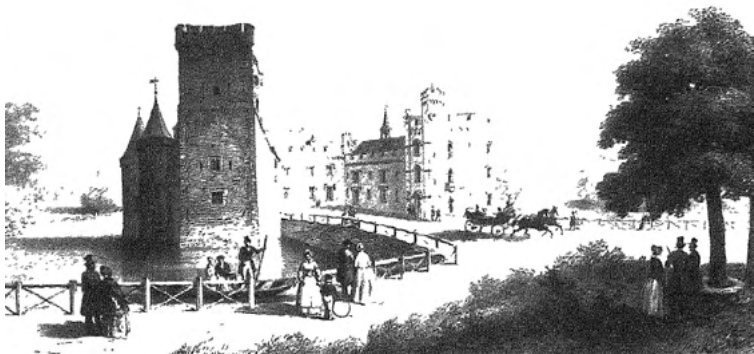
⁷⁵ Grammaye 1606 en Wikipedia 2019b.

⁷⁶ Noppen 1991, 156.

⁷⁷ Wikipedia 2019c.

Figuur 6: Het waterslot van Boechout voor 1800. Naamloos schilderij⁷⁸.

Figuur 7: Het waterslot van Boechout in 1848 op een lithografie van Chémar⁷⁹.

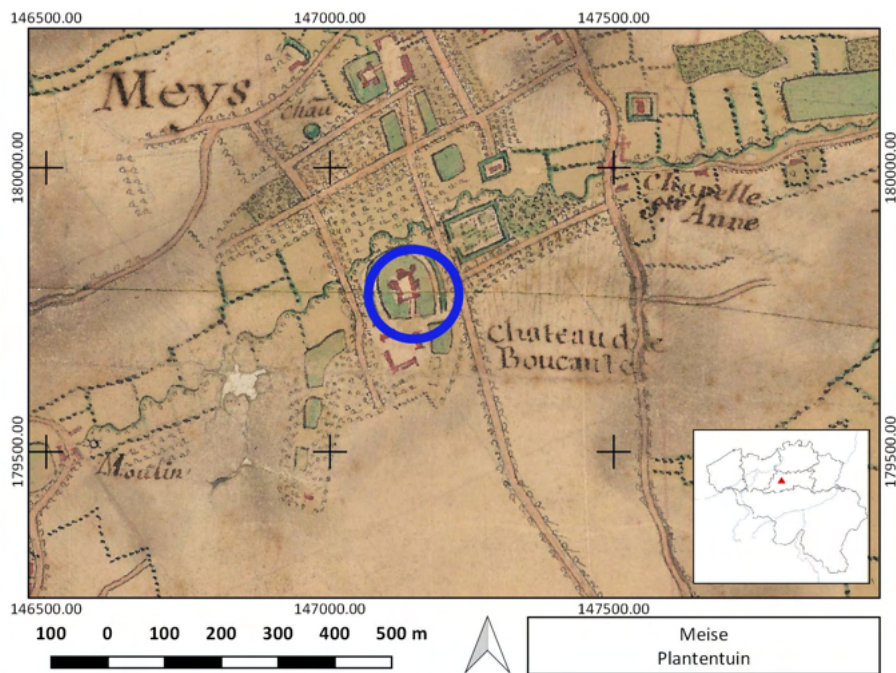
Figuur 8: De toestand van het kasteel in 2014 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Op de historische kaarten van Villaret (1745-1748) en deze van Graaf de Ferraris (1771-1778) wordt de toestand weergegeven van voor de verbouwingen uit de 19de eeuw (fig. 9). Ze vertonen beiden een rechthoekige plattegrond met niet zo duidelijke hoektorens. Zeer duidelijk is de brug die het kasteel met de oevers verbindt. Op de kaart van Villaret is de zuidelijke muur van de rechthoekige binnenplaats merkbaar minder breed dan op de kaart van Graaf de Ferraris. Het zuidelijker gelegen Pachthof is al aanwezig. Op het primitief kadaster (1834) (fig. 10), de kaart van Popp (1842-1880) en de Atlas der Buurtwegen uit het midden van de 19de eeuw is het plattegrond van na de verbouwingen duidelijk te herkennen.

⁷⁸ Noppen 1991, 173.

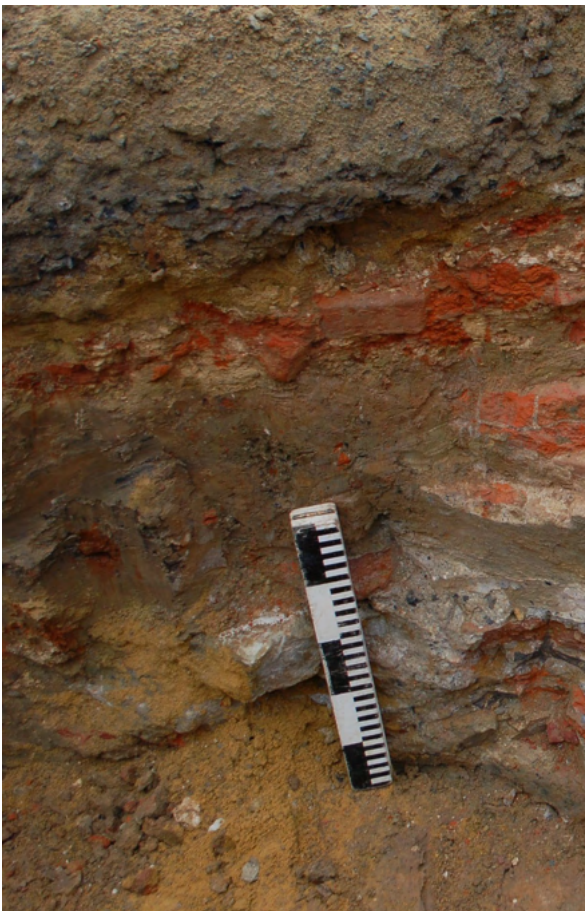
⁷⁹ Noppen 1991, 195.

This plan shows the fort's layout, including the main rectangular enclosure and an adjacent smaller structure. The Roman road is depicted as a thick orange line. The four sondages are marked: S1 (red dot), S2 (blue dot), S3 (blue dot), and S8 (red dot). A scale bar (0 to 10m) and a north arrow are provided for orientation.

Aan de oostelijke muur van het pachthof werd een bakstenen U-vormig afvoerkanaal aangetroffen, opgebouwd uit één rij bakstenen van 18x9x6 cm, per rij kops en strek geplaatst en gemetseld met een witgrijze cementmortel (fig. 12, S8). De U-vorm is afgedekt met kalksteenplaten gebreed in dezelfde mortel en deze was binnenin besmeerd met eenzelfde mortellaag (fig. 19). Het geheel is 40 cm hoog en 70 cm breed. Iets meer ten oosten van dit afvoerkanaaltje bevonden zich in de natuurlijke bodem twee paalkuilen (fig. 12, S2 - S3 en fig. 20) met telkens twee palen erin en één ronde paal die in de grond werd geheid (fig. 12, S1 en fig. 23). Beide paalkuilen hebben een grijsgroen kleiige opvulling. In de kuil van S2 staan de palen tegen elkaar en meten respectievelijk 10x17 en 17x18 cm in doorsnede. In kuil S3 meten de palen 8x18 en 15x15 cm. De ronde, ingeheidde paal meet 16 cm in doorsnede.

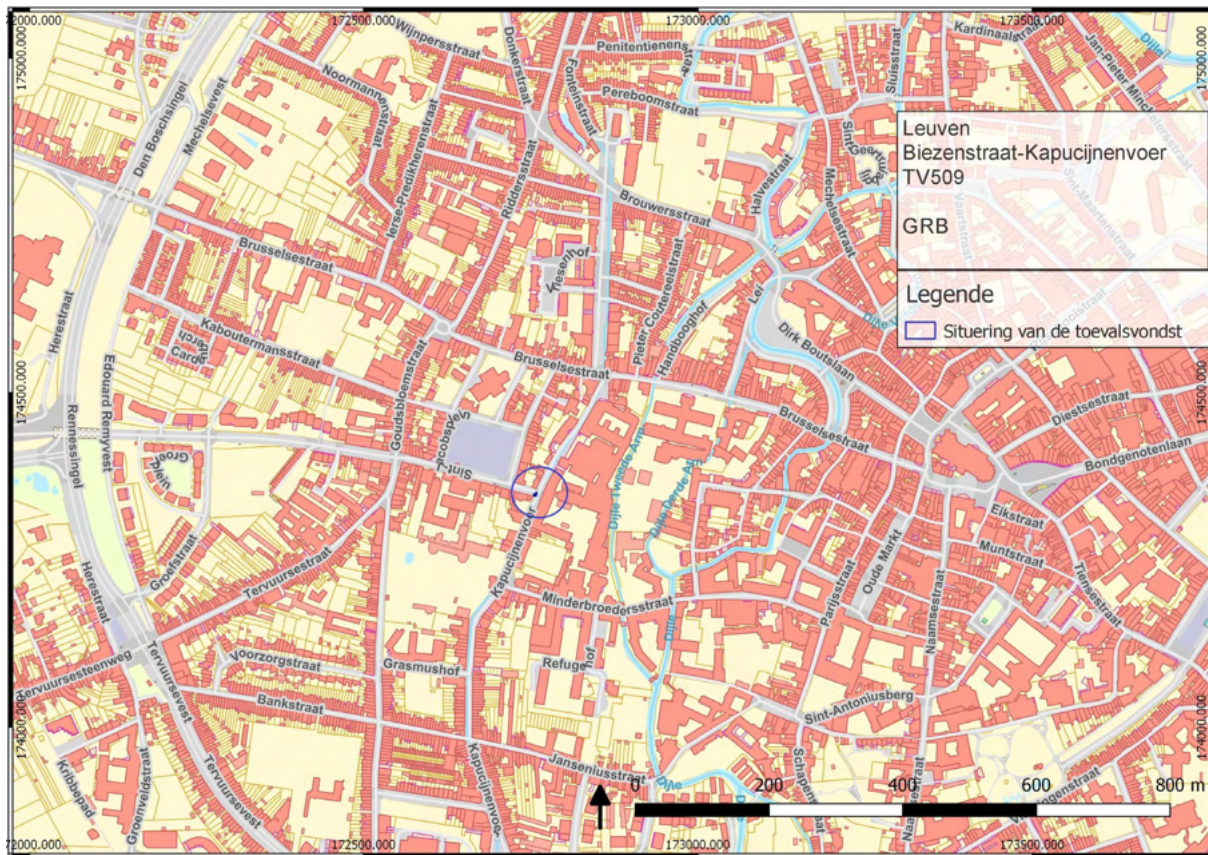
⁸⁰ Onderzoek door Kristof Haneca, agentschap Onroerend Erfgoed.

13.1 TOEVALSVONDST ID 2571: BIEZENSTRAAT - LEUVEN (PROV. VLAAMS-BRABANT)

Gemeente:	Leuven, deelgemeente Leuven
Adres:	Hoek Biezenstraat met Kapucijnenvoer
Kadasterlocatie:	Openbaar domein
Ligging:	x: 172755m / y: 174348m x: 172757m / y: 174346m (Lambert72)
Eigenaar:	Stad Leuven
Dossier toevalsvondst:	ID 2571 (melding ID 509)
Datum vondstmelding:	04/11/2019
Evaluatie ter plaatse:	04/11/2019 (Lisa Van Ransbeeck)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/224872
Foto's:	Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)
Aanmaak kaarten:	Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)

13.1.2 Situering

Bij het vervangen van een waterleiding in de Biezenstraat werd op de hoek met de Kapucijnenvoer (fig. 1 en 2) een gewelf van een brug en een stukje kademuur aangetroffen. De stadsarcheoloog van de stad Leuven kwam ter plaatse en deed een vondstmelding bij het agentschap Onroerend Erfgoed.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op GRB (© AGIV).

Figuur 25: locatie van de toevalsvondst (© AGIV).

13.1.3 Historische gegevens

De straat Kapucijnenvoer verwijst naar de Voer, een waterloop die het tracé van de straat volgt. Ter hoogte van de vondst (tussen Brusselsestraat en Bankstraat) werd de Voer verlegd en overweld in 1869⁸¹. Daarvoor was de Voer hier een open waterloop. Om het Biestplein, dit is de oude benaming van het Sint-Jacobsplein, te bereiken was er een brug over de Voer op de hoek met de huidige Biezenstraat⁸².

De brug wordt afgebeeld op een prent van A. Joos uit 1854-1859 van het klooster van Engelse nonnen. Op deze prent is een houten brug afgebeeld (fig. 3). Aangezien het klooster werd afgeschaft in 1798 zal de tekenaar zich enige vrijheid veroorloofd hebben bij het tekenen van klooster en brugje.

Op de kadasterkaart van 1813 (fig. 4 en 5) wordt de Biezenstraat *Ruelle des Ânes* genoemd en de brug over de Voer is de *Pont des Ânes* of Ezelsbrug. Op een plan van 1829 wordt de brug aangeduid als *nouveau pont* (fig. 6)⁸³. De brug werd vernieuwd in 1824 om de toegang tot het nieuwe Sint-Jacobsplein te vergemakkelijken⁸⁴.

⁸¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019.

⁸² Meulemans 2004.

⁸³ SAL (Stadsarchief Leuven), OA 11377. Met dank aan Marika Ceunen en Liesbeth Croimans van het Stadsarchief Leuven voor al het opzoekwerk.

⁸⁴ Lameere 1829, 138-139.

In 1825 is het Bies-pleyn met boomen bezet en in het midden eene wandeling gemaakt [Over eenige jaeren stond in het midden een vogelroede, welke nu agter den Yzeren-molen is gesteld]. Ter zelve tyd heeft men er houten leuning in den omtrek geplaatst, en het gekasseyd gedeelte [Den kassey is gelegd in 1824, door L. Germanus, sedert 1811 gelast met alle de kasseywerken deezer stadt] van dit pleyn dient, sedert 1826, tot merkt [By koninglyk beslyt van 26 maart 1826, is er toegestaan aen de stad Loven het houden van twee jaermerkten voor peerden en hoornvee. De zelve hebben plaets den laetsten Maendag in April, enden Maendag volgende op den eersten Zondag in September. Premiën worden gegeven aen de eygenaers der schoonste peerden en hoornbeesten] voor peerden, hoornbeesten en verken. Den toegang deezer merkt is vergemakkelijkt

Wellicht werd de brug deels afgebroken en verdween ze onder het wegdek bij de omlegging en overwelling van de Voer in 1869.

Figuur 26: Prent van A. Jools van 1854-1859 met vooraan de Voer en het bruggetje (© Museum M Leuven).

Figuur 27: Detail van Primitief kadaster van 1813 met centraal het Biestplein en onderaan de *ruelle des ânes* en de brug (© Stadsarchief Leuven).

door het hermaeken, in 1824, de Ezels-brug, aen den kant der Capucijnen-Voer, welke straet, den deezer eynde ook verhoogd is geweest.

Figuur 7: zicht op het restant van de brug vanuit het zuiden. Op de voorgrond is de gemetste oude riolering zichtbaar (© Stad Leuven).

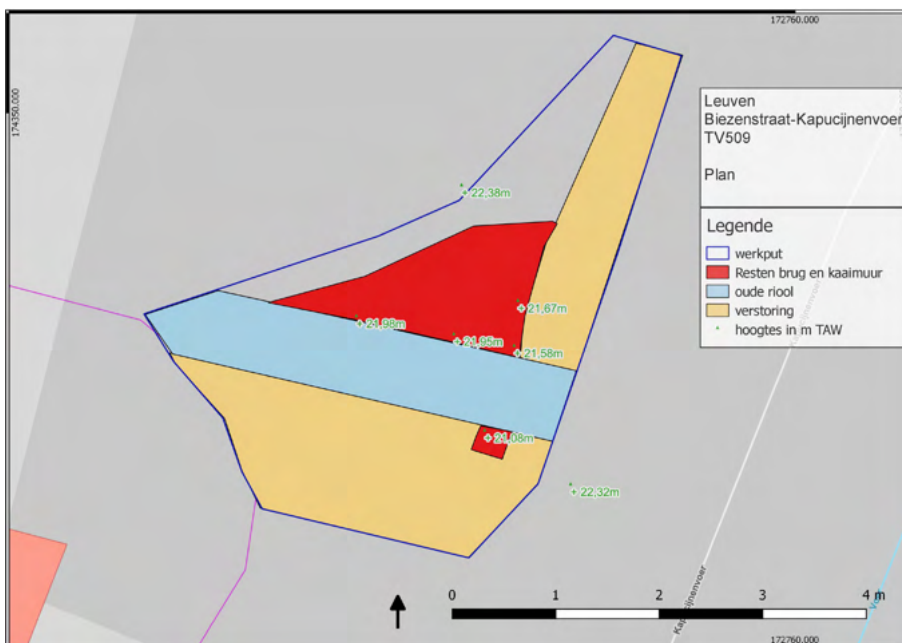

Figuur 8: Detail van restant van brug: op het bakstenen gewelf zijn enkele natuurstenen zichtbaar (© Stad Leuven).

Net ten zuiden van de brug bevond zich een oude riolering, die afwaterde naar de Voer (fig. 9 en fig. 10). Net ten zuiden van deze riolering was een stukje kademuur zichtbaar dat doorbroken werd bij de bouw van de riolering. Het stukje kademuur was opgebouwd uit bakstenen van hetzelfde formaat met een kalkzandstenen parement (fig. 11) en werd aangetroffen op +21,08 m TAW, 1,24 m onder maaiveld. In het verlengde van dit stukje muur was de afdruk van de kademuur op de brug nog zichtbaar (fig. 12): hier raakten kademuur en brug elkaar, voor de bouw van de riolering deze aansluiting afbrak. De zichtbare ruimte onder de brug was opgevuld met recente opvullingslagen en leidingen die eronder door gingen.

Figuur 9: Zicht vanuit het oosten op de brug, de oude riolering en het stukje kaaimuur en de verschillende leidingen (© Stad Leuven).

Figuur 10: Grondplan van de aangetroffen resten (© Stad Leuven).

Figuur 11: Het stukje kaaimuur met ten noorden ervan de oude gemetste riolering (© Stad Leuven).

(PROV. VLAAMS-BABANT)

LISA VAN RANSBEECK

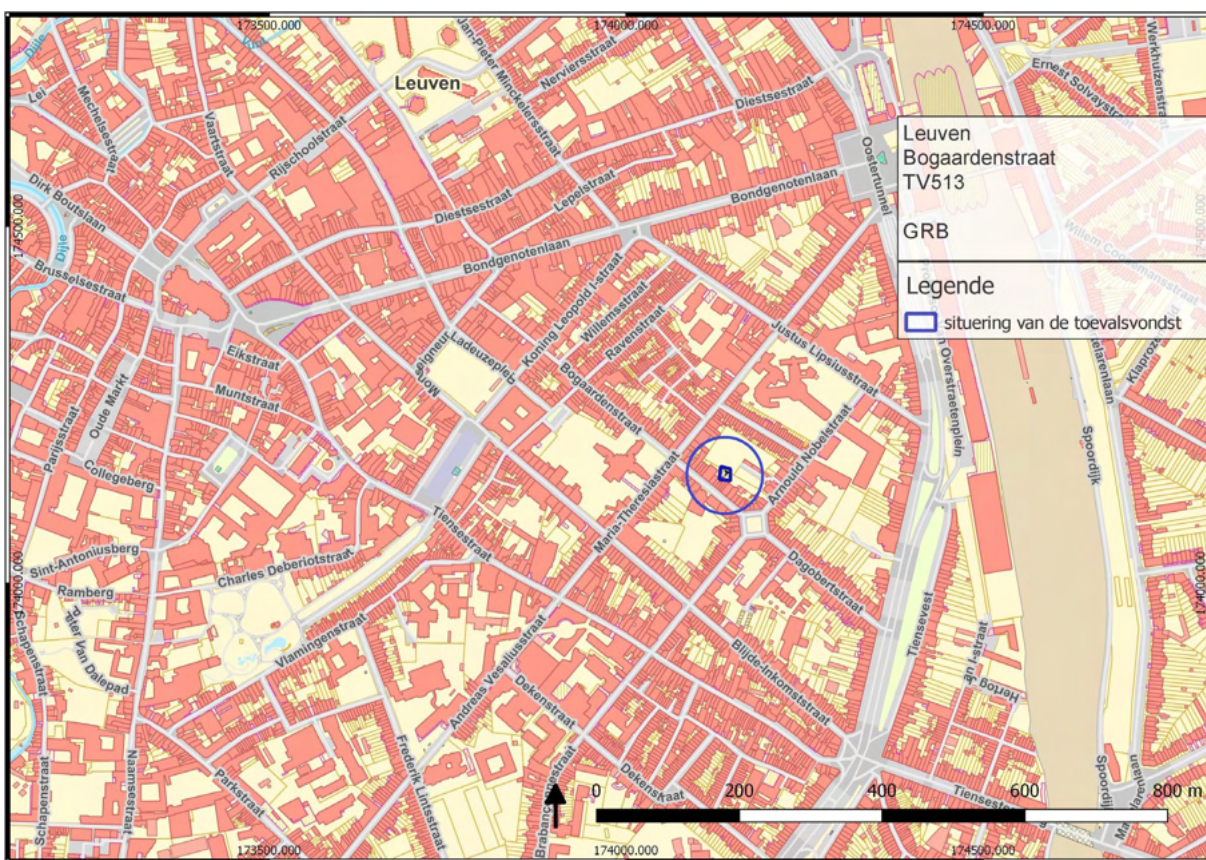

14.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Leuven, deelgemeente Leuven
Adres:	Bogaardenstraat 101
Kadasterlocatie:	Leuven, Afdeling 2, Sectie B, perceel 296D40
Ligging:	x: 174138.10m / y: 174151.41m x: 174144.17m / y: 174157.96m (Lambert72)
Eigenaar:	Privaat persoon
Dossier toevalsvondst:	ID 2697 (melding ID 513)
Datum vondstmelding:	20/11/2019
Evaluatie ter plaatse:	18/11/2019 (Lisa Van Ransbeeck)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/225071
Foto's:	Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven) tenzij anders vermeld
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed) en Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)

14.1.2 Situering

Bij het verwijderen van een bouwvallige scheidingsmuur op de grens van drie percelen werden de resten van oudere muren en twee kelders aangetroffen in het bouwblok tussen de Bogaardenstraat en de Arnould Nobelstraat (fig. 1). In eerste instantie werd gedacht dat alle aangetroffen resten zich binnen een projectgebied waarvoor een archeologienota met uitgesteld traject werd opgemaakt en een nota in opmaak is⁸⁵. Voor deze nota dienen proefputten gegraven te worden in verschillende fases. Bij het aantreffen van de resten werd de stadsarcheoloog op de hoogte gebracht en deze bracht de uitvoerder (Studiebureau Archeologie) van het proefputtenonderzoek voor de nota op de hoogte. Deze uitvoerder kwam ter plaatse en registreerde de vondsten om ze mee op te nemen in het verslag van resultaten van het proefputtenonderzoek. Na de registratie werd een deel van de vondsten terug bedekt met grond om de stabiliteit van het terrein te waarborgen. Enkele dagen later werd duidelijk dat een deel van de vondsten zich buiten het projectgebied bevonden, binnen de tuin van een privaat persoon. Om deze resten juist te registreren voor ze eventueel gesloopt werden, werd een vondstmelding gedaan bij het agentschap onroerend erfgoed op 18 november 2019. Dezelfde dag werden de zichtbare resten geregistreerd (fig. 2).

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op GRB (© AGIV).

⁸⁵ Dupont *et. al.* 2016.

Figuur 29: Situering van de toevalsvondst op het GRB (© AGIV).

14.1.3 Historische gegevens

Dit deel van de stad bevindt zich binnen de tweede stadsomwalling binnen een zone met lage densiteit aan bebouwing. Op de 16de-, 17de- en 18de-eeuwse kaarten wordt dit deel van de stad als landbouwgrond afgebeeld⁸⁶. De Bogaardenstraat kende hier oorspronkelijk een kronkelend verloop. De Arnould Nobelstraat werd aangelegd op het tracé van een veldbaan genaamd de Zwartgalgenweg. In de 19de eeuw waren vanuit deze banen ook enkele gangen bereikbaar zoals de nu nog aanwezige Straatjesgang ter hoogte van Arnould Nobelstraat 11 en de sinds 1962 verdwenen Veldgang ter hoogte van Arnould Nobelstraat 3-5⁸⁷. Op het primitief kadaster van 1813 zijn deze gangen nog niet afgebeeld. Op de kadasterkaart van 1850 wel⁸⁸.

De Bogaardenstraat en Arnould Nobelstraat werden in de tweede helft van de 19de eeuw aangelegd volgens het huidige tracé in rastervorm. De straten in het oosten van de stad werden in rastervorm aangelegd in de loop van de 19de eeuw naar een plan van stadsarchitect F.H. Laenen van 1839.

14.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Er werd een muur (fig. 3, S1 en fig. 4) aangetroffen op de perceelsgrens tussen perceel 296D40 en 311Y4, opgebouwd uit een zachte gele zandige kalkmortel en bakstenen van 23,5x10x5,5 cm. Deze muur lijkt een hoek te maken naar het zuidwesten ter hoogte van de perceelsgrens tussen perceel 296D40 en 296D39 en loopt nog verder in zuidoostelijke richting. Aan de binnenzijde is nog een restant van pleisterwerk te zien. Tegen deze muren is een kelder gebouwd (fig. 5-7). Bovengronds was dit

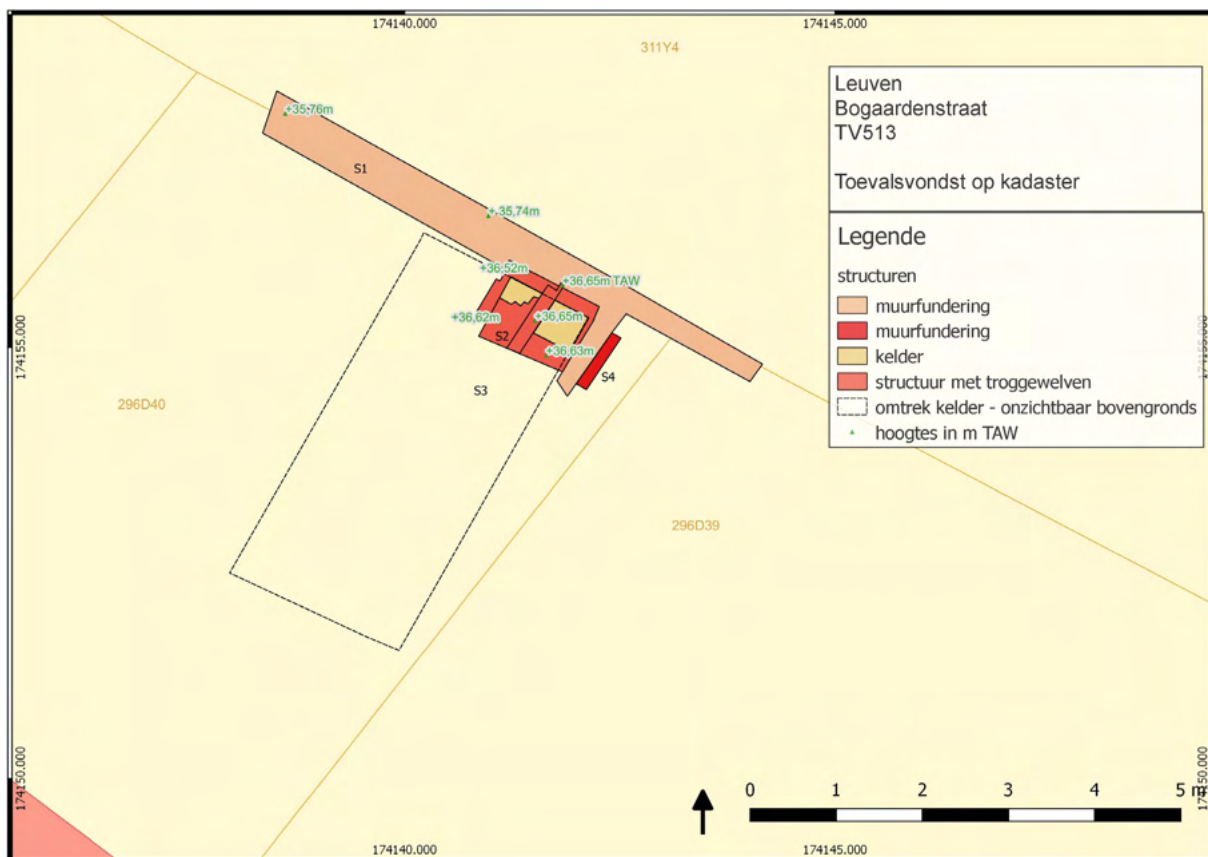
⁸⁶ Dupont *et. al.* 2016, 20-21.

⁸⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019a en 2019b.

⁸⁸ Stadsarchief Leuven.

zichtbaar als een rechthoekige structuur van ongeveer 1,20 m op 2 m met daarop twee troggewelven (fig. 3, S2) die deels kapot gebroken waren, waardoor de onderliggende kelder zichtbaar werd. Deze gewelven steunen op een metalen ligger. De rechthoekige structuur en de troggewelven zijn opgebouwd uit bakstenen van 16x7,5x4 cm en een zeer harde kalkmortel. De bouwwijze van deze gewelven en de locatie tegen het pleisterwerk wijst erop dat deze gewelven later aangebracht zijn dan de muur S1 en de rest van de kelder. Onder deze troggewelven bevindt zich een kelder (fig. 3, S3 en fig. 8) met tongewelf. Deze kelder is opgebouwd met bakstenen van 19x10x5 cm. De zijwanden van de kelder zijn bestreken met een erg zandige witgele kalkmortel die op de meeste plaatsen zwart verkleurd is. De vloer van de kelder was niet zichtbaar door aarde en puin dat zich hierop bevond. De kelder heeft een lengte van 4,50 m en een breedte van 2,20 m. Het tongewelf rust op muren van 1,05 m hoog en de kelder is in het midden, 2,15 m hoog. De zwarte aanslag op de muren lijkt te suggereren dat de kelder als kolenkelder gebruikt werd.

Ten zuidoosten van de kelder en S1 werd een restant van een fundering aangetroffen (fig. 3, S4 en fig. 4), deze bestaat uit bakstenen van 23,5x11x5,5 cm en een zeer harde roze cementachtige kalkmortel. Dit is een deel van een andere kelder die zich binnen het projectgebied van de archeologienota bevindt en niet meer zichtbaar was bij de vondstmelding.

Figuur 30: Aangetroffen structuren op kadasterplan (© AGIV).

14.1.5 Afspraken en conclusies

Het aanpalende perceel 296D39 wordt voorzien van een grondkerende wand. Hiervoor zal een klein deel van het zuidoostelijke deel van de muur doorbroken worden, maar de kelder zal niet geraakt worden. De tuin van perceel 296D40 zal terug aangevuld worden en er zal een muur gemetst worden op de grens van de percelen. Er zal getracht worden om de kelder en muren grotendeels *in situ* te bewaren. Of de kelder volledig *in situ* bewaard zal kunnen blijven zal afhangen van de uitvoerwijze van de plaatsing van de perceelsmuur en het aanvullen van de tuin. De kelder werd wegens stabiliteitsredenen opgevuld.

14.1.6 Bibliografie

14.1.6.1 Websites

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2019a: *Bogaardenstraat* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/8150> (geraadpleegd 18 november 2019).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED. 2019b: *Arnould Nobelstraat* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/8283> (geraadpleegd 18 november 2019).

DUPONT L., SMEETS M., VANDER GINST V. & W. YPERMAN 2016: *Het archeologisch vooronderzoek aan de Nobelstraat te Leuven* [online] <https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/1067> (geraadpleegd op 18 november 2019).

15 19DE EEUW

15.1 TOEVALSVONDST ID 416: DORPSTRAAT 60 – OUD-HEVERLEE (PROV. VLAAMS-BRABANT)

GEERT VYNCKIER

15.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Oud-Heverlee, deelgemeente Oud-Heverlee
Adres:	Dorpsstraat 60
Kadasterlocatie:	Oud-Heverlee, Afdeling 1, Sectie B, perceel 121D
Ligging:	x: 170706.2m / y: 169742.0m (Lambert72)
Eigenaar:	Kerkfabriek Sint-Anna
Dossier toevalsvondst:	ID 416 (melding ID 403)
Datum vondstmelding:	08/02/2019
Evaluatie ter plaatse:	11/02/2019 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/221323
Foto's:	Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed)
Opmeting en aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

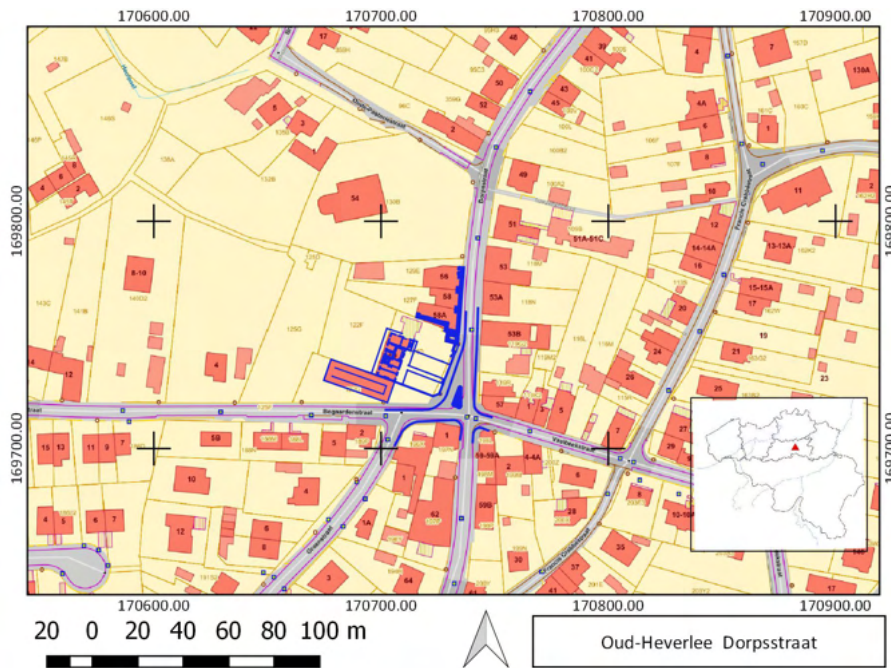
15.1.2 Situering

Bij restauratiewerken en het uitbreken van de vloeren op de gelijkvloer aan de voormalige pastorie van de parochie Sint-Anna te Oud-Heverlee werden enkele bakstenen muurfunderingsrestanten aangetroffen (fig. 1 en 2). De pastorie is beschermd als monument, bevindt zich in een beschermd stads- en dorpsgezicht en is opgenomen in de lijst met vastgesteld bouwkundig erfgoed. De pastorie ligt in de bebouwde zone (OB) op de bodemkaart en in de dorpskern. Ze bevindt zich aan de zuidoostelijke rand van de Dijlevallei (ongeveer 25,00 m TAW) op een hoogte van 44,43 m TAW (fig. 3). Het hoger gelegen deel van het dorp wordt ontwaterd door de Heulpoel.

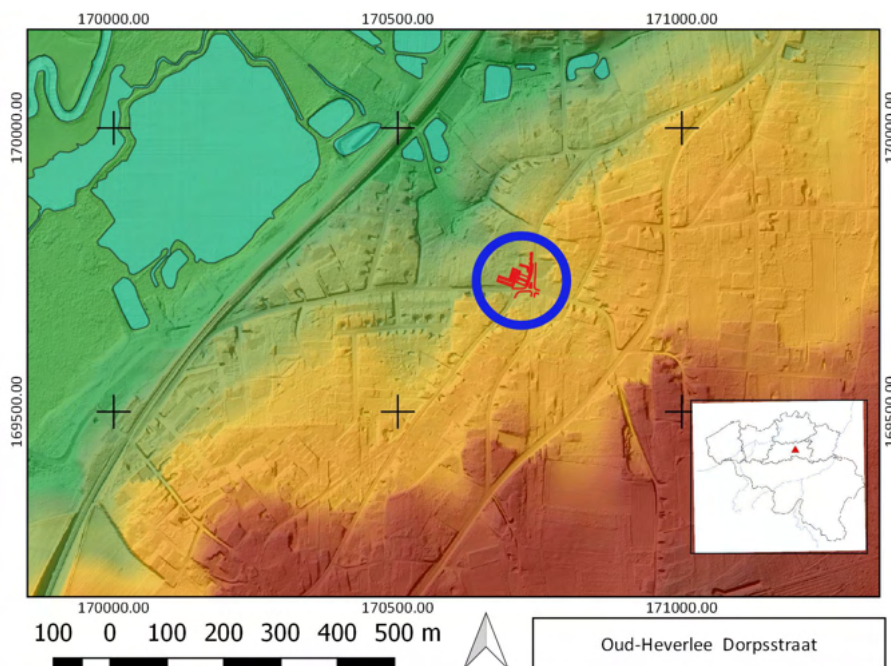
Na een eerste bezoek op 11 februari 2019 werd meteen duidelijk dat de restanten die nog aanwezig waren, aangetroffen werden in de twee ruimten ten noordoosten van de ingang. Er werd afgesproken met de aannemer en het architectenbureau deze archeologische resten te documenteren op 14 februari 2019.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

Figuur 2 : Plaats van de toevalsvondst op het GRB (©AGIV).

Figuur 3: Plaats van de toevalsvondst op het DHM (©AGIV).

15.1.3 Historische gegevens⁸⁹

De oudste pastorie van Oud-Heverlee bevond zich oorspronkelijk ten noorden van de Sint-Annakerk. In 1733 was deze pastorie, gedeeltelijk opgetrokken in hout en leem, in zo'n slechte staat dat de toenmalige pastoor J. Cappel toestemming vroeg om een nieuwe te bouwen.

In 1735 werd een akkoord bekomen om een nieuwe pastorie te bouwen ten zuiden van de kerk. Uiteindelijk werd ze opgericht in 1737 in traditionele bak- en zandsteen stijl. Op een afbeelding van de Baronie Heverlee van landmeter J.B. Joris uit 1758-1759 is de pastorie 20 jaar later te zien met een

⁸⁹ Gebaseerd op Wouters 2009, 2-29 en Agentschap Onroerend Erfgoed 2019.

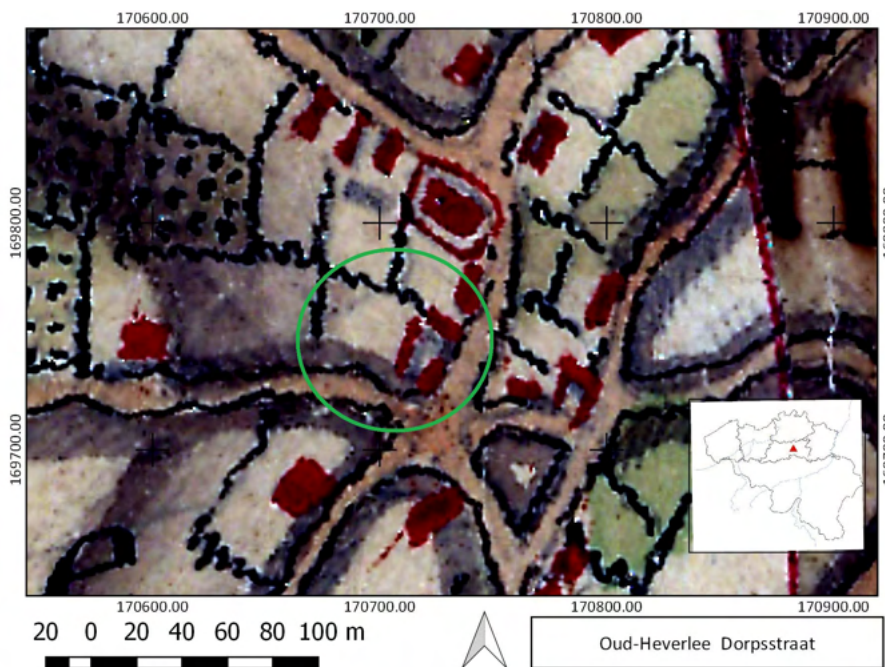
omheiningmuur en geïntegreerde poort, het hoofdgebouw en een bijgebouw aan de noordzijde van de pastorie (fig. 4).

Op de kaart van Villaret (1745-1778) en deze van graaf de Ferraris (1771-1778) staat de pastorie aangeduid met een te brede tuinmuur aan de straatzijden maar is het hoofd- en bijgebouw nog duidelijk te herkennen (fig. 5 en 6). Verder lijkt de indeling van het pastorieterrein met de vleugels geschikt rond een binnenkoer goed overeen te komen met deze op de kaart van J.B. Joris. Op de Atlas der Buurtwegen (1843-1845) zijn er geen bijgebouwen meer te bespeuren maar het poortgebouw met centrale doorgang is nog wel aanwezig (fig. 7). In 1859 werd de pastorie, die bouwvallig was, grondig gerestaureerd. De aanbouw aan de noordzijde van de pastorie werd opgetrokken in de 19de eeuw, rond 1863. Deze aanbouw is te herkennen op een mutatieschets van het kadaster van Vlaams-Brabant uit 1868 (fig. 8). Later werd de tuinmuur nog vernieuwd in 1873, werden er nog kleine werken uitgevoerd tussen 1863 en 1897. Tijdens de bestekken van restauratiewerken in 1896 staat vermeld

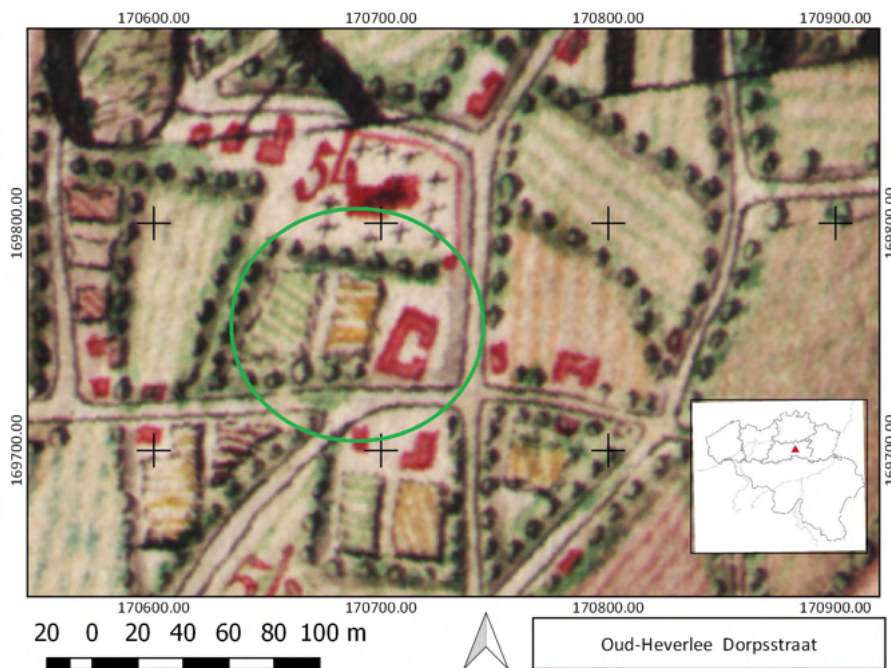
dat in een paar vertrekken de planken vloeren vervangen werden en de oude planken werden uitgebroken. Er volgden nog meerdere restauratie- en schilderwerken en uiteindelijk zou de pastorie als monument beschermd worden in 1980.

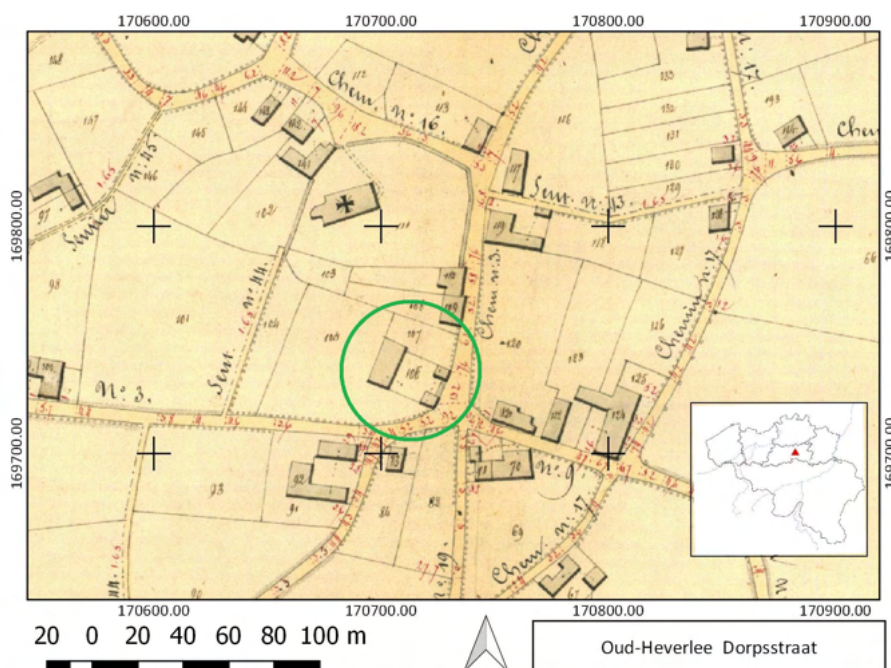
Figuur 4: Kaart van Oud-Heverlee op doek van landmeter J.B. Joris uit 1759 met aanduiding van de pastorie. Rijksarchief Brussel Handschriftelijke kaarten, 1ste reeks, nr. 2312 (© RAB).

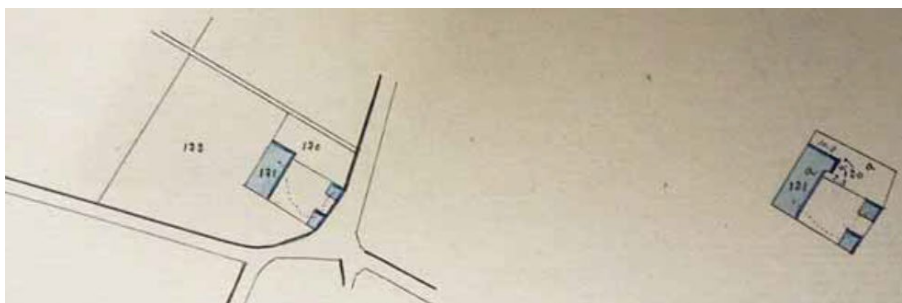
Figuur 5: De pastorie op kaart van Villaret (© AGIV).

Figuur 6: De pastorie op kaart van Graaf de Ferraris (© AGIV).

Figuur 7: De pastorie op de Atlas der Buurtwegen (© AGIV).

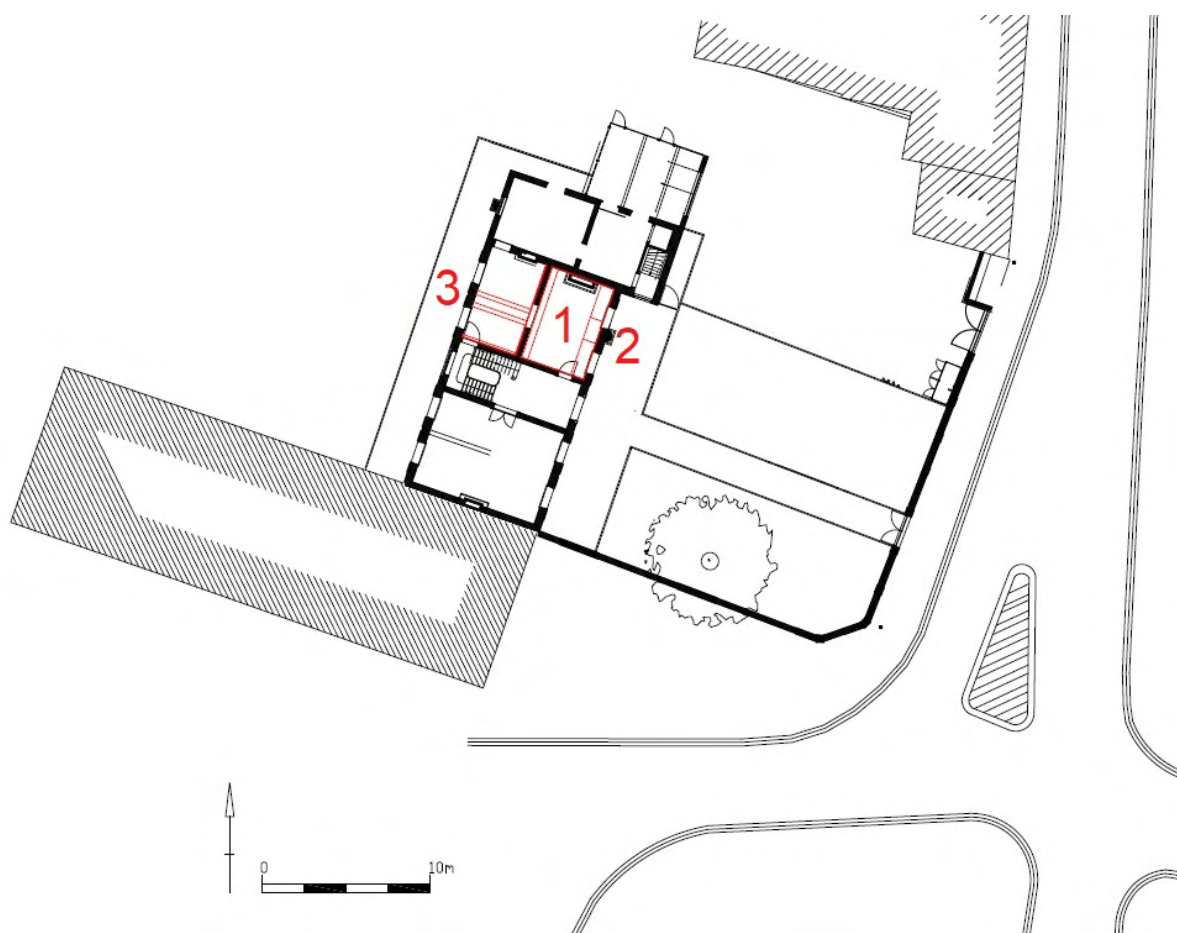

Figuur 8: De pastorie op mutatieschets 207, 1868, nr. 6 (© Brussel, Archief van het kadaster Vlaams-Brabant).

15.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Na de nodige opkuis van de restanten kon volgende worden vastgesteld. In de eerste kamer (fig. 9, 1), ten noordoosten van de ingang en de traphal, maakten de bakstenen restanten deel uit van het tongewelf van de onderliggende kelder (fig. 10). Deze is gemetseld met een witgrijze kalkmortel en met volledige en fragmentaire bakstenen (18x8x6 cm). Aan de zuidoost zijde van deze kamer is in het gewelf een keldergat bij gemetseld dat uitmondt in de voorgevel van de pastorie (fig. 9, 2 en fig. 11 en 12). Het bestaat uit een klein tongewelf omrand door een rij bakstenen. Mortel en gebruikte bakstenen zijn hetzelfde als deze van het tongewelf van de kelder.

In aansluitende kamer, ten noordwesten van vorige, bevinden zich twee parallelle bakstenen (27x13x6 cm) funderingen onder de recent uitgebroken vloer (fig. 9, 3 en fig. 13). Zij werden tegen de funderingen van het gebouw gemetseld en een gele zandige kalkmortel. Bovenaan op de bakstenen is hier en daar nog een restant te zien van grijze kalkmortel die blijkbaar over grote delen werd uitgesmeerd. De funderingen zijn rechtstreeks op de onderliggende zandlemige ondergrond opgebouwd. Ze bestaan uit drie rijen op elkaar gemetselde rijen baksteen. In de zuidelijke muur zijn volledige bakstenen kops geplaatst. In de noordelijk maakte men gebruik van halve bakstenen.

Figuur 9: Grondplan van de pastorie met aanduiding van de onderzocht kamers en de aangetroffen muren. (© Studio Roma).

15.1.6 Bibliografie

15.1.6.1 Literatuur

WOUTERS A. 2009: *De pastorie van Oud-Heverlee. Deel 1: Bouwhistorisch onderzoek*, 2-29.

15.1.6.2 Websites

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2019: *Pastorie Sint-Annaparochie* [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42668> (geraadpleegd op 19 februari 2019).

16 19DE EEUW

16.1 TOEVALSVONDST ID 2201: VOORZORGSTRAAT - LEUVEN (PROV. VLAAMS-BRABANT)

LISA VAN RANSBEECK

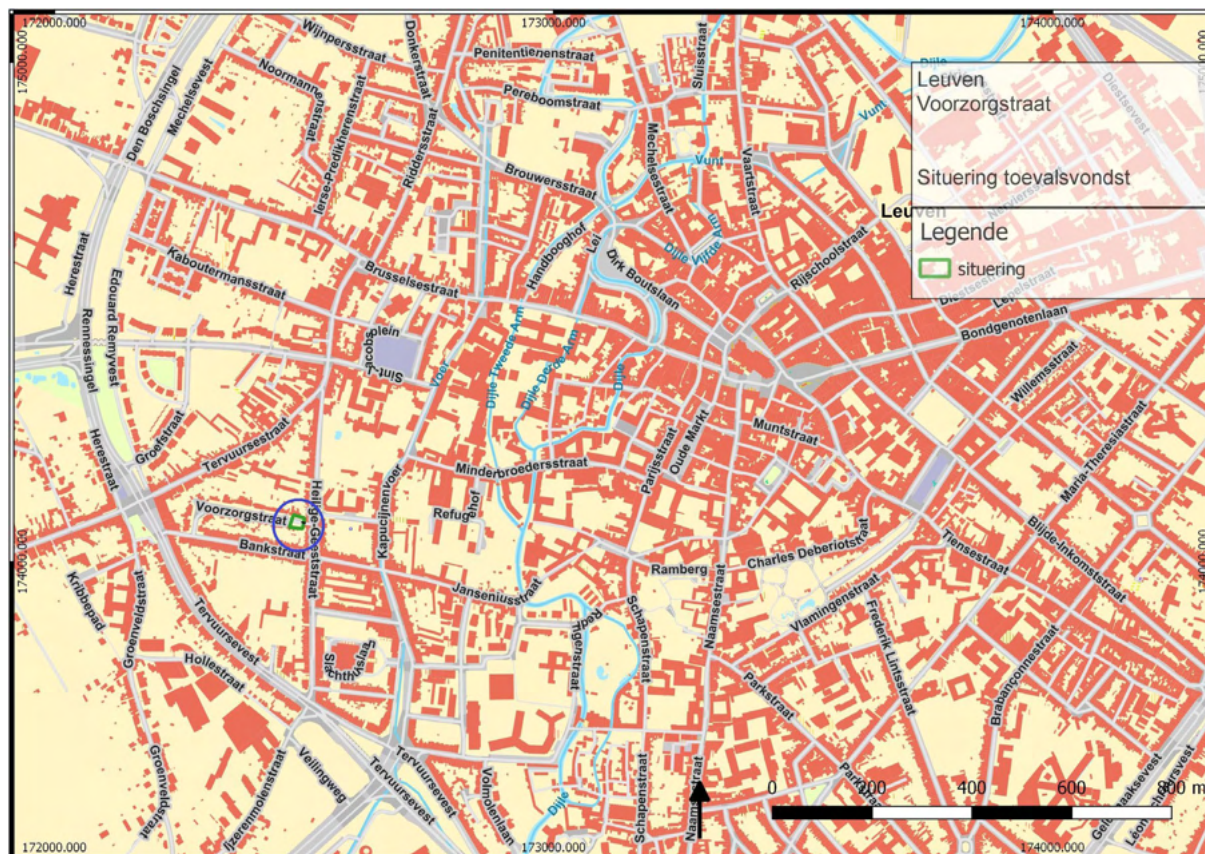
16.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Leuven, deelgemeente Leuven
Adres:	Hoek Voorzorgstraat met Heilige Geeststraat
Kadasterlocatie:	Openbaar domein
Ligging:	x: 172495.33m / y: 174079.77m (Lambert72)
Eigenaar:	Stad Leuven
Dossier toevalsvondst:	ID 2201 (melding ID 497)
Datum vondstmelding:	30/09/2019
Evaluatie ter plaatse:	30/09/2019 (Lisa Van Ransbeeck)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/224586
Foto's:	Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)
Aanmaak kaarten:	Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)

16.1.2 Situering

Bij de aanleg van een gescheiden riolering in de Voorzorgstraat kwam een kelder aan het licht. De kelder situeert zich vlakbij het kruispunt met de Heilige Geeststraat, net ten westen van het huidige 'poortgebouw' dat nu de ingang van de straat vormt.

De Voorzorgstraat bevindt zich in het zuidwesten van het stadscentrum (fig. 1) op de steilere hellingen van de stad.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op GRB (© AGIV).

Figuur 36: Zicht van in de Heilige Geeststraat op het 'poortgebouw' en de aangetroffen kelder op de achtergrond (net voor de kelder (© Stad Leuven).

16.1.3 Historische gegevens

De Voorzorgstraat was deel van de zogenaamde Voorzorgwijk. Deze arbeiderswoonwijk werd gebouwd door de *Samenwerkende Maatschappij voor Goedkope Woningen en Woonvertrekken van Leuven* vanaf 1922. Het principe van de tuinwijk werd hier toegepast als één ontsluitingsweg. Er werden enkele typewoningen ontworpen die op het terrein in zes varianten werden geschakeld tot aaneengesloten of halfopen bebouwing. De straat werd aangelegd op de steile westhelling van de stad. De straat is volledig opgenomen in de inventaris van bouwkundig erfgoed⁹⁰.

Op kaartmateriaal van in de 16de-, 17de-, 18de- en 19de eeuw is zichtbaar dat de Voorzorgstraat aangelegd werd op eeuwen onbebouwd terrein (fig. 3 en fig. 4)⁹¹. De Heilige Geeststraat daarentegen was al bebouwd op de oudst beschikbare kaart van Deventer (16de eeuw) (fig. 3). De Heilige Geeststraat werd het eerst vermeld in de 13de eeuw⁹².

De laatst beschikbare kaart met bebouwing van voor de aanleg van de Voorzorgstraat is de topografische kaart van 1891 (fig. 5). Hierop is zichtbaar dat er zich bebouwing ter hoogte van de huidige straatingang bevindt. Deze bebouwing werd wellicht gesloopt bij de aanleg van de Voorzorgstraat.

Figuur 37: Detail van kaart van Deventer met situering van de Voorzorgstraat in rood (© KBR).

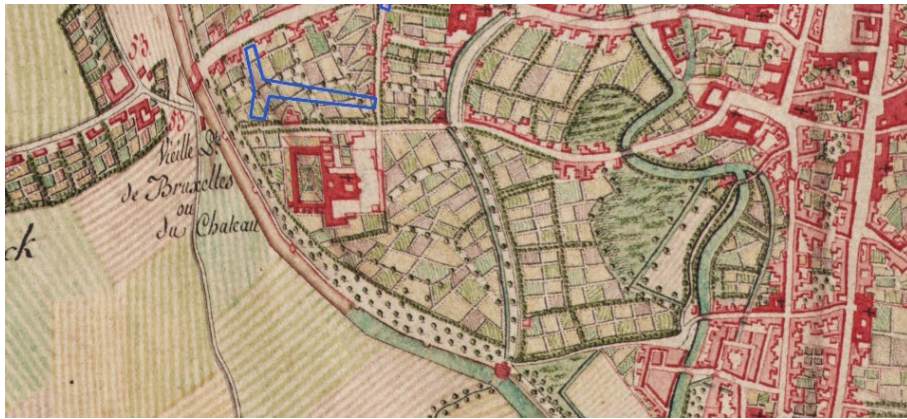

Figuur 38: Detail van de kaart van Hogenberg en Braun (1583) met situering van de Voorzorgstraat in paars (© KBR).

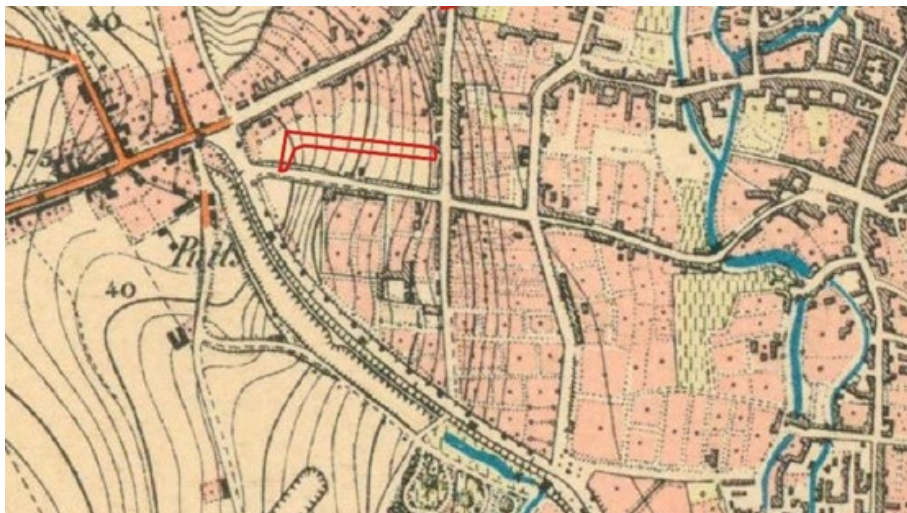
⁹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019a.

⁹¹ Van Ransbeeck 2018.

⁹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2019b.

Figuur 39: Detail van de kaart van Ferraris met situering van de Voorzorgstraat (© AGIV en KBR).

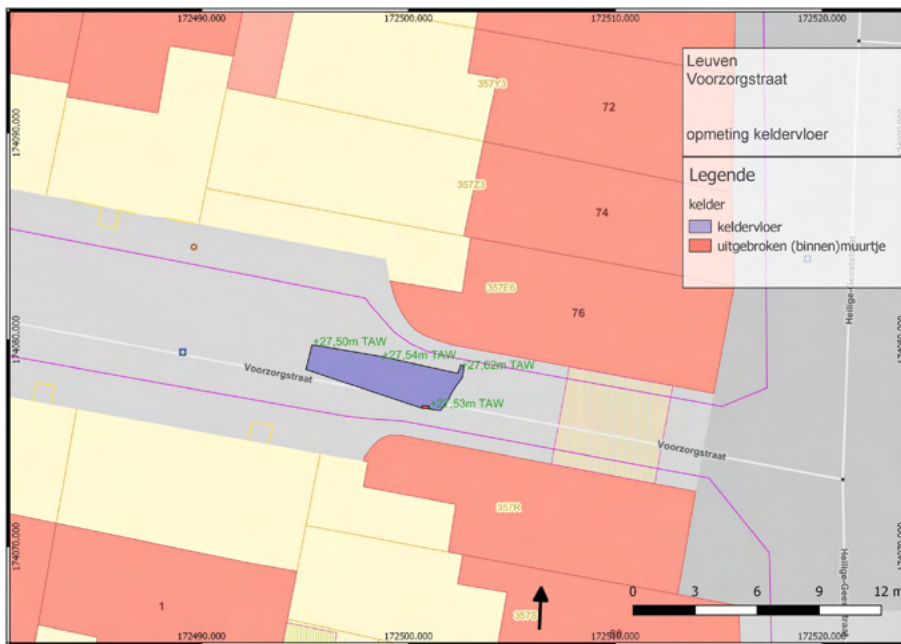

Figuur 40: Topografische kaart van 1891 met situering van de Voorzorgstraat (© NGI).

16.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein (fig. 7)

De locatie van de toevalvondst werd bezocht op 30 september 2019. De kelder bestond uit een keldervloer en delen van de noordelijke keldermuur met deuropening (fig. 8). Er werd ook een stukje van een uitgebroken muurtje geregistreerd aan de zuidzijde van de aangetroffen keldervloer. De zuidelijke grens van de kelder kon niet vastgesteld worden. Aan de westzijde was een deel van het keldergewelf nog zichtbaar (fig. 9). Omwille van de steile wanden van deze diepe put kon om veiligheidsredenen niet meer afgedaald worden in de kelder. Er konden enkel foto's genomen worden en de contouren opgemeten. De kelder was opgebouwd uit baksteen. Een juist formaat kon niet geregistreerd worden. De bakstenen noordelijke muur en vloer waren bepleisterd met een soort van cementmortel. De aanwezigheid van deze mortel doet vermoeden dat het om een kelder uit de 19de eeuw gaat. Deze werd ten laatste afgebroken in 1922 bij de aanleg van de Voorzorgstraat.

////////////////////////////////////

17 WO I

17.1 TOEVALSVONDST ID 533: FLUITHOEKWEG – KOKSIJDE (PROV. WEST-VLAANDEREN)

INE DEMERRE

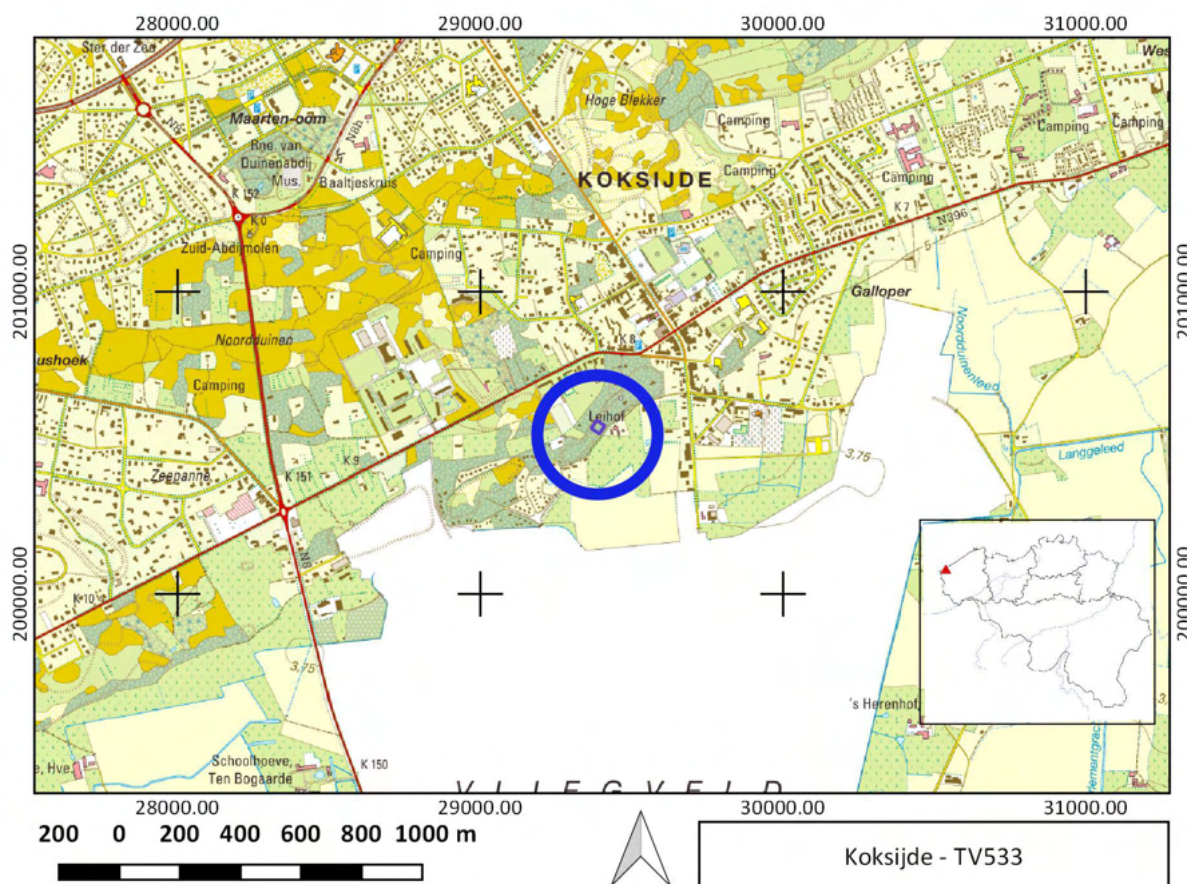

17.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Koksijde, deelgemeente: Koksijde
Adres:	Duingebied, Fluihoekweg
Kadasterlocatie:	Koksijde, Afdeling 1, Sectie F, perceel 898C
Ligging:	x: 29390,152m / y: 200550,151m (Lambert72)
Eigenaar:	Belgische Staat, Defensie
Dossier toevalsvondst:	ID 533 (melding ID 434)
Datum vondstmelding:	08/04/2019
Evaluatie ter plaatse:	10/04/2019 (Ine Demerre)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/222491
Foto's:	Ine Demerre (agentschap Onroerend Erfgoed) tenzij anders vermeld
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed) tenzij anders vermeld

17.1.2 Situering

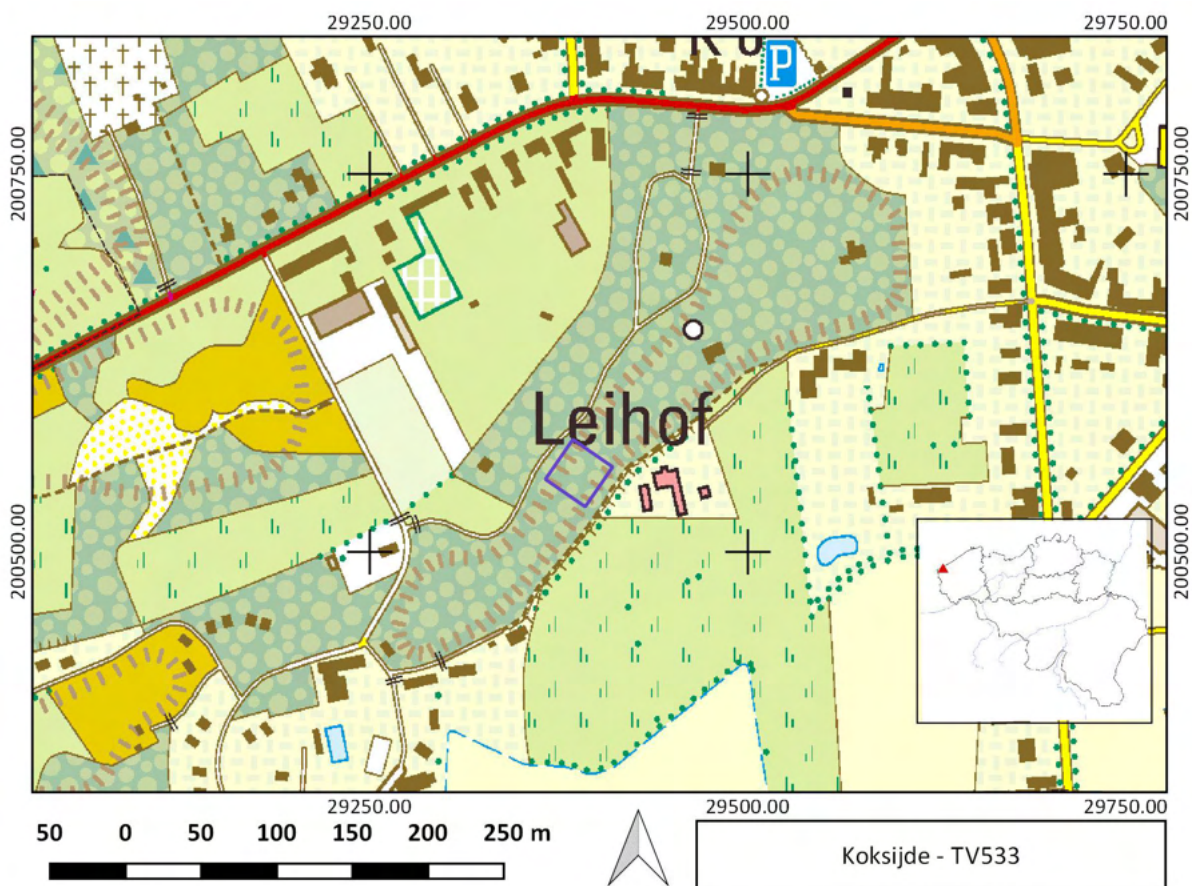
De vindplaats situeert zich in de duinen van Koksijde, meer bepaald in militair concessiegebied tussen de Robert Vandammestraat en de Fluithoekweg (fig. 1 en 2), ten noorden het militaire vliegveld. Het terrein is publiek toegankelijk maar maakt deel uit van het militair vakantiecentrum 't Liefdoord. De vondst werd gedaan op een duinhelling in de zijwand van een uitgesleten wandel- en fietspad (fig. 8). Het terrein bevindt zich net buiten de zuidoostelijke grens van het landschappelijk geheel 'Noordduinen en omgeving abdij Ter Duinen'⁹³ en maakt deel uit van beschermd duinengebied (Duinendecreet 1993)⁹⁴.

Figuur 41: Algemene situering van de vindplaats (blauwe cirkel) op een topografische kaart (© AGIV).

⁹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022a.

⁹⁴ Geopunt Vlaanderen 2008.

Figuur 42: Detail van de vindplaats (blauw vierkant) op topografische kaart (© AGIV).

17.1.3 Historische gegevens

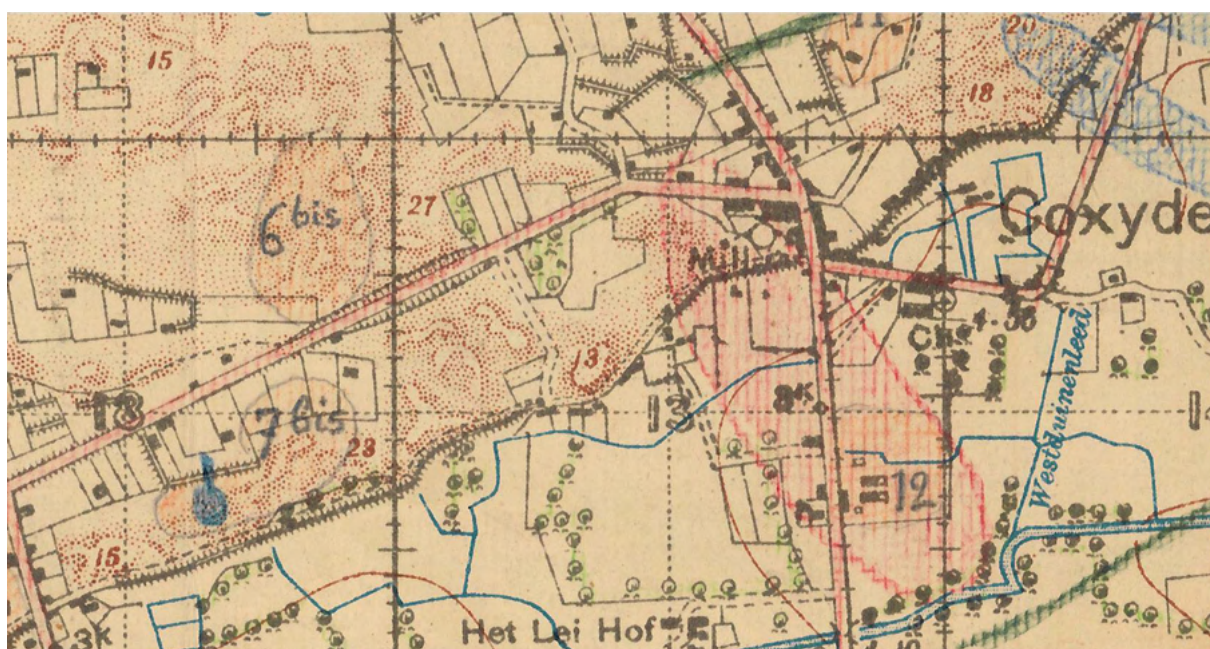
Koksijde bevond zich achter de frontlijn en diende tijdens Wereldoorlog I in vele gevallen als rustplaats voor de troepen. De vindplaats situeerde zich in Wereldoorlog I tussen 3 barakkenkampen, in 1915 door de Fransen opgericht: *camp Jeanniot* (vanaf 1917 *camp Australia*) en *camp Jean-Bart* (vanaf 1917 *camp Canada*), ten noorden en zuiden van de Robert Vandammestraat⁹⁵ en *camp Béjuy* (zuidoostelijk van de vindplaats). De Belgische troepen namen in 1918 de kampen in het Koksijdse duingebied over van de Fransen en de Britten. Naarmate de oorlog vorderde werden ze steeds vaker het doelwit van Duitse luchtaanvallen (fig. 3 en 4). Het militaire vliegveld zuidelijk van de vindplaats vormde dan ook een strategisch doelwit.

Volgens historische aantekeningen op een stafkaart van 1918 situeert de vondst zich ter hoogte van toenmalige prikkeldraadversperring, ten oosten van een sikkelvormige loopgraaf aan de voet van een hoogte en nabij 2 kleine barakken of hutten. De vindplaats ligt tussen het treinspoor (de huidige perceelsgrens van het gebied) en de Fluithoekweg (fig. 5).

⁹⁵ Ronarc'h 1921.

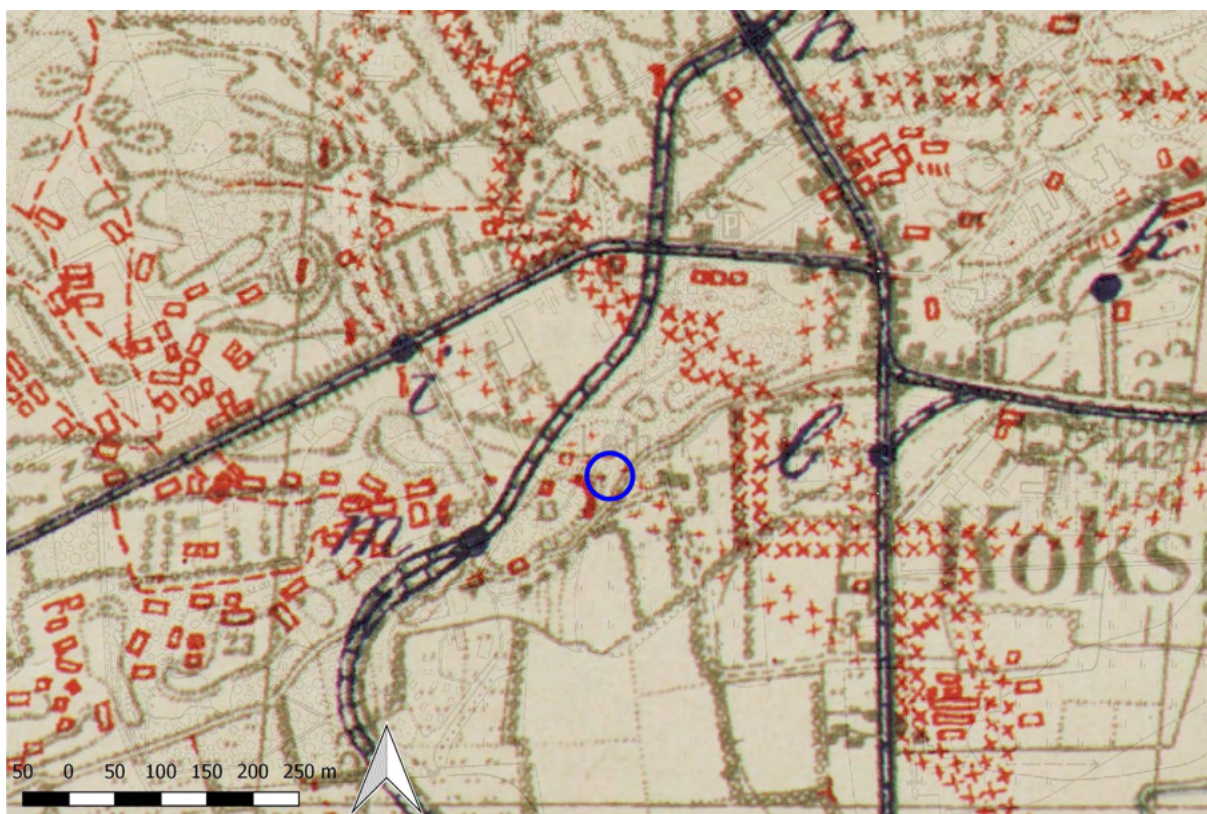
Figuur 3: Kaartschets met aanduiding van enkele barakkenkampen uit Wereldoorlog I in de duinen tussen Oostduinkerke en Koksijde onder andere camp Jeanniot en Jean-Bart (© Etienne & Grox 1927).

Figuur 4: Detail van een plan met Britse aantekeningen met aanduiding van camp Jeanniot (6bis), camp Jean-Bart (7bis) en camp Béjuy (12) (© War Heritage Institute: KMLK Brussel, VTM.ANGEL.20.ASS.1)⁹⁶.

⁹⁶ Informatie verkregen van Alexander Lehouck op 12 april 2019.

Figuur 5: Vindplaats (blauwe cirkel) op een kaart van 10 oktober 1918 met aanduiding van militaire structuren, gegeoreferenciert en transparant geprojecteerd op een recente topografische kaart (2009). Legende: Rode vierhoeken: barakken of hutten; rode kruisen: prikkeldraadversperring; volle rode lijn: loopgraven; donkerblauwe lijn: spoorlijnen. De vindplaats (blauwe cirkel) situeert zich ter hoogte van prikkeldraadversperring en ten oosten van een hoogtepunt (13) met halve maanvormige loopgraaf (© AGIV en *In Flanders Fields Museum*, leper, kaart: I. Demerre⁹⁷).

17.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

17.1.4.1 Algemeen

Twee militairen vonden bij een patrouille op 6 april 2019 een bovengronds zichtbaar stuk metaal in de wand van een uitgesleten wandel- en fietspad (fig. 6 en 7). De vinders groeven deze met de hand verder uit en ontdekten een metalen helm. Hierbij kwamen nog 3 op elkaar gestapelde helmen aan het licht. De verantwoordelijke van het terrein en de gemeente werd verwittigd en het is als toevalsvondst gemeld. Op 10 april 2019 werd het terrein en de vondsten geëvalueerd door het agentschap Onroerend Erfgoed.

⁹⁷ Informatie verkregen van Birger Stichelbaut op 15 april 2019.

17.1.4.2 Terreindocumentatie

De oorspronkelijke vindplaats situeert zich aan de afgekalfde zijkant van het wandelpad, onder de begroeiing en in het zandige wortelpakket van de nabijgelegen bomen (fig. 10). Deze losse zandgrond is duidelijk geërodeerd: Zowel diverse weersomstandigheden als fietsers en wandelaars hebben een impact op de onbegroeide losse zandbodem op deze helling (fig. 8 en 10).

De helmen bevonden zich niet meer *in situ* uit vrees voor diefstal en de kuil werd dichtgemaakt. Foto's geven echter een idee van de vondstomstandigheden (fig. 8 en 9).

Helm 1 situeerde zich gedeeltelijk bovengronds. Aan het nekgedeelte waren nog textielresten en metaalresten aanwezig. Onder deze helm bevonden zich nog 3 helmen, volgens mondelinge informatie op elkaar gestapeld tot op een diepte van maximaal 50 cm.

Na verdere studie blijken nog resten van een 5de helm bewaard te zijn aan de binnenkant van één van de helmen.

Figuur 8: Helm 1 *in situ*. De donkerbruine helft was zichtbaar aan het oppervlak. De foto toont textielfragmenten en metaalresten ter hoogte van het nekgedeelte van de helm (© S. Breunig).

Figuur 9: Plaats waar de bijkomende opeengestapelde helmen werden gevonden, onder de eerste helm (© S. Breunig).

Figuur 43: Detailbeeld van de vindplaats bij evaluatie van het terrein. De put werd dichtgemaakt maar de erosie van de wand blijft zichtbaar (© agentschap Onroerend Erfgoed).

17.1.4.3 Beschrijving vondsten

Alle helmen bestaan uit metaal en zijn sterk gecorrodeerd. De ene is in een betere conditie dan de andere. De 4 bewaarde helmen (de 5de helm bestaat uit kleine fragmenten) zijn niet uit één stuk gemaakt: Ze bestaan uit een bolrond helmlichaam voorzien van een rand met geknikte en verdikte overgang. Het voorstuk steekt het verste uit, de achterste rand iets minder. De rand loopt rondom de helm. Bovenop is van voor naar achter een kam gemonteerd met duidelijke ventilatieopening. Hieronder worden de individuele stukken meer in detail besproken.

Figuur 11: Alle helmen en losse brokstukken gevonden bij de toevalsvondst. Legende: witte volgnummers van onderstaande beschrijving (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Helm 1 (fig. 12 a-d)

Hoewel sterk gecorrodeerd over het volledige oppervlak is de eerste gevonden helm (in dit rapport helm 1 genoemd) in relatief goede staat: de volledige helmrand is bewaard, zoals ook de kam en het kenteken. Aan de linker bovenhelft is een deuk met lineair gat, resultaat van een inslag met een scherp voorwerp (fig. 12c). Aan de rechter zijkant en aan de rand vooraan is een kleine breuk, mogelijk door afbraak (fig. 12d). Vooraan net onder de kam lijken organische resten in de roestafzetting vervat te zitten.

Op het kenteken van ongeveer 5 cm vooraan op de helm staat een op de rug liggende maansikkel. Een bijkomend opschrift in deze sikkel is moeilijker te ontcijferen (fig. 12a en 21). Aan de binnenzijde zijn nog resten van een strook in accordeon geplooide aluminium binnenbekleding (fig. 12b).

a

b

c

d

Figuur 12a-d: helm 1: vooraanzicht met kenteken, onderkant, linker zijkant en rechter zijkant (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Helm 2 (fig. 13a-e).

Deze helm is bijna volledig bewaard maar in minder goede staat dan helm 1. De linkerkant van voor- en achterkant zijn afgebroken en de linkerwand heeft een groot gat en is gebarsten (fig. 13a). De rechterwand vertoont ook een grote barst.

Op de voorkant van deze helm hangt ook een kenteken. Hoewel moeilijk leesbaar door de hevige roest, gaat het om een ronde vorm met een uitwaaiierende structuur erboven. Onder deze figuur bevindt zich mogelijk nog een anker (fig. 13b en 23).

De roestafzetting van deze helm bevat organisch materiaal en een afdruk van textiel: Over de voorste rand van de helm bleef een afdruk bewaard van een leren riem met drukknop of rivet (fig. 13b). Aan de linkerzijkant steekt een knop uit, mogelijk van de bevestiging van een riem of andere bekleding van de helm. Over de helmwand en de kam zitten afdrucken van textiel, afkomstig van de binnenbekleding van een bovenliggende helm (fig. 13c). Ook aan de binnenkant van de helm zijn resten textiel en leer bewaard, vermoedelijk deels van een onderliggende helm maar ook van de rand van de binnenbekleding van helm 2 (fig. 13d-e).

a

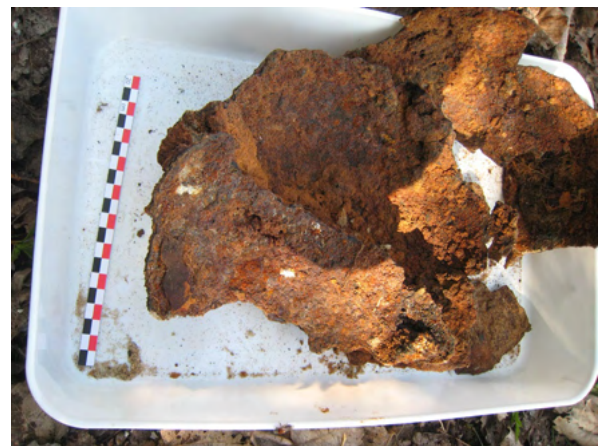
b

Figuur 443a-e: Helm 2 bovenzicht (gefotografeerd samen met gespen afkomstig uit de losse resten), vooraanzicht met kenteken (© B. Hindryckx), linker zijkant, binnenkant en detail van textiel binnenbekleding (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Helm 3 (fig. 14a-c)

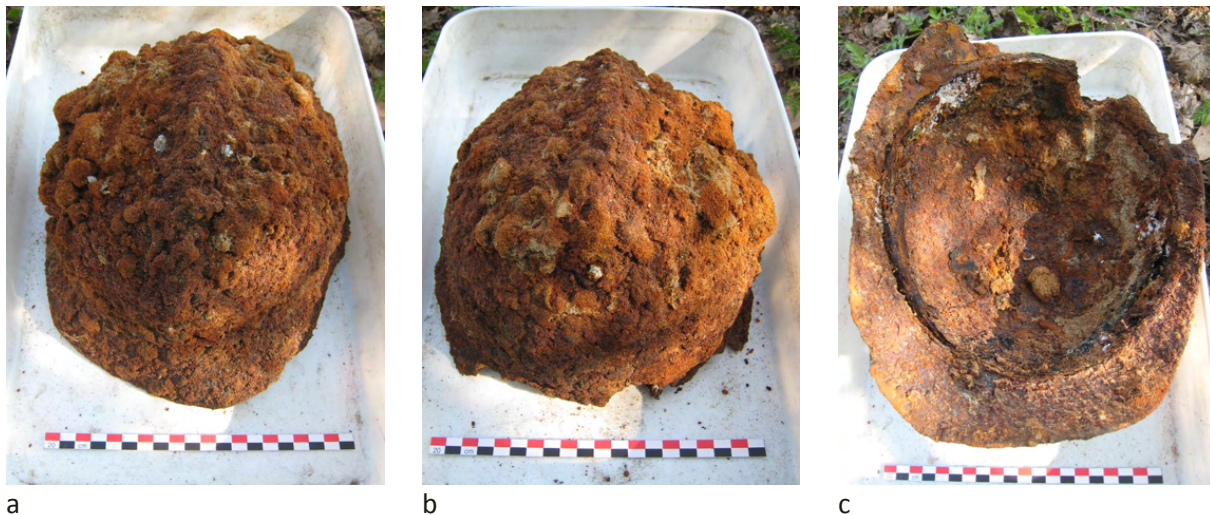
Van de derde helm zijn slechts fragmenten bewaard. De vorm bleef bewaard en het grootste stuk bevat nog een deel van de kam. Vermoedelijk gaat het om de rechtse helft van de helm en een deel van de achterrand (fig. 14a-b). Een kenteken kan niet worden onderscheiden. De boven- en voorzijde zijn gedeeltelijk verdwenen en bestaan uit kleinere brokstukken. Deze helm is niet verder in detail bestudeerd. Aan de binnenzijde bevindt zich nog een aangekoekt stuk van een andere helm (zie helm 5) (fig. 14c).

Figuur 14a-c: helm 3 algemeen beeld, bovenaanzicht en binnenzijde, met resten van helm 5 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Helm 4 (fig. 15a-c)

Deze laatste volledige helm is erg bedekt met een onregelmatige roestschil bovenop de helm met een bultig oppervlak van metaalcorrosie. Een kenteken is moeilijk waar te nemen. De helm is echter wel grotendeels bewaard. Op het verdikte oppervlak van de helm is de kam nog te ontwaren en de kop van 3 afgeronde klinknagels, 1 vooraan en 2 aan de zijkant schijnbaar uit een ander metaal (andere corrosiekleur) net als bij helm 1 en 2 (fig. 15a-b, 12c-d en 13a-b). De binnenzijde is in een iets betere staat (doordat hier bij vóór het ontgraven een andere helm in vervat zat). De rand vooraan en opzij is zichtbaar en een fragment van de achterste rand. Het deel rechts achter is afgebroken. Aan de binnenrand zijn nog organische resten bewaard van de binnenbekleding (aangetast door schimmel).

Figuur 15a-c: Helm 4 voorzijde, keerzijde en binnenzijde (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Helm 5 (en 6?)

Aan de binnenzijde van helm 3 (zie boven) is nog een fragment van een 5de helm vastgekoekt. Hierop zijn nog enkele afdrukken van de binnenbekleding zichtbaar (fig. 14c en 16).

Enkele losse fragmenten, die samen met organisch materiaal bewaard zijn, zijn mogelijk ook afkomstig van deze 5de helm. Eén van de fragmenten bestaat duidelijk uit twee aan elkaar gekoekte stukken helm (mogelijk helm 3 en 5). Van de andere resten is dit echter niet zeker: Het tweede duidelijke fragment bevat nog organisch materiaal (in tegenstelling tot het andere materiaal van helm 5) (fig. 17). Het is ook mogelijk dat dit een onderdeel is van een 6de helm. Bij het vinden van helm 1 zijn bijvoorbeeld organische resten én mogelijk bijkomende helmresten te zien op de foto (fig. 8).

De kleine brokstukken die zich tussen het losse materiaal bevinden (zie verder, fig. 18) zijn mogelijk van helm 5, 6 of ontbrekende onderdelen van de bovengenoemde gebroken helmen 2, 3 of 4.

Losse resten

Naast de individuele helmen werden nog diverse losse resten gerecupereerd (fig. 18 en 19). Deze resten werden niet verder in detail bestudeerd. Wel kan het volgende hierover worden gezegd: Het gaat om leer, textiel of wol en metaal. Het leer bestaat uit grotere lappen en tongvormige fragmenten. Deze laatste bevatten op het einde een kleine koperen verstevigingsring (rivet). Verder is

Als helm 1 werd opgegraven bevonden zich nog diverse elementen tegen de achterste helmrand, mogelijk het grootste deel van deze losse resten (fig. 8).

Determinatie

Enkele kenmerken van de gevonden helmen kunnen het model bepalen:

- De rand van de helm loopt rondom rond met vooraan een grotere rand zoals model M1915, M1923 en M1926.
- Deze rand vertoont een knik met een verdikte boord op de overgang (cf. helm 2) in tegenstelling tot de geleidelijke overgang bij helmen van model M1923 en M1926. Ook zijn ondanks de corrosie aanwijzingen dat de helm uit verschillende onderdelen werd gemaakt met bevestigingsnagels (fig. 12b en 13c-d).
- De uitgesproken ventilatiegleuf onder de kam is vergelijkbaar met het model M1915 of M1923.

Door de corrosie kan met het blote oog het oorspronkelijke kleur niet worden achterhaald, dat informatie kan geven over fabricatie en meer precieze ouderdom. Ging het om een blauwe of kaki helm (deze was later en bij koloniale helmen) en om een glanzend (eerste exemplaren) of mat (later) exemplaar?

Het gaat naar grote waarschijnlijkheid om helmen van de infanterie. Ook de bewaarde kinriemresten bestaan uit een effen band. Er zijn geen riemen teruggevonden met het gevlochten motief van officieren.

⁹⁸ Met dank aan Simon Verdegem voor hulp bij de determinatie op 12 april 2019.

Helm 1 is een helm afkomstig van koloniale troepen (fig. 21 en 22): Het kenteken van de halve maan met RF (République Française) is afkomstig van de ‘*tirailleurs*’, ‘*Zouaven*’ óf de ‘*Spahis*’⁹⁹. In Koksijde waren verschillende koloniale troepen gelegerd: In Koksijde-bad situeerde zich bijvoorbeeld een barakkenkamp van de ‘*Tirailleurs Sénégalais*’ en in de Olleviersduinen en de Zeepanne zou een eenheid *Spahis Algérien* gestationeerd zijn. Ook de Zouaven waren erg aanwezig in Koksijde tijdens Wereldoorlog I (cf. het Zouavenplein en het herdenkingsmonument). Deze eenheden zijn tijdens Wereldoorlog I ook vermengd geraakt (in de ‘*Régiments Mixtes de Zouaves et Tirailleurs*’)¹⁰⁰.

Figuur 471: Detail kenteken helm 1 (© B. Hindryckx).

a

b

Figuur 482a en b: Helmen voor de Afrikaanse Infanterie verspreid vanaf augustus 1915. Eerst kregen ze een blauw granaatkenteken, kort erna kregen ze een maansikkel met RF. In oktober - november 1915 werden de blauwe helmen als algemene regel overschilderd in kaki (© Mirouze & Dekerle 2008, 454 en 455).

Helm 2 is sterker aangetast (fig. 23). Het kenteken bestaat in elk geval uit een vlammeende granaat, een typisch kenteken van het Franse leger (fig. 24). De letters RF zijn niet meer leesbaar. Dergelijk kenteken werd gebruikt bij de infanterie, cavalerie, het vreemdelingenlegioen en trainingscompagnies¹⁰¹.

⁹⁹ (1) *Tirailleurs* of scherpshutter zijn meestal van koloniale oorsprong (bv. Senegal / West-Afrika); (2) Zouaven zijn afkomstig uit Noord-Afrika en (3) het cavalerie regiment van de Spahis is afkomstig uit Algerije, Tunesië, Marokko of Senegal © Haselgrove & Radovic 2000, 227.

¹⁰⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022b en informatie verkregen van Alexander Lehouck (12 april 2019).

¹⁰¹ Haselgrove & Radovic 2000, 222.

In recente detailbeelden van de opgedroogde helm kan mogelijk ook een anker worden herkend (fig. 25). Het kenteken van de vlammen granaat met anker wordt gebruikt bij de koloniale infanterie¹⁰². Dat het hier gaat om een koloniale helm is niet zeker maar gezien de historische context en omdat deze samen met helm 1 is gevonden maken deze interpretatie wel aannemelijk.

a

b

Figuur 493a en b: Details van het kenteken op helm 2 (© B. Hindryckx).

Figuur 504: Het kenteken van een vlammen granaat met 'RF' is kenmerkend voor het Franse leger. De letters staan voor 'République Française' (© Mirouze & Dekerle 2008, 437).

¹⁰² Hazelgrove & Radovic 2000, 228.

17.1.6 Bibliografie

17.1.6.1 Literatuur

ETIENNE E. & DE GROX C. 1927: *Historique des Régiments de Grenadier*.

HAZELGROVE M.J. & RADOVIC B. 2000: *Helmets of the First World War. Germany, Britain & their allies.*

MIROUZE L. & DEKERLE S. 2008: *The French Army in the First World War – 1915 to 1918. Uniforms – Equipment – Armament.*

RONARC'H P. 1921: *Souvenirs de la Guerre (aout 1914-septembre 1915)*, Paris.

SLOSSE W. 2018: *Koksijde vertelt. Herinneringen aan een vissersdorp 1900-1950*, Koksijde, 165.

17.1.6.2 Websites

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022a: *Noordduinen en omgeving abdij Ter Duinen* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/135171> (geraadpleegd op 8 maart 2022).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022b: *Gedenkteken voor de Zeeaven* [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/16498> (geraadpleegd op 8 maart 2022).

SORGIUS C., DE HOVRE P. & MADIOT X. (red.) 2005-2022: *World War helmets. Référence de casques de 1915 à nos jours...* [online] <http://world-war-helmets.com/> (geraadpleegd op 8 maart 2022).

GEOPUNT VLAANDEREN 2008 : *Dataset Beschermde gebieden Duinendecreet. Catalogus Geopunt Vlaanderen* [online] <https://www.geopunt.be/catalogus/> (geraadpleegd op 3 mei 2022).

18 WO I

18.1 TOEVALSVONDST ID 2040: ALFONS SCHNEIDERLAAN – ANTWERPEN (PROV. ANTWERPEN)

GEERT VYNCKIER

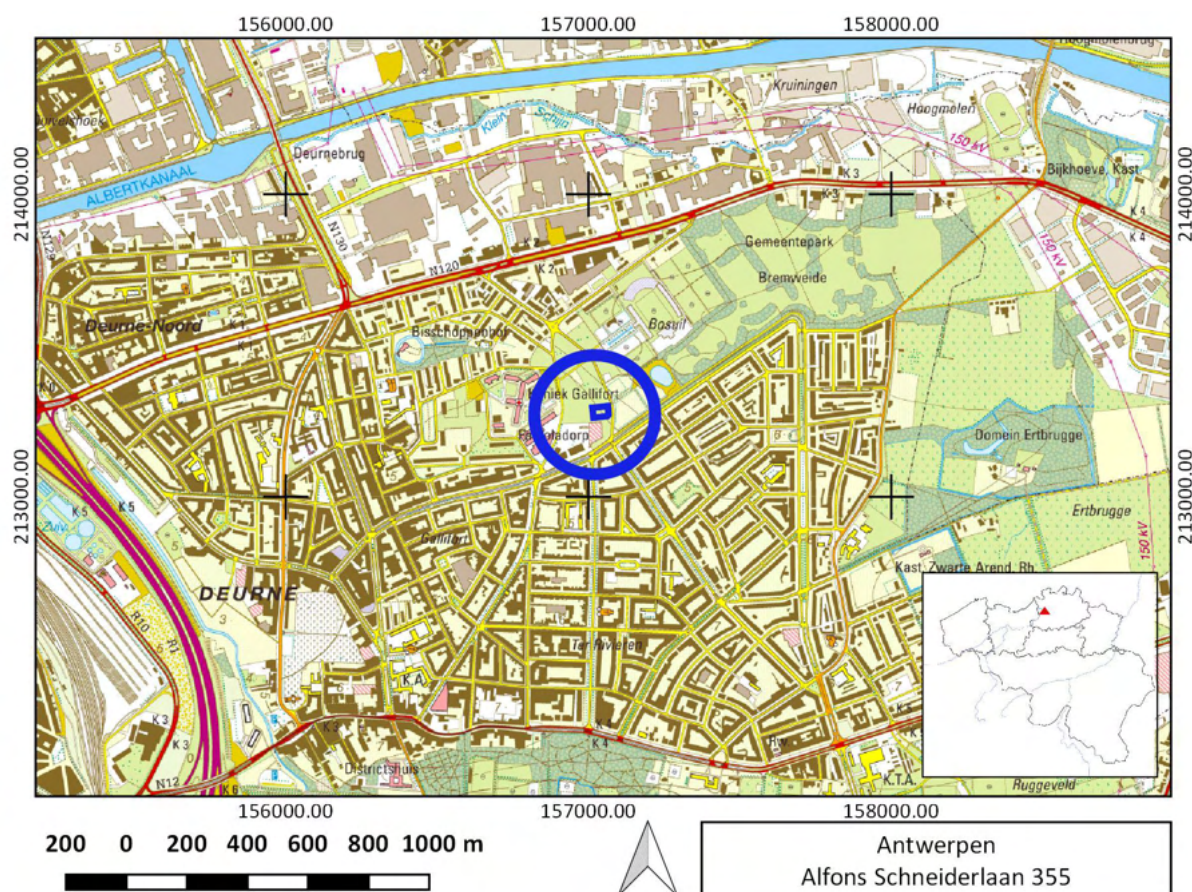
(© Nathalie De Boever)

18.1.1 Administratieve gegevens

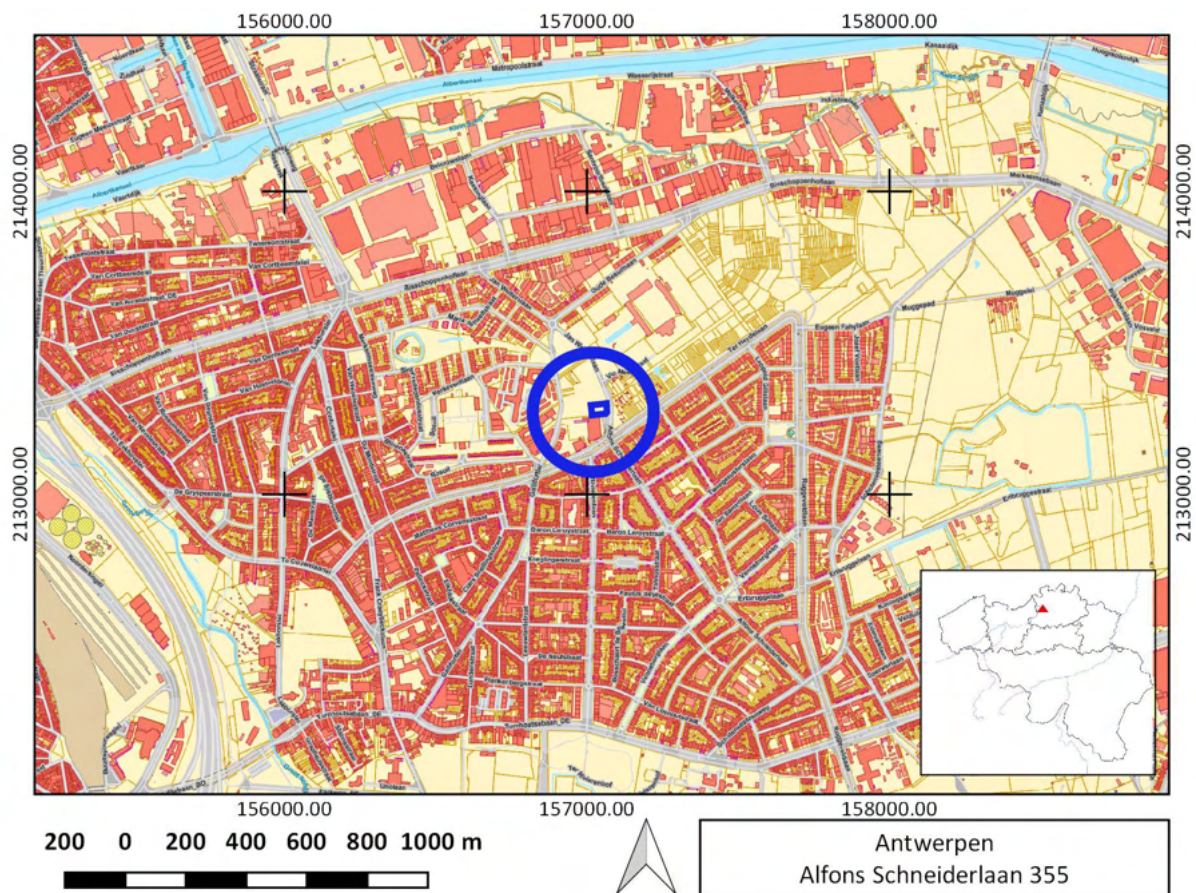
Gemeente:	Antwerpen, deelgemeente Antwerpen
Adres:	Alfons Schneiderlaan
Kadasterlocatie:	Antwerpen 28, Afdeling Deurne 2, Sectie A, perceel 219
Ligging:	x: 157033.84m / y: 213291.24m (Lambert72)
Eigenaar:	Stad Antwerpen
Dossier toevalsvondst:	ID 2040 (melding ID 490)
Datum vondstmelding:	16/09/2019
Evaluatie ter plaatse:	17/09/2019 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/224348
Foto's:	Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

18.1.2 Situering

Tijdens uitgravingen voor een bouwput aan de Alfons Schneiderlaan in Deurne werd een groot metalen voorwerp aangetroffen (fig. 1-3). De aannemer dacht dat het om een deel van een oude kraan ging en heeft het opgeladen en meegenomen naar een hangar te Bornem. Pas later werd het voorwerp herkend en dacht men dat het wel eens een fragment van een artilleriekanon kon zijn. Vervolgens werd deze toevallsvondst gemeld aan het agentschap Onroerend Erfgoed. Een paar dagen later werd nog een kleiner fragment aangetroffen op de storthopen. Na de melding van de vondst werd met de vinder afgesproken om het voorwerp te bekijken in Bornem. Het bleek inderdaad om een stuk van een kanon te gaan.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op GRB (© AGIV).

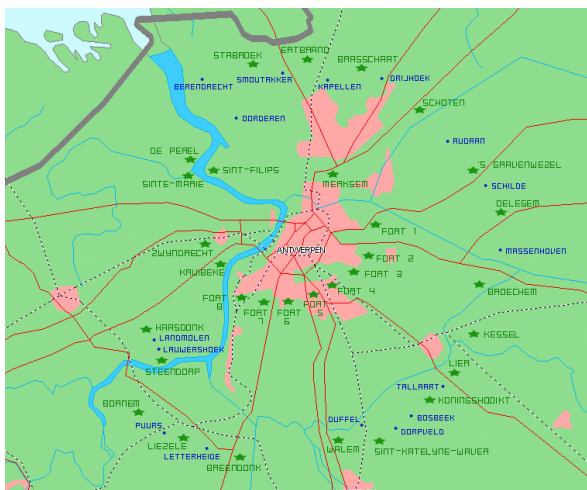
Figuur 2: Situering van de toevalsvondst op het GRB (© AGIV).

18.1.3 Historische gegevens¹⁰³

Wanneer en hoe dit artillerie stuk in de bodem op deze diepte (2 m) terecht is gekomen weten we niet. Nadat de Duitse troepen op 4 augustus 1914 België binnenvielen, trokken de Belgische troepen zich terug naar Antwerpen. Om de Britten het gebruik van de haven van Antwerpen te ontzeggen en om een eind te maken aan de storende uitvallen op hun flank, beslisten de Duitsers de vesting Antwerpen en de omliggende forten te belegeren en in te nemen (fig. 3). Antwerpen gaf zich over op 10 oktober 1914.

Het artilleriekanon dateert waarschijnlijk niet uit de periode van WO II alhoewel dit type toen ook nog gebruikt werd.

¹⁰³ Wikipedia 2019 en Antwerpen herdenkt de Tweede Oorlog 2019.

Figuur 3: De verdedigingslinie en aanwezige forten rond Antwerpen voor WO I¹⁰⁴ (© Rafaël Delaedt).

18.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

De vondstomstandigheden op het terrein konden niet meer bekeken worden. Het artilleriestuk en het later aangetroffen onderdeel ervan bevonden zich tijdens de melding niet meer op het terrein en waren uit hun context gehaald. De stukken bleken te groot om in het depot van Vilvoorde bewaard te worden. Met de vinder, die beide vondsten meenam naar de hangar in Bornem, konden de gevonden stukken bekeken en gefotografeerd worden. Hierna werd contact opgenomen met het legermuseum met de vraag of zij geïnteresseerd waren om deze stukken in hun collectie op te nemen. Dhr. Manuel Duran, collectie-manager van het *War Heritage Institute* bekeek de gevonden stukken op dinsdag 8 oktober 2019.

In welke periode de resten van dit kanon in de bodem terecht zijn gekomen is niet te achterhalen. We veronderstellen dat dit gebeurde na WO I of WO II tijdens het opruimen van het oorlogspuin.

18.1.5 Afspraken en conclusies

Waar de aangetroffen kanononderdelen uiteindelijk zullen terecht komen is op dit ogenblik niet duidelijk. Er werden ook contacten gelegd met de stichting Simon Stevin (Dhr. Luc Olyslager) en het Lange Max Museum te Koekelare. Ook het Koninklijk Museum van het leger en de Krijgsgeschiedenis stelde zich kandidaat. De toekomst zal dit uitwijzen.

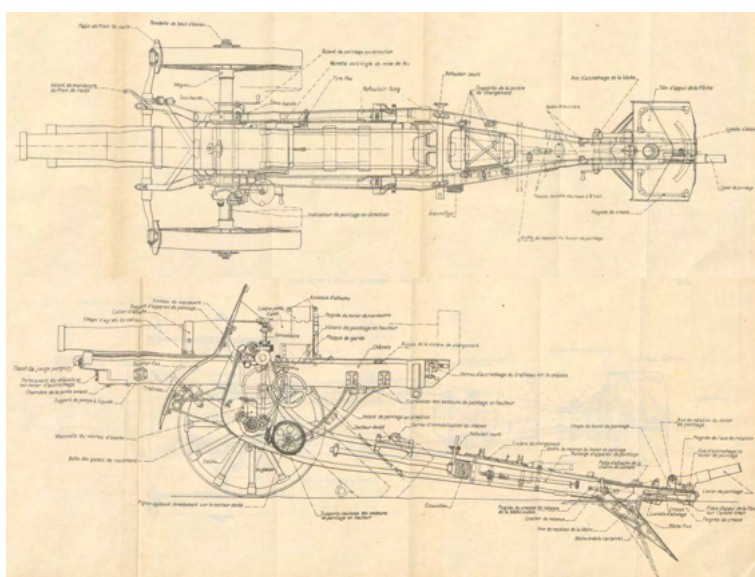
Van Dhr. Manuel Duran kregen we een eerste voorlopige identificatie van het artilleriestuk. Het zou kunnen gaan om een Frans Schneider kanon (155 mm) gebruikt door het Belgische leger in WO I en WO II (fig. 4 en 5).

¹⁰⁴ Wikipedia 2019.

Figuur 4: Afbeelding van een Schneider kanon 155 mm (© War Heritage Institute)¹⁰⁵.

Figuur 5: Tekening van een Schneider kanon 155 mm uit een handboek (© gallica.bnf.fr.)¹⁰⁶.

18.1.6 Bibliografie

18.1.6.1 Websites

WIKIPEDIA 2019: *Beleg van Antwerpen (1914)* [online] [Beleg van Antwerpen \(1914\) - Wikipedia](#) (geraadpleegd op 8 oktober 2019).

ANTWERPEN HERDENKT DE TWEDE OORLOG 2019: *Tijdslijn* [online] [De Tweede Wereldoorlog in Antwerpen op een tijdslijn - Antwerpen Herdenkt](#) (geraadpleegd op 10 oktober 2019).

LANDSHIPS INFO 2019: *Canon de 155 C modèle 1917 Schneider* [online] www.landships.info/landships/artillery_articles/Canon_155_C17s_Schneider.html (geraadpleegd op 10 oktober 2019).

¹⁰⁵ Antwerpen herdenkt de Tweede Oorlog 2019.

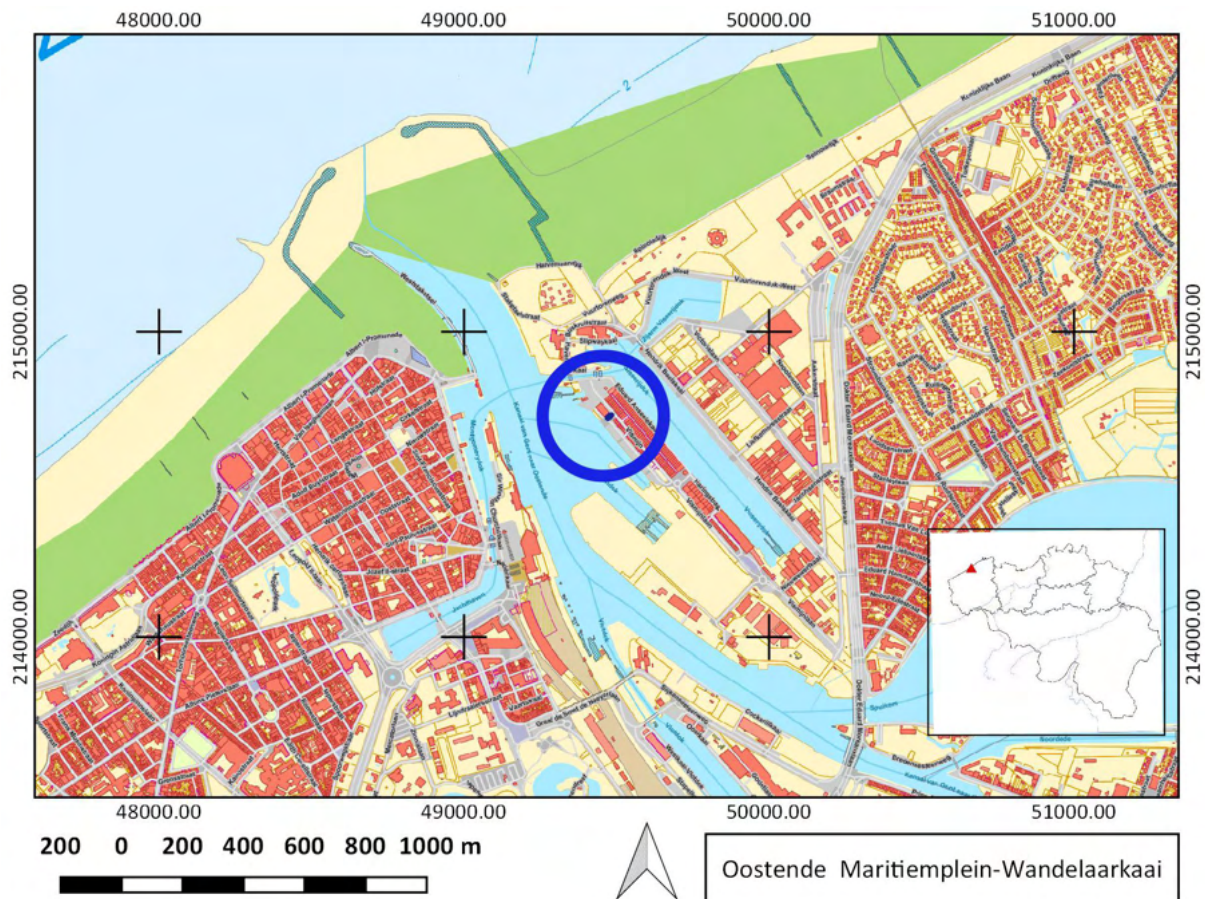
¹⁰⁶ Landschips Info 2019.

19.1 TOEVALSVONDST ID 429: MARITIEM PLEIN - OOSTENDE (PROV. WEST-VLAANDEREN)

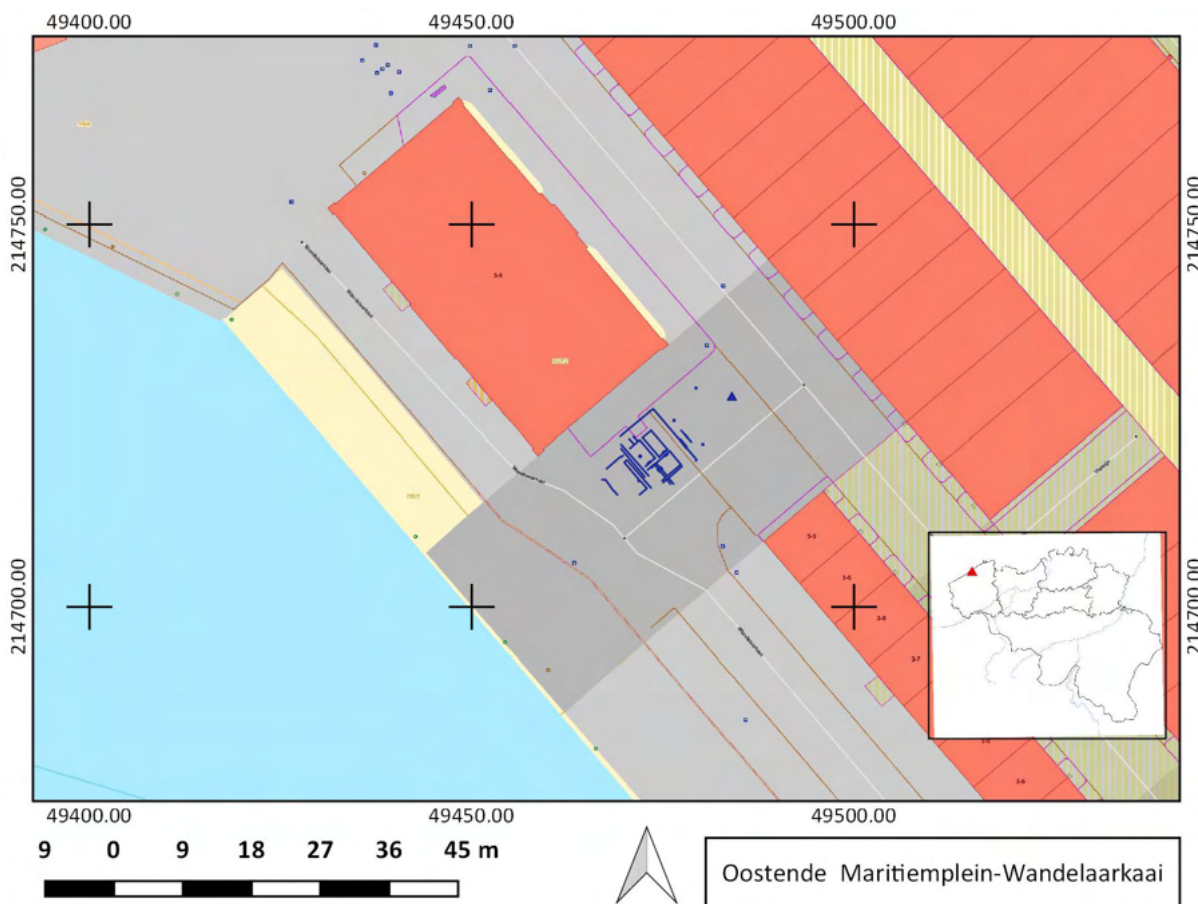
Gemeente:	Oostende, deelgemeente Oostende
Adres:	Maritiem Plein voor het bestuursgebouw van de vismijn
Kadasterlocatie:	Oostende, Afdeling 2, Sectie D, perceel 0832/T2
Ligging: tussen	x: 49473,71m / y: 214725,89m (Lambert72); x: 49479,74m / y: 214718,85m (Lambert72); x: 49471,72m / y: 214712,00m (Lambert72) en x: 49466,08m / y: 214719,09m (Lambert72)
Eigenaar:	MDK – Afdeling Kust, Vlaamse Overheid
Dossier toevalsvondst:	ID 429 (melding ID 416)
Datum vondstmelding:	20/03/2019
Evaluatie ter plaatse:	21/03/2019 – 28/03/2019 (Sofie Vanhoutte, Ine Demerre en Mathieu De Meyer (Provincie West-Vlaanderen))
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/222317
Foto's:	Ine Demerre (agentschap Onroerend Erfgoed) tenzij anders vermeld
Opmeting en aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

19.1.2 Situering

De site bevindt zich op het Maritiem Plein in Oostende, tussen de vismijn en het kantoorgebouw van het Maritiem Reddings-en Coördinatie Centrum (MRCC), het voormalige bestuursgebouw van de Stedelijke Vismijn en 'Kantine Vismijn'. De structuur ligt tegen de zuidelijke toegang van dit gebouw. Deze gebouwen situeren zich op de oosteroever van de haven van Oostende, op een smalle strook land tussen het tij-dok en het visserijdok.

Figuur 1: Situering van de vindplaats op het GRB (© AGIV).

Figuur 2: Situering van de vindplaats op het GRB met in blauwe lijnen de geregistreerde muurresten (© AGIV – agentschap Onroerend Erfgoed).

19.1.3 Historische gegevens¹⁰⁷

De site ligt net buiten de grens van de vastgestelde Historische Stadskern van Oostende. Het aangrenzende bestuursgebouw van de Stedelijke Vismijn dateert van 1930¹⁰⁸.

Militaire luchtfoto's van Wereldoorlog II tonen voor het eerst een vergelijkbare structuur ter hoogte van de vindplaats op 5 maart 1944. Deze was nog niet aanwezig op een foto van 5 april 1943 (fig. 3 en 4). De structuur blijft zichtbaar op foto's tot na 13 september 1944. Op de eerste naoorlogse luchtfoto van 20 april 1948 door het Nationaal Geografisch Instituut van het gebied is geen structuur meer zichtbaar tegen het bestuursgebouw van de vismijn (fig. 5)¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Met dank aan Mathieu De Meyer, Birger Stichelbaut, Wouter Gheyle, Pierre Nowak, Eddy Lambrechts en Hannelore Decoodt voor hulp bij de interpretatie en het archiefonderzoek.

¹⁰⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022a en b.

¹⁰⁹ Informatie verkregen door P. Nowak op 24 april 2021.

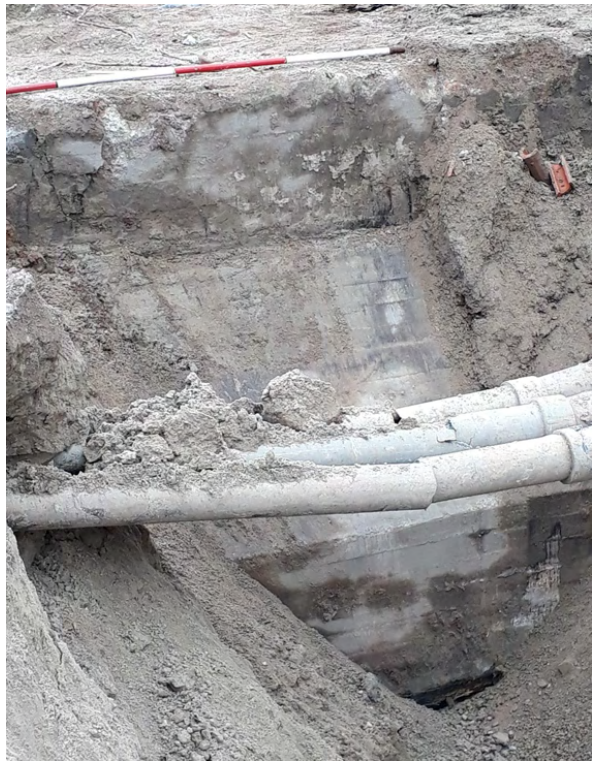

Figuur 5: Naoorlogse
luchtfoto van het NGI
genomen op 20 april 1948
waarop de structuur
verdwenen is (archief: P.
Nowak © NGI).

19.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Bij de aanleg van riolering in opdracht van MDK – Afdeling Kust tussen de vismijn en het bestuursgebouw van de vismijn stootte men onder het straatoppervlak op een massieve schuine betonmuur. Bij het verdiepen van het verdere straatoppervlak bleek dit een 2 m dikke noordoostelijke muur te zijn van een bunkerstructuur, vlak onder het straatoppervlak (fig. 6).

////////////////////////////////////

Net onder het straatniveau werd de lay-out zichtbaar van verschillende ruimtes van eenzelfde structuur. De bovenkant van de muren bevat veel verbogen betonwapening. De opbouw lijkt dus in het verleden te zijn verwijderd, tot net onder het wegdek. In totaal is het bovenoppervlak van 4 volledige ruimtes en de aanzet van 3 à 4 bijkomende kamers vrij gelegd (fig. 7 en fig. 14). Ruimtes 2, 6 en 7 (fig. 7) waren tegen de zuidwestwand van noord naar zuid doorsneden met oude nutsleidingen tot ongeveer 1 m onder het straatoppervlak.

Figuur 7: Overzichtsfoto van het vrijgemaakte deel van de bunker (zuidoostelijk zicht), met de nummers (rood) van de hier besproken ruimtes (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De noordoostelijke en noordwestelijke buitenwanden van de structuur zijn 2 m breed. De twee vrijgemaakte ondergrondse kamers, één rechthoekige (fig. 7, ruimte 1) en één vierkante (ruimte 2) zijn bewaard tot ongeveer 2 m diep, van elkaar gescheiden met een ongeveer 0,50 m dikke wand. Ruimte 1 is enkel toegankelijk via een metalen ladder (klimijzers) in de zuidoostwand.

Ruimte 2 bevat eenzelfde ladder. Aan de noordwestwand van deze tweede ruimte is echter ook een gang van 0,60 m breed met vlakke bodem. Metalen resten aan de toegang moesten dienen voor een verticale afsluitschuif (onderaan fig. 7 en fig. 8). De rechte doorgang door de noordwestelijke wand bevat op ongeveer 1,20 m twee maal een bredere uitsparing met elk een afgeschuinde en rechte wand (fig. 14). De gang was voorbij de tweede verbreding afgesloten met een bakstenen muurtje¹¹⁰ en eindigde voorbij dit muurtje op volle grond.

Figuur 8: Metalen omlijsting van de noordwestelijke doorgang in ruimte 2 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

¹¹⁰ Informatie verkregen van de kraanman tijdens de werken.

A large-scale construction site showing a deep excavation pit. The pit walls are reinforced with concrete slabs. A worker in a yellow safety vest stands near a large pile of sand in the background. The foreground shows a paved area with concrete blocks.

////////////////////////////////////

Figuur 14: Grondplan van de vrijgemaakte resten van de bunker (tekening: Johan Van Laecke © agentschap Onroerend Erfgoed).

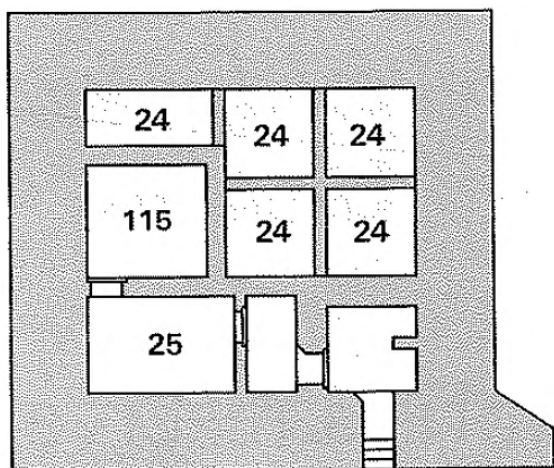
19.1.5 Afspraken en conclusies

19.1.5.1 Interpretatie

Het gaat duidelijk om een bunker uit Wereldoorlog II. Alle bunkers in de omgeving maken deel uit van 'Stutzpunkt Ostende-Hafen'. De hier onderzochte bunker is echter op geen lijsten van deze *Stutzpunkt* terug te vinden dus ze was niet zo goed gekend (of pas later in gebruik genomen?)¹¹².

Deze structuur is een Duitse 'Wasserbunker' of wateropslagbunker voor de permanente waterbevoorrading van drinkwater. Volgens het grondplan sluiten deze ruimtes aan bij het type waterbunker 197 dat 40 kubieke meter water kon opslaan (*Wasserversorgungsstand 40 cbm, 660 m²*) (fig. 15). Dit regionaal design dateert van begin 1943 voordat de waterbunkers van de 600 serie dit vorige type verving en de bouw van het oude type werd verboden door een Duits bevel van 27/07/1943)¹¹³. Deze informatie in combinatie met de screening van diverse luchtfoto's (fig. 3 en 4) bevestigen dat deze bunker gebouwd is tussen april en juli 1943.

De structuur werd op basis van de luchtfoto tussen september 1944 en 20 april 1948 gesloopt (fig. 4 en 5). Dit zou bevestigd worden door een slopingsaanbesteding van 1947¹¹⁴. Ze is tot 15 cm onder het loopoppervlak afgebroken en is nadien in de vergetelheid geraakt¹¹⁵.

Figuur 15: Modeltekening van de waterbevoorradingsbunker type 197 (1943) (Rolf 2008, 140).

197

Ruimte 3 en 8 (fig. 5) was de 'Brunnenraum' waar de oorspronkelijke pompinstallatie zat, maar hiervan was weinig bewaard na de afbraakwerken van 2004. Ruimte 2 was de 'Aufbereitungsraum' of verwerkingsruimte met een mogelijke nooduitgang¹¹⁶. De andere ruimtes staan met elkaar in verbinding via de kanaaltjes en ingebouwde leidingen. De werking van de wateropslagbunker wordt hier niet verder uitgewerkt.

¹¹² Francart 1988 en Gevaert 2000.

¹¹³ Rolf 2008, 140-141.

¹¹⁴ Op basis van een afbraaktoelating uit april 1947 en een betalingsbevestiging in mei 1949 (Stadsarchief Oostende en Rijksarchief Brugge). Informatie verkregen van P. Nowak op 3 mei 2022.

¹¹⁵ Informatie verkregen van E. Lambrechts op 26 maart 2019 en P. Nowak op 24 september 2021.

¹¹⁶ Informatie verkregen van E. Lambrechts op 22 maart 2019.

19.1.6.3 Websites

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022a: *Historische stadskern van Oostende* [online]
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/140010> (geraadpleegd op 3 mei 2022).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022b: *Stedelijke Vismijn* [online]
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/56844> (geraadpleegd op 3 mei 2022).

DOTKA ORIGINALS 2022: *De beeldbank met alle Kadaster en WOII luchtfoto's en kaarten* [online] <https://www.dotkadata.com/> (geraadpleegd op 3 mei 2022).

NCAP *National Collection of Aerial Photography. History of the Collection* [online] <https://ncap.org.uk/ACIU> (geraadpleegd op 3 mei 2022).

20 20STE EEUW

20.1 TOEVALSVONDST ID 1795: GROTE MARKT - LEUVEN (PROV. VLAAMS-BRABANT)

GEERT VYNCKIER

20.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Leuven, deelgemeente Leuven
Adres:	Grote Markt (Sint-Pieterskerk)
Kadasterlocatie:	Leuven, Afdeling 1, Sectie A, perceel 0672/00C000
Ligging:	x: 173425.45m / y: 174385.69m (Lambert72)
Eigenaar:	Stad Leuven
Dossier toevalsvondst:	ID 1795 (melding ID 478)
Datum vondstmelding:	20/08/2019
Evaluatie ter plaatse:	22/08/2019 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/983495
Foto's:	Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed)
Opmeting en aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

20.1.2 Situering

Tijdens restauratiewerken van het interieur aan de Sint-Pieterskerk te Leuven werd besloten het centraal geplaatste bovengrondse praalgraf van Hendrik I, Hertog van Brabant (°1165-†1235) af te breken om het terug op zijn oorspronkelijke plaats te zetten in één van de zuidelijke zijkapellen van het koor. Bij het afbreken van het graf (fig. 1 tot 4) werd achter een zuiltje een metalen kistje aangetroffen met bovenaan een tekst samen met twee oorkondes anno 1930 (één in het Nederlands, het andere in het Frans) elk in een glazen buis ingepakt. Dit kistje werd samen met de oorkondes verwijderd uit het graf en in de romaanse crypte van de kerk geplaatst. Dit gebeurde enkele dagen voor de melding van de vondst.

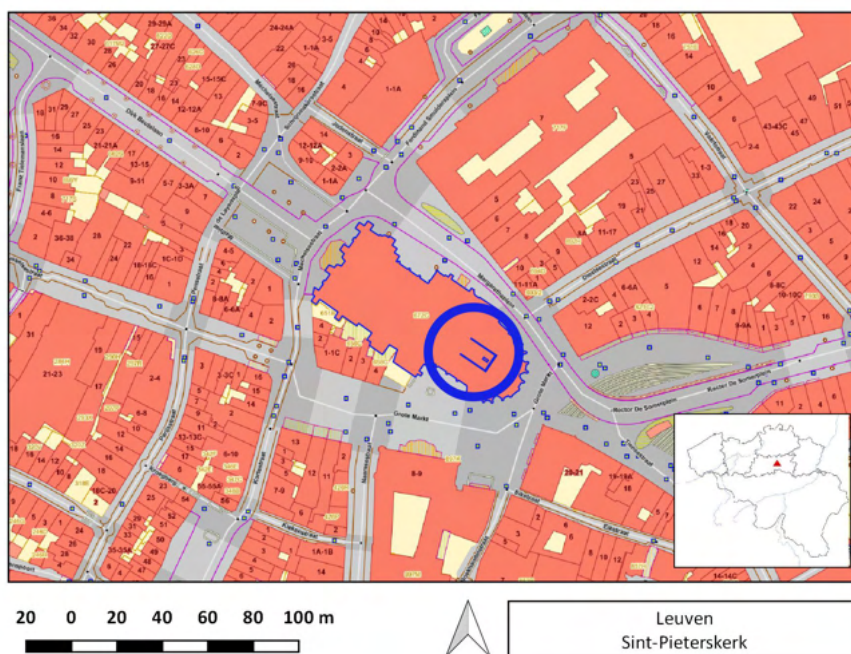
De melding van de toevalsvondst gebeurde uiteindelijk na telefonisch contact tussen de Leuvense stadsarcheologe Lisa Van Ransbeeck en het diensthoofd collecties van Museum M, Marjan Debaene. Geert Vynckier ging ter plaatse kijken op 22 augustus 2019.

De stad Leuven zelf ontwikkelde zich op het raakpunt van drie geografische gebieden: de vlakte van laag-België, de heuvelruggen van het Hageland en het Brabants leemplateau en dit in samenhang met de diep ingesneden alluviale vlakte van de waterlopen de Dijle en de Voer met de bijrivieren de Molenbeek en de Leibeek. De Sint-Pieterskerk ligt ongeveer op het middelpunt van de stad Leuven en is gelegen aan het knooppunt van de wegen naar Diest, Namen, Brussel en Mechelen. De kerk bevindt zich halverwege de heuvelflank ten oosten van de Dijle en ligt op een hoogte tussen 24,5 en 28,5 m TAW¹¹⁷.

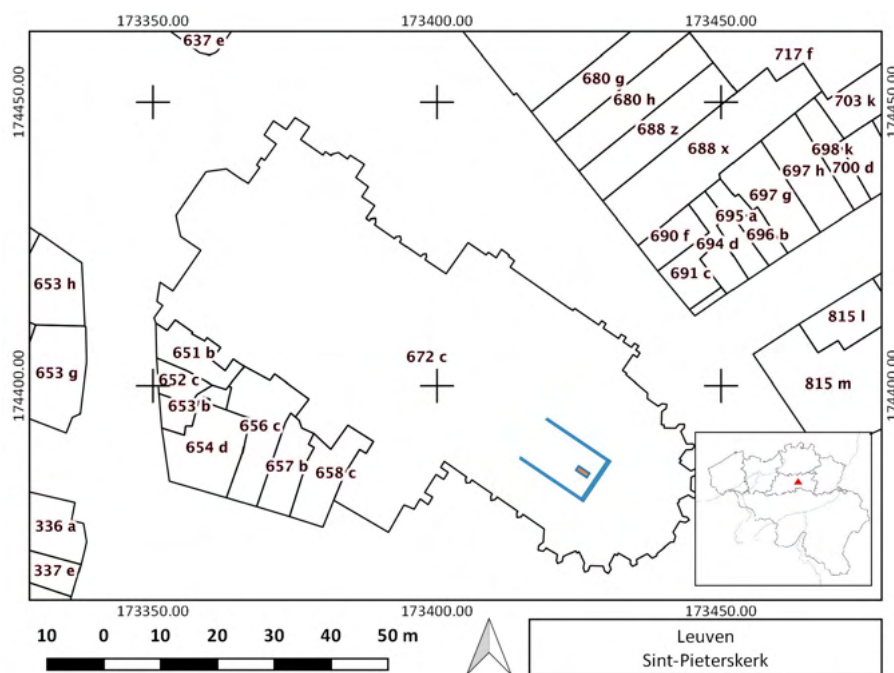

Figuur 1: Situering van de toevalsvondst op het de topografische kaart (© AGIV).

¹¹⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019a.

Figuur 2: Situering van de toevalsvondst op het GRB (© AGIV).

Figuur 3: Situering van de toevalsvondst op het kadasterplan (© AGIV).

Figuur 4: Plaats waar het
praalgraf stond
(© agentschap
Onroerende Erfgoed).

20.1.3 Historische gegevens¹¹⁸

In de 11de eeuw, rond 1054, werd te Leuven het Sint-Pieterskapittel gesticht en werd een eerste Romaanse Sint-Pieterskerk met een crypte aan de oostzijde, opgetrokken. In 1190 werd Hendrik I de eerste hertog van Brabant. Na zijn dood in 1235 werd zijn lichaam bijgezet in een praalgraf in de voormalige romaanse kerk. De nog bestaande grafplaat is origineel en dateert uit de 13de eeuw. Na de bouw van de huidige gotische kerk en tot de Franse revolutie stond het praalgraf centraal in het koor voor het altaar. Nadien, in 1800, werd het graf gedemonteerd en uiteindelijk in 1835 opnieuw opgebouwd en geplaatst in de kapel van Sint-Jan van Latheranen in de zuidelijke kooromgang om meer plaatst te maken voor de eredienst. In 1998 werd het graf opnieuw centraal in het koor geplaatst. Uiteindelijk werd het graf nogmaals ontmanteld tijdens de restauratie in 2019. Na restauratie zal het herplaatst worden in de kapel van Sint-Jan van Latheranen, de plek die het had tussen 1835 en 1998¹¹⁹. Zijn echtgenote Mathilde van Boulogne (†1211) en hun dochter Maria van Brabant (†1260), zijn bijgezet in een grafmonument in een muurnis in de noordelijke kooromgang.

20.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Het metalen kistje, dat bij de afbraak van het praalgraf werd aangetroffen, samen met de twee oorkondes en de twee glazen buisjes bevonden zich dus niet meer in het graf maar werden bij het afbreken van het praalgraf voorlopig in de romaanse crypte gezet door de vindsters (fig. 5). Hierdoor zat de vondst niet meer *in situ*. Samen met de koster van Sint-Pieterskerk konden we de metalen kist en de twee glazen buisjes wel bekijken, opmeten en fotograferen.

Op het deksel van het metalen kistje stond een onleesbare tekst geschreven. Het kistje zelf meet ongeveer 45x33x30 cm.

De stad Leuven wil via röntgenfoto's kijken wat er juist in zit. Zo hoeft dit kistje niet te worden geopend. Een deel van de tekst van de oorkondes uit 1930 kon wel gelezen worden zonder de buisjes te openen.

¹¹⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019b.

¹¹⁹ Met dank voor deze gegevens aan Marian Debaene (Museum M, Leuven).

Luider proces verbaal, gedagtekend 21 maart 1930 en in verzegelde glazen buis in dit graf geborgen, werden in de maand maart 1930 de geraamten van de Hertogen van Brabant: Godfried II, Godfried III en Hendrik I na anatomische vereenzelviging door hoogleraar Nelis in deze grafstede bijgezet.....

....Le 25 août 1914 les armées allemandes ont incendié la Collégiale de Saint-Pierre... Les travaux de restauration ont été exécutés sous la surveillance d'une Commission composée de M. Claes, échevin de l'Instruction Publique et des Beaux Arts, président

Of men de oorkondes uit de glazen buizen zal halen is nog niet gekend. Men gaat eerst aan een restaurateur of andere deskundige vragen of dit mogelijk is zonder de oorkondes te beschadigen.

Figuur 5: Het metalen kistje en de twee oorkondes geplaatst in de romaanse crypte (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 6: Detail van het metalen kistje
(© agentschap Onroerend Erfgoed).

